



Dr. FRANT. CINEK:

17
BASILIKA VELEHRADSKÁ

PO OBNOVĚ 1935—1938

NÁKLADEM DĚDICTVÍ SV. CYRILA A METODĚJE V BRNĚ.
TISKEM OBČANSKÉ TISKÁRNY V BRNĚ.

BASILIKA VELEHRADSKÁ

DR. FRANTIŠEK CINEK

BASILIKA
VELEHRADSKÁ

V JASU OBNOVENÉ KRÁSY

1939

NÁKLADEM DĚDICTVÍ SV. CYRILA A METODĚJE
V BRNĚ. — TISKEM OBČANSKÉ TISKÁRNY V BRNĚ

MORAVSKÝ VELECHRÁM, V NĚMŽ ZŮSTÁVÁ „METODĚJOVO POŽEHNÁNÍ V OVOCI SVÉM“.

Není posvátnějšího pomníku díla sv. Cyrila a Metoděje, jakož i výmluvnějšího tlumočníka jejich odkazu nad náš Velehrad.

A není omilostněnějšího místa, z něhož by se tak bohatě rozlévalo požehnání posmrtného apoštola našich věrozvěstů, jako z tohoto moravského Jasnodolu, v němž nám počátkem 13. století Přemyslovci vzkřísili a prozřetelnostně obnovili rozmetaný Velehrad cyrilometodějský.

Srdcem Velehradu je jeho chrám.

Basilika velehradská, příbojem bouří ošlehaná, tolikrát spálená, ztroskotaná, vyplněná, v ponížení k zániku odsouzená a opět vždy znovu vzkříšená, je nejpamátnější svatyní cyrilometodějskou v Slovanstvu.

Podrževoši původní polohu i monumentální krásu (třebas slohovými úpravami pestře rozvitou), pne se k nebi jako duchovní maják v bouřích staletí, kamenná modlitba věků, prosebná píseň potomstva cyrilometodějského.

Je to posvátná duchovní klenotnice, jež uchovávala jádro dějinných vzpomínek na prozřetelnostní dílo slovanských prvoučitelů víry a zakladatelů naší křesťanské osvěty. Tlumočnice vzkazů věků. Kamenná kniha, v níž vepsány jsou dějiny odkazu cyrilometodějského v nejrůznějších jeho epochách.

Staletí promlouvají v ní mluvou kamení, oltářů a maleb. Mohutné zdi, jež odolaly v příboji pohrom, tyčí se jako věkovití svědkové zapadlé minulosti. Mluví němě a přece mohutně o svaté myšlence, jež zůstala k nim přes 700 let upjata a po údobích výkyvů a zmatek je nám ústřední pružinou obrodných počínů, jimiž se křísíme k plnosti křesťanského života v duchu velikého a nedokončeného díla našich apoštolů.

Rok 1938 byl významným jubileem v dějinách Velehradu. Byl 710. výročí vysvěcení původní románsko-gotické basiliky velehradské, vybudované počátkem 13. století moravským Přemyslovcem Vladislavem Jindřichem a jeho bratrem, českým králem Přemyslem Otakarem I.

Byla to monumentální svatyně, s jejíž stavbou na místech spojovaných podáním s hlavním působištěm sv. Cyrila a Metoděje počalo se v prvních letech 13. věku. Byla největší a nejnádhernější stavbou svého druhu v našich zemích (biskupský kostel v Olomouci zůstával za ní rozměry o 30 m pozadu). Mohutné dílo pozdní doby románské a rané gotiky rostlo po několik desetiletí. Hlavní péče věnovala se velkolepé vnější výzdobě kamenické. Vlastní zakladatel, moravský markrabí Vladislav Jindřich, zemřel před dokončením chrámu r. 1222 ve Znojmě. Podle svého přání byl převezen na Velehrad a tam pohřben v nedokončené basilice. Za dvě léta zemřel a tamtéž pochován i jeho syn Vladislav a krátce po něm pražský biskup Ondřej, rádce Přemysla Otakara I., příznivec Velehradu, zemřelý v pověsti svatosti ve vyhnanství v Římě.¹⁾

Dne 27. listopadu 1228 byla basilika velehradská slavně svěcena, třebaš nebyla ještě dostavěna (hotova byla asi jen přední část s 5 apsidami a presbytářem a asi s příční lodí). Byla to nevídaná slavnost, jež vzbudila pozornost nejen po celé Moravě a Čechách, ale i v okolním zahraničí.

Světitelem byl olomoucký biskup Robert (z řádu cisterciáckého, jemuž světil Velehrad markrabí Vla-

¹⁾ Před svou smrtí poručil, aby tělo jeho bylo převezeno na Velehrad a hlava do Prahy. Když u jeho hlavy dály se zázraky, byl ctěn jako blahoslavený. Karel IV. dal jeho hlavu uložit do zdi kaple svatováclavské, kde byla v minulém století při opravách skutečně nalezena.

dislav Jindřich). Byl spolubudovatelem chrámu i kláštera velehradského. Měl vlivnou účast na volbě věhlasného řádu cisterciáckého pro přední moravský klášter i vydatný podíl na stavbě velehradských klášterních budov, za něž zaměnila první mnišská kolonie cisterciácká původní dřevěná obydlí v místech bližších dnešnímu Starému Městu. Přispěl též obětavě hmotně k zbudování svatyně, jež měla celé srdce jeho a již zvolil též za své pohřebiště.¹⁾ Tak m o r a v s k ý b i s k u p, jehož stolci propůjčil Velehrad později lesk dědictví metropole Metodějovy, spolubudoval a vysvětil chrám, v němž ožil ztroskotaný Velehrad cyrilometodějský.

Biskupu Robertovi přísluhovali při slavnostním aktu zástupci olomoucké kapituly v čele s proboštem Dětrichem, plasský cisterciácký arcipat Sigibert, opat světelský Jindřich, třebičský Arnold, hradištský Petr a velehradský Albert (zvolený krátce před slavností 7. listopadu 1228).

Svěcení zúčastnil se český král Přemysl Otakar I., který po smrti svého bratra převzal péči o započaté dílo velehradské a s vzácnou štedrostí jako druhý zakladatel je dokončil. Zůstane vždy v dějinách našeho Velehradu významně zaznamenáno, že jej spolubudoval přemyslovský český král, otec bl. Anežky Přemyslovny, jejíž světecký věhlas oslnil románský jih a rozšířil slávu českého jména i rodu Přemyslova v 13. století veškerým evropským kulturním světem.

Král Přemysl Otakar I. zúčastnil se slavnosti s královnou Kunhutou, synem markrabím Přemyslem, s veškerým dvorem královským a velikou družinou české i moravské šlechty. Zvláště významno, že k památné slavnosti dostavil se i ze Slovenska nitranský biskup Jakub.

Je to přímo symbolické, že posvěcení svatyně, která měla prozřetelnostně vzkřísiti a potom trvale šířiti pa-

¹⁾ Pochován byl r. 1240 ve svatyni velehradské. Jeho náhrobek byl v chrámě viditelný po několik století.

mátku duchovního odkazu sv. Cyrila a Metoděje, shromáždilo zástupce veškeré (jak se v obrozenské cyrilometodějské éře říkalo) „velkodiecése cyrilometodějské“ (Čech, Moravy, Slezska a Slovenska), „cyrilometodějského celku“, který posvátnou vazbou spjali a se srdcem Církve spojili slovanští apoštolé.

NAD DĚJINAMI BASILIKY.

Mnoho bouří přehnalo se Velehradem a postihlo i jeho svatyni. Po několik století sténala basilika velehradská pod přívaly ničivých pohrom. Od r. 1421, kdy vypálena a zničena byla husity, octla se v úplné zkáze. Přes sto padesát let byla téměř v troskách. Teprve koncem 16. století došlo k některým opravám. Obnovena pobořená klenba a místo zesuté románské zvonice vystavěna osmihránná věž s třemi renesančními báními. Částečné opravy nebyly však dostatečné. Hospodářská zhroucenost kláštera pod břemeny válečnými, hrozivá vnitřní oslabenost za rozmachu luterství znemožňovaly důkladnější obnovu. Po nejnutenějších a ponejvíce jen nouzových opravách znovu krutě utrpěla za vpádu sedmihradského vojska Betlena Gabora 1623, kdy uherské a turecké sbory Gaborovy plenily klášter i kostel po tři týdny. Teprv od polovice 17. století, kdy klášter duchovně ožívá a kdy se v něm těž pronikavě křísí duch tradice cyrilometodějské, usiluje se o důkladnou opravu sešlé svatyně, jejíž vzhled opravdu nebyl už důstojný chrámu. A v třetím desetiletí druhé polovice 17. století vskutku dochází k velkorysému obnovnému dílu, které zachránilo basiliku velehradskou a dalo jí její dnešní vzhled. S obnovou se započalo po velikém požáru 27. prosince 1681, který úplně zničil předchozí částečné opravy. Nákladné dílo, jež vzkřísilo lesk basiliky (arcit v novém slohu), vyžádalo s přestávkami přes 50 let (1684—1735). Hlavní

velkorysé opravné práce započal 8. května 1684 opat Petr Silavecký (1672—1691). Pokračovali v nich (hlavně zevnitř svatyně) tři jeho nástupci na stolci opatském: Dr. Bernard Kašpárek (1691—1699), Florian Nezorin (1699—1724) a Josef Malý (1724—1748). Dvěma posledním připadl úkol napravit těžké škody po opětovném požáru 16. července 1718.

Za těchto rozsáhlých oprav byl chrám velehradský úplně slohově změněn. Opat Silavecký rozhodl se původní románsko-gotickou svatyni přebudovat v slohu barokním. Neobešlo se to arcit bez smělých zásahů do původního stavebního tvaru basiliky. Podstatná proměna zevnějšku postihla především délku kostela. Aby nevybíhal do nádvoří a zůstal aspoň zhruba v stejné čáře s přilehlým klášterním křídlem, bylo románské chrámové průčelí s ozdobným portálem a nádherným kulatým oknem odstraněno, čímž byl chrám na západní straně zkrácen o jedno klenební pole. Zato zvýšena byla násypem chrámová podlaha, která byla tehdy už proti svému okolí téměř o 2 metry nižší, takže již 50 let sestupovalo se do chrámu po schodech. Uvnitř svatyně byly zrušeny dvě řady pilířů, které oddělovaly hlavní loď od bočních. Mohutná hlavní loď překlenuta byla po celé délce valenou klenbou a boční lodi novými barokními pilíři rozděleny a přepaženy na 14 prostranných kaplí. Při slohové úpravě obvodních zdí zazděna románská okna i kamenné leseny. Na východní straně zbořena nadzemní část dvou bočních apsid. Pronikavá změna provedena na novém průčelí, nad nímž nadstaveny byly dvě dnešní barokní věže. Do stejné výše s nimi snížena osmihránná věž nad křížením (r. 1714 byla stržena a nahrazena dodnes dochovanou kopulí). Chrám získal tak zvenčí dnešní výrazný barokní ráz a z původní románsko-gotické stavby na povrchu nezbylo nic, než tři kamenné apsidy. Stará basilika zmizela zčásti pod zemí, zčásti v cihlových obezdívkách. Vnitřní úprava její barokní proměny protáhla se až do r. 1735, kdy byla v nynějším svém stavu dokončena.

Slavný den svěcení obnovené svatyně velehradské 2. října 1735 byl památným mezníkem znovuzzkříšení nejvýznamnější naší svatyně, spjaté s odkazem cyrilometodějským. Než nebylo to rozmezí trvalého vzkříšení. Obnovenou svatyní, která po dlouhém ponížení povstala v mohutném lesku za mocného rozmachu barokního cyrilometodějství, čekala nová pohroma, která ji uvrhla do opětovné zkázy. Prudký proud germanisačního a proticírkevního vlnobití za éry josefinské zasáhl ji krutěji než všechny předchozí pohromy.

R. 1784 velehradský klášter zrušen, jeho jmění zkonfiskováno, movité jeho zboží rozprodáno a vypleněná svatyně vydána v šanc zániku.

Staroslavná svatyně, oloupená o veškeru hodnotnou movitou liturgickou výbavu, snížena na bezvýznamný vesnický kostel nepatrné farnosti.

Všecek lesk staletého věhlasu mizí v tomto ponížení. Pouti zakázány. Duchovní význam Velehradu má propadnout zapomenutí. Svatyně velehradská stržena se svého prestolu.

Právě to, co jí zjednálo prvenství cti a důstojnosti mezi ostatními svatyněmi Moravy, co mělo živiti a před zapomenutím chrániti pamět velikého a dosud nedobudovaného díla sv. Cyrila a Metoděje v národě našem i v Slovanstvu, násilně ztlumeno, potlačeno.

Svatyně, která úsilím olomouckého biskupa Jana ze Středy (1364—1380) a úchvalou Apoštolského Stolce za papeže Urbana VI. r. 1379 vyvýšena byla památkou cyrilometodějské metropole na nejvýznamnější pomník díla slov. apoštolů v zemi, kterou zvolili za středisko své apoštolské činnosti, byla odsouzena k zániku. Třebas násilná ruka zastavuje se před zamýšleným odsvěcením a uzavřením velehradského chrámu, boří se tu duchovně pomník díla cyrilometodějského, živoucí památník cyrilometodějské kolébky víry. Násilně se přetrhuje posv. pojítka, vízící cyrilometodějské potomstvo se slovanskými apoštolý, s jejich dílem i odkazem.

Zneuctěná svatyně propadá bědnému zpustnutí. A souběžně žalostně potuchá cyrilometodějské uvědomění pod tlakem úporné germanisace. S úpadkem národního citění poklesá žalostně porozumění pro ideu cyrilometodějskou.

Je to v době, kdy i duchovenstvo pod násilným vlivem necírkevní a germanisační josefinské a pojosefinské výchovy je formováno v nevolníky státu a odcizováno národním i duchovním potřebám hnětého lidu.

★

Ještě před 100 lety byla velehradská svatyně chátrající ruinou. Podvrácený duchovní pomník díla cyrilometodějského žaloval němě na svou zkázu a hořce svědčil o soumraku cyrilometodějství v našem národě.

Dozrávalo ovoce násilnictví proticírkevního zákonodárství rakouského státního absolutismu, který z osvícenských nauk o státní svrchovanosti bral si právo k počinům, jež hrozily roztrhnout v střední Evropě jednotu Církve a v národě našem rozmetat ovoce díla cyrilometodějského.

Domněle katolický státní režim pojosefinský leptal nás vnitřně osvícenskou nevěrou a systémem školským záměrně nás odnárodňoval.

Ještě před 100 lety doléhalo to jařmo tvrdě na nás. A chátrající velehradská svatyně jako by byla toho symbolem. Byla vskutku drásavým obrazem rozkladu a zkázy.

Vše oprýskané a rozpukané. Střechy se prolamují. Puklinami protéká voda po klenbách na oltáře. Z říms padá ornamentika, s klenb kusy drahocenných fresek. Rozbitá krytina ucpávána otepemi slámy. Po strašném krupobití nahrazují zničenou střechu téměř celý jeden rok kupy slámy... Monumentální nádherná někdejší svatyně zvetšela a zpustla žalostně. Jaké to bolestné nářky tlumočí projevy návštěvníků Velehradu z té doby:

„Viděl jsem Velehrad vlastníma očima a zřel jsem tu spoustu, kterou ruka lidská více než zub času způsobila na nádherné a velkolepé jindy svatyni... A podobnou jsem pocítil žalost, jakou se rozkvílela duše Jeremiášova, an seděl na rumech a rozvalínách

jeruzalemských . . .“ „Lítost svírá mi srdce . . . Věž nakloněná, oltáře porouchané, obrazy děravé, malba zašpiněná a zničená, omítka s klenutí padající, a to je náš Betlem . . .“ „Ty ubohý Velehrade, ctihodná kolébko křesťanství na Moravě, nepovstaneš, tuším, tak brzo a snadno z posavadního hrobu svého. Tvá bývalá sláva zahynula zlobou nepřátelskou a nezůstaly z ní leč žalostné vzpomínky.“

„Tvé jméno svědčí sice až podnes o tvé bývalé slávě, slouží však nám nyní k hanbě a potupě . . . Jaký to žal pro nás, že i ta paměti nejhodnější svatyně milé naší vlasti vši své slávy a skvělosti nemilosrdně zproštěna jest a truchlivé musí vydávati svědectví o domnělé osvícenosti, kteráž posvátné chrámy a samostany zrušila a zbořila, domnívající se, že, když rozvíklány, ba zřuceny budou nejpevnější základy žití národův, totiž svaté náboženství, že pak blahobyť všeobecný v novém se objeví lesku. A tento nevýslovný zármutek obzvláště nás zastihl úplnou měrou. V Rakousích stojí až doposud neporušen hrob sv. Leopolda a jeho choti sv. Anežky, tam můžeš ve mnohých klášterích dočísti se nebo sobě dáti od tamějších učených klášterníků vypravovati dějiny německého národa, a jedině na našem ubohém Velehradě je všecko tak smutno a zpustlo, a nižádný není více tam s to, vypravovati o našich slovanských předcích, vždy věrných to synech Církve a vlasti. Jak žalostný to výjev času! Ubohý chráme velehradský, ty ctihodná matko všech ostatních na Moravě, žebrati nyní musíš, aby se nevděčné ditky tvé smilovaly nad bídou tvou . . .“

(Hvězda Olomoucká, 1859, str. 76, Hlas 1862, str. 3.)

A přece povstala svatyně velehradská ze svého ponížení. Arcíť po etapách. Ale byla to rozmezí našeho cyrilometodějského vzkříšení. Znamenala mohutné průlomy do vnitřní spoutanosti duchovních sil našeho katolictví.

Byla to dvě veliká dějinná jubilea velehradská 1863 (tisící výročí příchodu slovanských věrozvěstů do naší vlasti) a 1885 (tisící výročí smrti sv. Metoděje) . . .¹⁾

¹⁾ K r. 1863 byla basilika velehradská narychlo opravena sbírkami jen v nejnutnějším. Byla však vyproštěna z vnitřní ponižující nuzoty. Zbožné a vlastenecké ženy moravské tklivě přioděly drásající její chudobu.

Ušlechtilý metropolita moravský Fürstenberg z úcty k sv. Cyrilu a Metoději opravil svým nákladem památnou Cyrilku a svatyni velehradskou obdařil novým hlavním oltářem z kararského mramoru, který objednal r. 1863 v Římě za 72.000 zl.

K r. 1885 provedena byla obnova vnitřku basiliky. Bylo to dílo almužen lásky, jichž hlavní pružinou byl po boku velehradských strážců P. Vykydala a P. Vychodila mladý kaplan příborský Ant. Cyril Stojan.

Mezníky obrodného, emancipačního procesu, v němž myšlenka cyrilometodějská rozvíjí své tvořivé síly a spoutaný náš katolicismus počíná životně reagovati na poutající síly v ohledu náboženském i národním. Etapy obrodných akcí, jimiž se probíjíme ze starého ponížení a zakrnění k plnosti křesťanského života i křesťanské aktivity.

A to ta svatyně velehradská, postupně povstávající se svého ponížení, svatyně ožívající v majestátu svého poslání jako tlumočnice odkazu sv. Cyrila a Metoděje, jako viditelné středisko a posvátná základna snah o dobudování díla našich věrozvěstů — jako by k nám mluvila, nás křísila, tlumočíc nám prozřetelnostní gesto Boží v sv. Cyrilu a Metoději a ukazujíc pravé cesty našeho poslání i směrnic naší práce.

A po třetím velikém jubileu 1935—1936 (1050. výročí smrti sv. Metoděje) dovršuje se dokonalá obnova našeho cyrilometodějského Sionu. Nejpatrnější naše svatyně cyrilometodějská září v jasu, jakého neviděl rok 1863 ani 1885. Teprv nyní dokonale vrácen jí plný lesk její monumentální vznešenosti za účasti nejširších vrstev národa.

VE VZKŘÍŠENÉM LESKU HISTORICKÉ SLÁVY.

K 710. výročí svého posvěcení přioděla se basilika velehradská v nádherný háv své obnovené krásy. Zároveň však — mimo nadání — zjevila nám dřevní zasutou svou monumentalitu. Zajišťování milionové renovační investice, odvodňování základů a okolí basiliky vedlo k nečekaným objevům, které pronikavě rozmnožily kulturní proslulost Velehradu: *Objevena zasutá část původní románské basiliky*. Právě k 710. jubileu zjevil se nám monumentální trakt Přemyslovské vele-svatyně s drahocennými historickými poklady: hroby

zakladatelů a účastníků památné slavnosti r. 1228. Obrovitě rozlehlé vykopávkové práce odkryly mohutné podzemní stavivo a zpřístupnily rozsáhlé prostory, obývané před 7 stoletími, jež táhnou se v délce 450 m pod basilikou. Odkryto původní zdivo přemyslovské basiliky s pilíři, zbytky tří portálů a přilehlé klášterní místnosti: armarium, kapitulní síň, parlatorium a dormitář. Odhalené masivní pilíře v místech kamenných sloupů pod klenbovím křížové lodi udivují ozdobnými kameny původní stavby a tvoří samy o sobě mohutnou postranní galerii. Vedle vykopaného velkolepého portálu v čele východní části křížové lodi, kudy se chodilo do choru, v boční kamenné stěně objeven byl sarkofág s ohořelými pozůstatky vznešeného nebožtíka a latinským zkratkovým nápisem.

Překvapující nálezy skylta též ve svém podzemním zasutém traktu kapitulní síň, pod níž podle řeholních zvyklostí pochováni bývali opatové. Tento románský trakt, prokopaný o půl metru hlouběji proti původní výši, vykazuje bohatství románského umění architektonického a bude tvořit ústřední halu románského lapidaria. Největší zájem poutají nádherný kamenný sarkofág a dva cihlové hroby po stranách sarkofágu. Běží o hroby neobyčejně významné, ježto opati byli pochováni bez hrobkových sarkofágů a obezdívek. Kostry náleží nesporně osobnostem o klášter velmi zasloužilým a mimořádného společenského postavení. Hroby po obou stranách hlavního sarkofágu byly vyloženy vespod cihlami, měly kostry v původní posici a poskytly drobné nálezy, z kterých lze souditi, že náležely asi biskupům (tak zlomek dřevěné berly). Zajímavě, že jedna kostra nemá hlavy. (O pražském biskupovi bl. Ondřeji, pohřbeném na Velehradě, je známo, že jeho hlava byla pohřbena v Praze.) Rozlehlé prostory, objevené vykopávkami, jsou nyní překlenuty a opatřeny podezdívkami, na kterých je rozloženo množství zdobených kamenů, jež byly součástkami kleneb, sloupů, oblouků, veřejí, říms, oken atd. Tvoří rozsáhlé lapidarium, v němž umístěny jsou ukázky původních mosaikových

dlaždic. Vyniká hlavně chodba sv. Klimenta (pod chodbou s oltářem sv. Klimenta). Chová nejkrásnější a největší fragmenty, zejména řadu bohatě tesaných hlavic a patek, kvádry s obloučkovitým vlysem a j. Soustředěny jsou tam všechny dosud nalezené náhrobní kameny, z nichž nejceněnější je náhrobek olom. kap. probošta Alexia, důležitý nejen svým datováním (prvým to datem na náhrobku ve střední Evropě), ale i samotným písmem. Je to gotická majuskule, jež byla v užívání celkem jen mezi r. 1200—1300. Rajský dvůr pod křížovou chodbou klášterní opatřen se všech stran podloubím. Od zdí byla odkopána hlína zšíří 4 m a zřízeny svahy do podzemí. Masivní pilíře pode zdmi jsou tak úplně uvolněny a tvoří nádherné sloupopradí. Krypty pod basilikou byly prohloubeny, vyčištěny a upraveny. Na jednotlivých místech lze dobře viděti v cihlovém zdivu obnažené pilíře původní románské stavby. Kostry řeholníků snesené se zatopených a bahnitých prostor, byly pietně uloženy ve výklencích krypt. Veškeré objevené prostory byly zpřístupněny návštěvníkům a tvoří mohutné katakomby v podzemním traktu původní románské basiliky. Pod zpřístupněnými prostorami v hloubce půldruhého metru je všude položeno odvodňovací potrubí, jež je zařízeno i na odvádění dešťové vody z okapových rour na nádvoří. Tato síť potrubí proniká všemi kryptami a průchody, obtáčí basiliku zvenčí, mnohonásobně protíná nádvoří před basilikou a odvádí podzemní vody hlavním potrubím v hloubce 4 m daleko do údolí Salašky. Hladina spodních vod proti dřívějšímu stavu byla snížena o půldruhého metru, kapilární vztlak ve zdích basiliky zmizel a s ním i vlhkost s povrchu chrámových stěn, štuk a maleb.

*

Objevený zasutý trakt původní basiliky ukazuje nám grandiosní krásu nejvzácnějšího románského památníku sedmi století kulturní Moravy. Svědčí však též hořce o pustém vandalství tragických **bouří husitských**. Obje-

vené vrstvy spáleniště a rumoviště z 15. století mluví o strašné pohromě 12. ledna 1421, kdy násilně přervána byla kontinuita více než dvoustaletého klášterního života a zničeno z největší části vše, co cenného bylo tu nashromážděno. Klášter i kostel vydrancován husitskými houfy a úplně vydán v plen plamenům. Opat Jan s několika bratřími upálen na hranici ve zrušeném chrámě. Bohatá klášterní knihovna s obrovským materiálem historickým (jistě i cyrilometodějským) nelítostně zničena ohněm. Ovoce dvoustaleté literární a sběratelské práce mnichů velehradských obrácena v ni-več. Monastýr velehradský „zpuštěný, zkažený, oblúpený, vypálený a zcela od gruntu zpuštěný“, jak praví současná zpráva, ocitá se v úplné zkáze, z níž nemůže po 160 let povstati.

Vykopávky mluví též o dlouholetých pokusech o opravné práce v 16. století. Zvláště ilustrují obrovitý počín barokní přestavby z konce 17. století.

Kus historie Velehradu odhalily nám vykopávky. Historie skutečné, neretušované podjetím. Velehrad mluví sám. A též žaluje. Trpce žaluje. Zvláště na svou zkázu, způsobenou nenávistně proticírkevním a germanisačním **osvícenským josefinstvím**. Žádná plenění za vpádu vojsk husitských, uherských neb tureckých nevydrancovala a nepotupila živoucí památník osvětového a náboženského díla našich sv. apoštolů jako josefinský vandalismus pod hesly osvěty. Rozmetání obrovité knihovny s bohatými rukopisy r. 1784 a vyplnění basiliky, odsouzené k potupnému zániku, zůstane hanbou v cyrilometodějských dějinách.

Zvláště je nám hořko dnes v kapitulní síni. Tento nejvelebnější a nejvýznamnější sál velehradského monastýru (za barokisace chrámu a kláštera změněn byl ve velebnou barokní síň s mramorovými sloupy), duchovní shromážděniště řeh. konventu, pod nímž byli pochováváni opati a vznešení dobrodinci kláštera, bylo proměněno po josefinské sekularisaci a josefinském vyplnění — v koňský stáj. Po celá desetiletí sloužila nejkrásnější a nejvelebnější místnost veleb. monastýru — *za konírnu*.

Nádherné mramorové sloupy jsou dosud dole otlučeny údery koňských podkov. Stájový zápach činil místnost neobyvatelnou, i když byla r. 1883 vykoupena z rukou světských držitelů a předána nynějšímu řádu velehradskému r. 1890. V dobách nejhoršího a nejpotupnějšího ponížení našeho Velehradu, v epoše barbarského zpuštění nejpamátnější cyrilometodějské basiliky — po celá desetiletí koňský moč protékal do hrobů našich českých svatých biskupů, budovatelů našeho Velehradu, velehradských opatů — a pravděpodobně i našich Přemyslovců...

OBNOVA BASILIKY VELEHRADSKÉ 1935—1938.

Rok 1935 byl 50. ročník nejvýznamnějšího jubilea velehradského r. 1885, zářného to rozmezí posledního údobí našeho cyrilometodějského vkřídění, spolu pak 1050. výročí smrti prvního metropolity Slovanstva — sv. Metoděje. Na týž rok však připadlo též **dvoústé jubileum památného posvěcení obnovené velehradské svatyně (2. října 1735)**.

To zavdalo podnět k plánu obnovy vnitřku basiliky. K uskutečnění smělé myšlenky došlo obdivnou energií rektora P. Aloise Kolářka T. J. Tento cyrilometodějský horlitel rozhodl se hned v prvních měsících r. 1935 přes tíhu obecné hospodářské krize a svízelnou finanční tíseň kláštera i misijní školy k důstojné jubilejní obnově basiliky v neochvějně důvěře v pomoc Boží. Rychle rozvinul přípravné práce. Sběrací akce i celý počín, vřaděný do široce koncipovaného programu jubilejních oslav (1935—1936), provázelo mimořádné pozehnání Boží. Úsilí o důstojnou obnovu basiliky v památném jubileu vyvolalo velmi příznivý ohlas ve všech vrstvách naší veřejnosti.¹⁾

¹⁾ Výzvu k sbírkám na obnovu basiliky velehradské 1935 podepsali vedle episkopátu členové vlády v čele s ministerským předsedou (celkem 13 ministrů), předsednictvo sněmoven, rektori a děkani vysokých škol (78 universitních profesorů), zástupci vědeckých i uměleckých institutů, přední spisovatelé, veřejní pracovníci bez rozdílu politického přesvědčení a j.

S obnovnými pracemi začalo se ještě r. 1935. Plánovitě se v nich pokračovalo v letech 1936 a 1937. Počátkem r. 1938 bylo velké renovační dílo ve vnitřku basiliky podstatně hotovo.

VZKŘÍŠENÉ DÍLO CYRILOMETODĚJSKÉHO BAROKA Z LET 1684—1735.

Odborná obnova dokonale vzkřísila vnitřní velebnou nádheru zbarokované svatyně, která září před námi v lesku, jímž se stkvěla při svém druhém vysvěcení 2. října 1735.

Vnitřní umělecká výplň basiliky, až na několik pozdějších doplňků, je dílem doby, v níž Velehrad po dlouhém ponížení slavil své vzkříšení za silného proudění barokního cyrilometodějství. Nynější vnější i vnitřní vzhled basiliky pochází z let 1684—1735, kdy čtyři velehradští opatové přebudovali sešlou románsko-gotickou basiliku v slohu doby barokní. Tak promlouvá k nám vzkříšenou krásou naší přední moravské svatyně věk barokní. Duch baroka, víra baroka, náboženská baroka. Svědčí, že české baroko nebylo ani po stránce umělecké, ani po stránce duchovní pustinou, za jakou bylo kdysi vyhlášováno. Zde vidět, že v našem baroku kvetl vnitřní život stejně silně a bohatě, jako v době románské a gotické, hlavně však, že vyrůstal z týchž duchovních základů, z téže tradice. Zvláště nám velehradská svatyně hlásá, že právě baroko bylo nejen novou formou, ale i základem všeho, co živého a silného vyrostlo v pozdější době v našem duchovním životě. Jestliže kde, pak v naší nejpamátnejší svatyni cyrilometodějské živě si uvědomujeme, že dobu barokní nelze pojímat jako přerušení kulturní souvislosti, nýbrž naopak jako její obnovu, jako záchranu zdravých kořenů duchovního i národního života proti vlivům rozkladným.

*

Vnitřek velehradské svatyně mluví k nám o mohutném dílu slohové proměny, která započala 8. května

1684 za opata Petra Silaveckého.¹⁾ Přísný a šetrný opat obětoval obnově svatyně (do své smrti r. 1691) přes sto tisíc zlatých. Slohové přebudování započalo rozsáhlou stavební přestavbou. Hlavním rádcem opata Silaveckého v tomto díle, jakož i předním navrhovatelem plánů byl vynikající náš umělec, proslulý malíř P. Antonín Martin Lublínský, augustiniánský mnich kláštera Všech svatých v Olomouci, žák Škrétův.

Tento význačný představitel českého baroka vdechl slohové proměně ryzí umělecký ráz, vyjadřující ducha našeho baroka. Jemu především děkujeme za velebný háv, jímž přioděna byla sešlá historická basilika přemyslovská. Velehradské svatyni věnoval své síly až do své smrti r. 1690. V díle jeho pokračovali jiní mistři, z nichž známe pouze velehradského mnicha Řehoře Šumického.

Na hlavní vnitřní výzdobě pracovalo se za nástupce Silaveckého, učeného, umění milovného, mladistvého opata dra Bernarda Kašpárka (1691—1699)²⁾. Tento vysoce inteligentní prelát, imponující svým širokým zájmem o kulturní podniky i svým společenským vystupováním a osobní elegancí,³⁾ měl jemný vkus pro pravé umění. Nešetřil nákladem, aby pro vnitřní výzdobu svatyně získal přední umělce své doby.

¹⁾ Všechna dosavadní zlomkovitá a kusá znalost slohové proměny velehradské basiliky (1684—1735) byla podstatně obohacena velkým souborným historickým dílem dra Rud. Hurta, „*Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. (1205—1650), II. (1650—1784)*“, vydaným Akademií velehradskou v Olomouci 1934, 1938. Bohatý dokumentární materiál, kriticky oživený historickým odborníkem, vnesl mnoho světla do šera dávné minulosti velehradské a osvětlil též velké dílo barokní přestavby a úpravy velehradské svatyně, hlavně v II. dílu (str. 124—142). Odtud přejímáme nové údaje o postupu slohové proměny a umělcích na Velehradě zaměstnaných.

²⁾ Bylo mu 31 let, když byl zvolen opatem. Pocházel ze selského rodu z Černčína u Bučovic. Studoval na olomoucké universitě, kde upozornil na sebe nevšedním nadáním. Ve velehradském klášteře získal si velkou oblibu jako profesor řádového filosofického a theologického učiliště.

³⁾ Jeho sličnost vynesla mu mezi světskými lidmi název „krásného opata“ (Hurt II., 103).

Škoda, že z velmi skrovných zbytků klášterního archivu nedovídáme se všech jmen domácích i cizích proslulých umělců, jejichž dílo nás dnes udivuje ve vnitřku svatyně velehradské. Víme jen, že v interiéru chrámovém pracoval jako mramorář proslulý kameník Ondřej Allio se slavným gdánským sochařem a štukatérem Michalem Mandicem. Hlavní malířské práce svěřeny byly přednímu ze soudobých světových umělců, slavnému italskému malíři Pavlu Paganimu, který svými freskami vyzdobil všechny kaple, dvě sakristie a předsakristie. Vymaloval též pro hlavní oltář nádherný obraz Nanebevzetí Panny Marie. Vedle Paganioho působil tu druhý věhlasný malířský umělec Michal Willmann (rodák královecký), který kolem r. 1695 maloval obrazy na oltáře sv. Benedikta, Bernarda, Marie Egyptské a Marie Magdaleny. V téže době dostalo se chrámu nádherných chorových lavic, jež jsou neobyčejně hodnotným výtvorem řezbářského umění. Bohužel, neznáme jména slavného mistra, z jehož dílny vzešla tato přední ozdoba chrámu velehradského.

Koncem let devadesátých 17. stol. byly zastaveny práce na výzdobě chrámu finanční tísni, v níž se octl klášter hlavně daněmi a válečnými břemeny za války o španělské dědictví. Tím se stalo, že za opata Kašpárka nedostalo se už chrámu potřebných oltářů. Tento úkol, jakož ostatní výzdoba chrámu zůstala nástupci Kašpárkovu vynikajícímu opatu Floriánu Nezorinovi (1699—1724), rodáku ze Žďáru. Tento ctnostný opat vpravdě svatého života,¹⁾ který se pronikavě za-

¹⁾ Dr. Hurt píše o něm v uvedeném díle II. (str. 111 a n.): „Nezorinovy zásady o potřebě hledati napřed království Božího a spravedlnosti jeho spolu s vzácnými vlastnostmi umírněnosti-milosrdenství, střídmosti, skromnosti a péče o chudé uvedly ho ve vážnost nejen u klášterních spolubratří, nýbrž i v širší veřejnosti. Nezorin byl typem ideálního mnicha, a to nejen přesností ve vykonávání svých povinností, nýbrž i příkladným a počestným životem. Jeho bezúhonností se mu mohl málokdo vyrovnati. Jeho skromnost přecházela až v poníženost, již byl cizí i pouhý stín domýšlivosti. Jeho opravdovost nebyla jen v řeči a kázání, nýbrž i v příkladech a skutcích. Jeho horlivé plnění bohoslužebných povinností zachá-

sloužil o duchovní povznesení vnitřního života klášterního, věnoval se velehradské svatyni s velkou láskou.

Mimořádně velká břemena válečná ztížila mu jeho snahy o výzdobu zbarokované svatyně. Přesto vykonal velmi mnoho. Tak dal chrám vydlážditi a v jeho středu umístil umělecké mříže. Opatřil chrám novým hlavním oltářem, který zadal brněnskému sochaři Antonínu Rigovi. Po boku presbytáře zbudoval oltáře sv. Cyrila a Metoděje, pak boční oltáře sv. Václava a Floriána, jakož i sv. Anny a sv. Josefa za chorem. Postavil též nový oltář sv. Benedikta. Pořídil pro něj, jakož i na oltář sv. Barbory a Kateřiny nové obrazy. Mezi malíři tehdy činnými známe Jiřího Lortza a Václava Neyssera. Kostelu opatřil též dvoje varhany od brněnského varhanáře Davida Sibra. Požár r. 1719, který kromě kláštera zničil i kostel, uložil nové těžké úkoly. Vedle nové střechy a oprav poškozeného zdiva bylo třeba nahradit těžké škody ve vnitřku, hlavně zachránit poškozené malby Paganioho. Zničené oltáře dřevěné bylo nahraditi zděnými. Opat Nezorin položil ještě základy k hlavnímu oltáři a k oltářům sv. Benedikta, Bernarda a Floriána. V dalším pokračoval nástupce Nezorinův opat Josef Malý, rodák z Vizovic (1724—1748), uvědomělý vlastenecký milovník české řeči a vroucí ctitel sv. Cyrila a Metoděje. Pro obnovu svatyně měl vřelé porozumění a nemalé schopnosti. A dokončil velké obnovné dílo s jemným uměleckým vkusem a s velkou obětavostí. Provedl veškeru úpravu a výzdobu celého chrámového vnitřku. Pro rozsáhlé a plastické práce vnitřní výzdoby získal slavného italského sochaře a architekta Baltazara Fontanu, jenž prováděl stavbu oltářů po stránce architektonické a štukatérské

zelo až tak daleko, že bylo na újmu jeho útlému zdraví, ohrožovanému prsními nemocemi. Tomuto nejdůstojnějšímu opatu velehradskému zcela oddanému četbě Písma, nebyly úspěchy na hospodářském poli vším. Zejména ne takové, které by byly vykoupěny na úkor spirituálí. V tom smyslu dával instrukce všem mnichům... V tom smyslu působil také na novice, jejichž instituci věnoval také spis, který r. 1718 vyšel v Praze tiskem...“

s proslulým mramorářem Janem Hagmüllerem. Veškeré převážně dřevěné vnitřní zařízení chrámové bylo nahrazeno dílem z kamene, dílem z mramoru.

Všechny oltáře byly zbudovány z mramoru (jen u některých byla spodní zděná část obložena mramorem). Velkolepé architektonické i plastické dílo všech oltářů i nádherné kazatelny vykazuje jednotný, souladný plán, jehož původcem je slavný Fontana. Některé oltáře vytvořil sám (oltář hlavní a dva boční), na ostatních pracovali dle jeho modelů jeho žáci. Zvláštní nádhery dodaly vnitřní výzdobě údivně bohaté ozdoby štukové, do té doby u nás nezvyklé, jimiž Fontana zvláště působivě zmnožil krásu vnitřní výzdoby svatyně. Na obnově poškozených maleb slavného Paganioho pracovali dva brněnští malíři František Ignác Egstein a Jan Etgens, kteří ozdobili chrám i svými vlastními pracemi (bohužel, ne rovnocennými stkvělým malbám staršího italského mistra).

Při slavném svěcení 2. října 1735 byla chrámová úprava a výzdoba v útvaru, v jakém se nám zachovala do nynějška. Pozdější menší změny nezměnily nic na celkovém rázu. Tak v letech 1746—1747 byly přestavěny a zdokonaleny varhany. Brzy na to opatřeny byly chorové lavice novými sochami. Za posledního opata Filipa Zurého (1763—1784) byl chrám nákladně vydlážděn pernstýnským mramorem. Tehdy byla též svatyně obohacena řadou nových oltářních obrazů od proslulého a neobyčejně plodného jezuitského malíře Ignáce Raaba, který po zrušení svého řádu požíval pohostinství kláštera velehradského a pořídil kopii Paganioho obrazu nad hlavním oltářem (jakož i kopie obrazů Willmanových na oltářích sv. Benedikta a sv. Bernarda) a namaloval nové obrazy pro oltáře sv. Cyrila a Metoděje, sv. Barbory, sv. Kateřiny, sv. Andělů a všech svatých řádu cisterciáckého. Opravil též Willmanovy obrazy na oltáři sv. Marie Egyptské a Marie Magdaleny.

ODKAZ BAROKNÍHO CYRILOMETODĚJSTVÍ.

Svatyně velehradská přioděna byla dosud dochovaným svým hávem v době rozmachu barokního cyrilometodějství.

Velehrad vzkříšený z dlouhého ponížení po katastrofě v bouřích husitských a vnitřním oslabení za náporu luterství ozařovala tehdy stále pronikavěji dějinná sláva Velehradu cyrilometodějského.

Plnil své poslání podle tužby moravského biskupa Jana ze Středy: Živil paměť díla sv. Cyrila a Metoděje. Byl posvátným pomníkem cyrilometodějské kolébky víry.

Dávné podání, že klášter a kostel stojí na místech velkomoravského Velehradu, vyvolávalo stále silnější ohlas v zemi i v cizině. Velehrad obracel na sebe zvýšenou pozornost doma i za hranicemi a vábil četné významné poutníky.

Současně mohutněla v něm úcta k sv. Cyrilu a Metoději. Pojítka, vízící přední moravský klášter k slovanským věrozvěstům, stále se zvroucňovalo. Zanícení pro sv. Cyrila a Metoděje i pro duchovní význam Velehradu dochází tehdy stále bohatěji slovesného zpracování v lůně řeholní rodiny velehradské.

Z rozsáhlého literárního díla cisterciáckého velehradského spisovatele Kristiána Hirschmentzla (1638—1703), vroucího vlastence a planoucího horlitele pro význam slovanských apoštolů, mocně nás ovívá svěží cyrilometodějské proudění ve velehradském klášteře.

Podobným duchem provanuto je i dílo velehradského mnicha Václava Majetinského (1639—1707). Moravský kronikář Středovský (1679—1713), přejímaje některé statě Majetinského do své *Posvátné historie Moravy*, vydává stkvělé svědectví o cyrilometodějském duchu kláštera velehradského: „O velehradském u nás klášteře cisterciáckém celé Moravě známo, že zcela je oddán účtě našich apoštolů, ji pěstuje, pro ni horlí, ji rozmnožuje, ji zachovává a z vděčnosti zvláště 9. března uctívá

své — té nejlepší pocty hodné, kdysi arcipastýře, nyní vydatné u Svrchovaného patrony, Cyrilla a Metoděje.“

Dějinný i duchovní význam cyrilometodějského Velehradu pro křesťanskou osvětu Moravy vyzvedají té doby i další řeholní dějepisci velehradští: E. Hermann (1675—1744), Martin Hrabovský (1665—1717) a později Ig. Gabriel Čech (1750 až 1816) a j.

Za opata Malého, kdy dílo výzdoby svatyně velehradské se dovřuje, katolicko-slovanský duch v klášteře velehradském zvláště výrazně proniká. Do velehradského kláštera nesmí býti přijat žádný kandidát nečeské národnosti, který by dokonale neovládal jazyka českého. I úcta sv. Cyrila a Metoděje kvete bohatě a má na Velehradě své hlavní středisko.¹⁾ Všechny kláštery cisterciáckého vikariátu českého slaví slavné svátek sv. Cyrila a Metoděje, avšak velehradský klášter má pro oslavu slovanských apoštolů zvláštní předpis a slaví cyrilometodějský svátek nejslavněji ze všech.

Na slavnost cyrilometodějskou 9. března,²⁾ při níž bývala vždy slavnostní řeč na počest sv. Cyrila a Metoděje, putovalo na Velehrad hojně kněžstva i lidu. O této velehradské oslavě „ochránců země moravské, Otců našich duchovních“, kteráž se na Velehradě „od mnoha let každoročně koná“, svědčí P. Boh. H y n e k B i l o v s k ý ve svém „Náboženském putování k sv. Cyrillovi a Strachotovi“, vydaném v Olo-

¹⁾ Zaslouhou velehradského mnicha Hirschmentzla (shora zmíněného spisovatele) rozhodla olomoucká konsistoř r. 1671, aby i ve Slezsku byl svátek sv. Cyrila a Metoděje veřejně slaven jako svátek zasvěcený.

²⁾ Prastarý svátek cyrilometodějský na Moravě slavil se dne 9. března, tedy téměř uprostřed mezi úmrtními dny sv. Cyrila 14. února a sv. Metoděje 6. dubna. Pro chladné počasí, které ztěžovalo pouti, přeložen byl cyrilometodějský svátek na 5. července (r. 1863). Na týž den přeložen i v jugoslávských diecésích zásluhou slavného biskupa Strossmayera. Rovněž i na Slovensku příčiněním vlasteneckého biskupa báňskobystrického Moysesova r. 1865.

mouci r. 1709. Velehradští řeholníci měli pro výroční slavnosti sv. Cyrila a Metoděje zvláštní církevní hodinky. (V zmíněné poutní knížce Bilovského jsou ony hodinky pro lidovou pobožnost.) V modlitbách těchto hodiněk jsou vzývání sv. Cyrila a Metoděje jako „naši apoštolé“. Některé mají už ráz unionistický. Prosí se v nich o jednotu víry, naděje a lásky mezi národy, kteří „skrže učení svatých apoštolů našich“ Cyrila a Metoděje jméno Boží vzývají.

Podle cisterciáckého liturgického kalendáře (dochovaného z r. 1776) slavila se na Velehradě památka sv. Cyrila a Metoděje jako svátek nejvyššího bohoslužebného řádu. Podobně slaveny i svátky sv. patronů českých: Václava, Ludmily, Vojtěcha, Prokopa, Jana Nepomuckého a Zikmunda. Mezi klášterními jmény řeholníků velehradských vyskytují se té doby ustavičně jména: Cyril, Konstantin, Metoděj a Kliment.

Doba barokního znovuzkříšení svatyně velehradské vykazuje úhrnné znaky oživené lásky k myšlence cyrilometodějské.

Tentýž zápal pro duchovní poslání Velehradu, totéž zanícení pro dílo i odkaz slovanských apoštolů, jež nás mile dojíhá v dochované cyrilometodějské chvalořeči velehradského cisterciáka Kristiána Hirschmentzla při zakončení studií v Praze 13. srpna 1668, vane i ze slavnostního cyrilometodějského kázání velehradského převora Matěje Bartisa při historickém posvěcení zbarokované basiliky 2. října 1735.¹⁾

Údobí, v němž svatyně velehradská povstala z trosek hmotného i duchovního ztroskotání a přioděla se bohatým rouchem baroka, v němž stkví se dosud, bylo

¹⁾ Stejně i z věnovacího textu ze 17. stol. na obrazech Velehradu, jehož se dovolává v kázání sv. Matěje Bartisa: Sv. Cyrillu a Metoději knížatům slovanské církve, vyslancům pokoje, hlasatelům pravdy, osvítelům světa, tajemníkům Slova Božího, sloupům náboženství, Ducha sv. varhanám . . . , bohonaděným patronům svým nejdobrotivějším sebe i všecko své nejpokorněji doporučuje konvent velehradský řádu cisterciáckého.

dobou obrodného rozmachu katolictví, zpružnělého barokním cyrilometodějským. Velehradským klášterem vanul slovansko-katolický cyrilometodějský duch. Svatyně velehradská zářila v lesku cyrilometodějské kolébky víry. Křísila vzpomínky na zašlou slávu metropole Metodějovy. Byla tlumočnicí památky slovanských apoštolů i jejich odkazu. Úměrně tehdejšími poměrům živila paměť osvětově-náboženského díla našich prvoučitelů víry, hlásala slávu minulosti porobeného národa a živila důvěru v návrat ztraceného dědictví. Chránila před zapomenutím slavnou minulost, sílila důvěru v budoucí slávu národa, zaštitěného nebeskou ochranou prozřetelnostních apoštolů, zdůrazňovala úkoly odkazu cyrilometodějského a vybízela k přílnutí k tomu, v čem tkví základ křesťanské osvěty a rozvoje národa cyrilometodějského.

V OBNOVENÉM VELECHRÁMU.

JSME V BASILICE, SVATYNI VYZNAMENANÉ ZVLÁŠTNÍ VÝSADOU CTI A DŮSTOJNOSTI.

Když vstoupíme do velehradského chrámu, hlásají nám poblíž vchodu dvě pamětní desky, že jsme v svatyni, kterou vyznamenal Apoštolský Stolec čestným názvem *basiliky* a vřadil ji mezi nejvýznamnější privilegované svatyně Církve.

V křesťanském starověku a raném středověku užívalo se hojně názvu basiliky pro křesťanské chrámy vůbec a pro svatyně postavené v t. zv. slohu basilikovém zvlášť.¹⁾ Protože tento název je odvozen z řeckého *basileus* (král) a Ježíš Kristus je vpravdě Králem

¹⁾ U antických Římanů označovala se tím názvem nádherná budova neb i nádherná síň. V starém křesťanském názvosloví byl význam toho slova zúžen v smyslu uvedeném. Trvale pak sloužil hlavně k označení starokřesťanského slohu, napodobujícího antické basiliky.

králů, hodilo se to slovo v pojetí křesťanském k označení chrámu (příbytku nejvyššího Krále).

Třebas v běžné mluvě dosud jménem *basilika* označují se chrámy zbudované slohem basilikovým, ve zvláštním *bohoslužebném významu* vyhrazen je ten název jen nejpamátnějším svatyním v středu Církve — v Římě a od 20. století i některým mimořádně významným chrámům mimo Řím. Název *basilika* v liturgickém smyslu vyznačuje mimořádně památný chrám, jemuž přísluší s tímto čestným názvem i mimořádné výsady cti a důstojnosti.

V Římě jsou to především čtyři nejpamátnější vele-svatyně patriarchální (*basilicae maiores* — basiliky větší): basilika lateránská, basilika vatikánská (svatopetrská), basilika liberianská (Panny Marie u jeslíček neb P. M. Větší) a basilika sv. Pavla za hradbami.¹⁾ Kromě toho je v Římě 9 basilik menších (*b. minores*).

Od počátku 20. století druží se k nim i některé mimořádně významné svatyně mimo Řím, jimž dostává se rozhodnutím Sv. Stolce tímto čestným názvem zvláštní výsady důstojnosti.²⁾

Pátý unionistický sjezd velehradský tlumočil ve svých usneseních metropolitovi moravskému jednomyslnou prosbu, aby požádal Sv. Stolicí, by velehradská svatyně pro svůj mimořádný význam vyvýšena byla na basiliku. Metropolita moravský s radostí vyhověl a jménem kongresu i ve jménu všech cyrilometodějských akcí apoštolátních, misijních a sjednocovacích, které mají na Velehradě svou posv. základnu, vznesl uvedenou prosbu k Sv. Stolicí. Papež Pius XI. blahovolně prosbu vyslyšel a brevem ze dne 7. února 1928 žádaným titulem chrám velehradský vyznamenal se všemi právy a výsadami pro budoucnost. Svatyni cyrilometodějského Si-

¹⁾ Tyto 4 větší basiliky mají posvátnou bránu a papežský hl. oltář, u něhož smí sloužiti jen papež a jen s jeho dovolením jiní kněží.

²⁾ Basiliky menší (*minores*) mají výsadu t. zv. baldachýnu papežského nad oltářem (naznačuje zvláštní záštitu papežovu nad svatyní), pak mají zvonky zvláštní soustavy a svěštění kněží basiliky mají právo nosit zvláštní fialovou kápi. V průčelí basilik jest papežský znak.

onu dostalo se tím nejvyšší pocty, po níž půl století toužily generace jejich obnovitelů.

Papežské breve, vyvyšující svatyni velehradskou mezi nejvýznamnější privilegované svatyně Církve, je zlatým listem v dějinách Velehradu.

Nejvyšší autorita Církve vyzvedá v něm ojedinělý význam svatyně, „právem pokládané jakoby za matku a královnu všech ostatních kostelů moravských“, zdůrazňuje její zásluhy o šíření úcty cyrilometodějské a lásky k odkazu cyrilometodějskému. Velebí ji jako posv. kolébku velkého obrodného a sjednocovacího díla v intencích slovanských apoštolů. Výslovně též poukazuje na zvláštní vyznamenání, jehož se dostalo tomuto chrámu od papeže Urbana VI. r. 1379 výsadou biskupských odznaků velehradským opatům.¹⁾ Nová výsada doplňuje vyznamenání z dob dřívějších.

Právem bylo znění toho slavného výsadního listu v textu latinském i v překladu českém vsazeno do dvou desek a na trvalou paměť umístěno podél vchodu v přílehlých bočních kaplích. Spolu byl nad hlavní branou chrámovou zasazen kamenný barevný znak papeže Pia XI. nad štítem se znaky Moravy a Čech (památky to zakladatelů: moravského markrabě Vladislava Jindřicha a jeho bratra českého krále Přemysla Otakara I.²⁾)

*

Papežským brevem Pia XI. ze dne 2. prosince 1933 (tedy zrovna v 150. roce poté, co poslední infulovaný

¹⁾ Stalo se tak na památnou žádost olomouckého biskupa Jana ze Středy (1364—1380), kancléře Karla IV., který r. 1378 odůvodňoval svou žádost poukazem na starobylý věhlas někdejšího metropolitního chrámu, matere a hlavy všech ostatních svatyn. „Právem sluší se poctíti ten kostel řečenými znamenitými odznaky cti, aby se lid *rozpomínal* s horlivou zbožností na jeho *dávnou důstojnost*.“ Žádosti vyhověno 4. dubna 1379 a velehradský chrám nabyl památkou cyrilometodějské metropole význačné důstojnosti. Velehradská svatyně ozářena památkou cyrilometodějské kolébky víry, stala se tlumočnicí zašlé slávy metropole Metodějovy a připomínala zásluhy sv. prvoučitelů víry i jejich odkaz.

²⁾ Náklad na pamětní desky a papežský znak (13.000 K) uhradil metropolita dr. L. Prečan.

opat velehradský řádu cisterciáckého po zrušení kláštera byl z Velehradu vypuzen) obnovena byla na žádost moravského metropolity historická důstojnost opatská, jež po staletí ozařovala svým leskem svatyni velehradskou. Velehradu dostalo se čestného opata v osobě zaslužilého příznivce a mecenáše Velehradu, augustiniánského opata starobrněnského Frant. S. Bařiny. Za dané situace, kdy strážcem Velehradu je Tovaryšstvo Ježíšovo, jehož řádová pravidla nepřipouštějí jmenování skutečného opata, byla obnovena dřevní důstojnost opatská jmenováním čestného opata (mimo řádovou rodinu Tovaryšstva). Tím byly korunovány všechny projevy mimořádné přízně Apošt. Stolce k cyrilometodějskému Velehradu i snahy metropolity dra Prečana o obnovu původního lesku vzkříšeného Velehradu.

JSME V MARIÁNSKÉ VELESVATYNI.

Basilika velehradská je zasvěcena Panně Marii stejně jako byl Matce Páně zasvěcen metropolitní velkomoravský prvochrám sv. Metoděje.

Tak nám nynější svatyně velehradská dochovala tklivý odkaz našich věrozvěstů, kteří byli výraznými apoštoly mariánskými. Byli misijními posly Cařihradu, města Mariina,¹⁾ byli syny křesťanského Východu, kde v prvních stoletích jako v jarní zahradě Církve zvlášť rozkvetla úcta mariánská, kde vyvstali největší obránci úcty Matky Boží, kde uzrály nejsladší plody starokřesťanského posv. básnictví v mariánských hymnech a modlitbách. Kláštery v okolí Cařihradu, hlavně na

¹⁾ Dosud se na řeckém Východě slaví 11. května památka slavného zasvěcení Cařihradu Matce Boží císařem Konstantinem. Ve všech nebezpečích odporoučel se Cařihrad pod ochranu Matky Vykupitelovy. Na památku trojí záchraně Cařihradu (r. 626 proti Avarům a r. 678 a 717 proti Saracénům) zpívá se na křest. Východě překrásný mariánský díkuzpěv („Akathistos“). Je to přední z nejkrásnějších mariánských chvalo zpěvů, které zná světové křesťanské písemnictví.

úbočí a úpatí bithynského Olympu, kde se duchovně vyškolili naši věrozvěsti, byly štěpnicemi úcty mariánské.

Vroucí úcta k Bohorodici byla význačným znakem misijního díla našich věrozvěstů. Vše stavěli pod ochranu Matky Spasitelovy. O sv. Konstantinu-Cyrilovi víme, že byl od mládí zvláštním ctitelem Bohorodičky. Totéž platí o sv. Metodějovi. Je významné, že na kněze vysvěcen byl v nejpamátnejším mariánském římském velechrámě (Panny Marie Větší) a že tam sloužil první svou mši svatou. Stejně příznačné, že první metropolitní slovanský chrám zasvětil Matce Boží a že v něm též dle svého přání byl pochován.

Mariánský velkomoravský metropolitní chrám s hrobem sv. Metoděje byl zničen. Rozmetala nám jej v ssutiny zloba nepřátel.

Nynější svatyně velehradská nám jej počátkem 13. století vzkřísila a duchovně obnovila. Zakladatel její, moravský Přemyslovec markrabí Vladislav Jindřich, horlil pro úctu mariánskou,¹⁾ zasvětil ji Panně Marii, jak to bylo ostatně obyčejem u chrámů cisterciáckého řádu, který byl na Velehrad povolán.

Cisterciáci, duchovní synové sv. Bernarda („citerníka Mariina“), kteří přinesli na náš Velehrad z duchovního prostředí románského západu žhavé zanícení pro úctu mariánskou, navázali bezděky na dílo slovanských věrozvěstů, apoštolů mariánských.

V cisterciáckém klášteře velehradském vyrůstá v 13. století mohutná štěpnice úcty mariánské. Duchovní družina sv. Bernarda, francouzského obnovitele řeholního života a apoštola mariánského, zaštipila na Velehradě západní duchovní školu pronikavě oživeného kultu mariánského, jímž bylo u nás prozřetelnostně zaštitěno a v základech zpevněno misijní dílo soluňských věrozvěstů v hlavním duchovním jádru.

Úcta mariánská, jak ji k nám přinesli v duchu ry-
zích starokřesťanských východních tradic sv. Cyril a

¹⁾ V erlafském údolí štyrském založil mariánskou votivní kapli, z níž vzniklo slavné poutní místo Maria-Celly, jak jméno moravského markrabí s letopočtem 1200 dosud nad portálem kaplice hlásá.

Metoděj a jak ji rozdmychali na Velehradě žáci mariánského apoštola křesťanského Západu sv. Bernarda, je hlavním vnitřním svorníkem duchovních statků křesťanství a přes pohromy rozkolu dodnes drahocenným pojítkem, vízícím Západ s Východem, i zárukou naděje na obnovu někdejší jednoty.

Je to velmi významné, že právě v památném klášteře velehradském, spojovaném starobylým podáním s hlavním působištěm slovanských apoštolů i s památkou na mariánský metropolitní prvochrám sv. Metoděje, tajícím jeho ostatky, ožilo mocné ohnisko úcty mariánské, která pak bohatě se rozmáhala celou Moravou a pronikla jako nejevýraznější znak náboženskost této země.

Díváme-li se okem víry na dějiny Velehradu, vidíme, že naši slovanští věrozvěsti našli po násilném přerušení a oslabení svého díla právě v hlavním působišti svém pomocníky v řeholních brátrách Západu.

Co zde započal Východ, dobudovává Západ.

Těch 12 cisterciáků, duchovních synů sv. Bernarda, kteří za půl století po jeho smrti přicházejí 11. listopadu r. 1205 do údolí mezi posledními výběžky chřibských hor opodál tržné osady Velehradu a začínají mýtit lesnaté stráně a odvodňovat bažinaté dno darovaného úvalu, jsou dělníci Boží, které posílá Prozřetelnost ze Západu na nedoorané liché mnišských věrozvěstů Východu.

*

Že velehradská basilika je svatyní mariánskou, patrně už z vnějšího chrámového průčelí, kde pod vysokým křížem mezi věžemi vévodí veliká socha Panny Marie s Ježíškem. Trůní nad skupinou osmi světců v barokních výklencích.¹⁾ Zasvěcení svatyně Panně

¹⁾ V hořejší řadě jsou to: Sv. Benedikt, sv. Jan Křtitel, sv. Jan Evangelista; nad portálem uprostřed: knížata apoštolská sv. Petr a Pavel a podle nich sv. Cyril a Metoděj. Tyto kamenné sochy zhotovil kroměřížský sochař Ferd. Neumann. Posvěceny byly 30. září 1900. Původní sochy průčelní týchž světců byly přemístěny na zahradní

Marii na nebe vzaté hlásá hlavní oltář mohutným Raabovým obrazem Nanebevzetí Panny Marie s bohatým doprovodem freskovým na klenbě.

Protějškem hlavního oltáře mariánského je výjev Zvěstování, jenž ovládá řezbářskou výzdobu varhanní skříně na mohutném kůru. Z velkého průčelního okna září obraz Královny nebeské, před níž klečí sv. Cyril a Metoděj.

Reliefní kopie prastarého záštitného obrazu Panny Marie Velehradské (který zmizel z Velehradu po bouřích husitských) dochovala se nad vchodem do sakristie (stejně též v nádvoří nad branou klášterní).

Jinak je svatyně plna chval Matky Páně. Zjev Panny Marie vévodí na levém křídle kůrních lavic, na oltářním obrazu kaple sv. Bernarda a na klenbě v kapli svatých řádu cisterciáckého. Patronát Panny Marie nad dílem sv. jednoty hlásá kaple Matky unie i mariánský relief nad náhrobkem zakladatele Apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje v Královské kapli. O spojitosti ideje cyrilometodějské s ideou svatováclavskou mluví kopie staroslovanského záštitného mariánského obrazu (paladia) staroboleslavského na oltáři sv. Bernarda.

JSME VE VELESVATYNI CYRILOMETODĚJSKÉ.

Mariánský velechrám velehradský má ojedinělý vztah k dílu i odkazu našich prvoučitelů víry, zakladatelů naší křesťanské osvěty a předních nebeských záštit našich nejvyšších duchovních statků. Vděčná paměť slovanských apoštolů vyvýšila tuto svatyni za nejposvátnější pomník jejich v zemi, kterou zvolili za středisko své

zeď proti škole na nádvoří. Zhotovení nových soch a umístění starých na nevysoké zdi nebylo počinem šťastným. Původní sochy vhodněji slohově zapadaly v mohutné průčelí. Sníženy z výše, jeví se málo propracovanými. Nesmí se však zapomínat, že byly zhotoveny jako sochy vysokého průčelí a záměrně pro pohled z hluboké níže. Teprve, kdyby byly vráceny na své místo, zjevily by svou krásu v souzvuku s mohutnou plochou a výzdobou průčelí.

apoštolské činnosti. Tento chrám po staletí živil a před zapomenutím chránil jádro vzpomínek na prozřetelnostní dílo slovanských věrozvěstů. Byl tlumočnickem jejich odkazu. Myšlenka cyrilometodějská, upjatá přes 700 let k tomuto chrámu, byla posvátným pojítkem, vizícím nás k sv. Cyrilu a Metoději.

V této svatyni byli naši věrozvěstové od staletí nejvíce uctíváni a z tohoto chrámu rozlévalo se nejbohatší pozhennání posmrtného apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje. V modlitbách pod klenbami této svatyně uzrály plány všech cyrilometodějských obrodných akcí, jimiž se nábožensky křísíme ze starého duchovního ponížení a úpadku. Zde posvátná základna všeslovanské sjednocovací a misijní práce v duchu odkazu cyrilometodějského.

V tomto mariánském svatostanu zůstává — dle slov zbožného kronikáře velehradského¹⁾ — *Metodějovo pozhennání v ovoci svém.*

Je to nejpamátnější naše svatyně cyrilometodějská. Cyrilometodějský ráz svatyně je bohatě vyjádřen jak na vnějšku, tak uvnitř svatyně.

Na velebném průčelí chrámovém, zrovna nad vchodem, tyčí se sochy sv. Metoděje a Cyrila (s knížaty apoštolskými sv. Petrem a Pavlem uprostřed).²⁾ Na makovicích dvou chrámových věží ve výši 60 m jsou upevněny otáčivé kovové sochy sv. Cyrila a Metoděje v životní velikosti.³⁾ V lodi chrámové svědčí o starobylé úctě k slovanským apoštolům dva oltáře jejich, jež se nám dochovaly v nynějším tvaru a výzdobě z doby barokní (z úpravy chrámu za opata Malého). Jsou významně umístěny právě po boku kazatelny (připomínají, že slov. apoštolé jsou našimi věrozvěsty, Otcí naší víry)

¹⁾ P. Jan Vychodil, Sborník Velehradský II., str. 38, 1881.

²⁾ Vyjádřeno tím, že slovanští apoštolé spojili nás se střediskem a základem Církve — Stolcem Petrovým.

³⁾ Původní železné sochy sraženy byly vichorem 14. srpna 1890. Po opravě těžce porouchaných věží byly nahrazeny novými. Spolu s novými věžemi byly posvěceny 30. září 1900 při oslavě dvacátého výročí vydání cyrilometodějského okružního listu Lva XIII. „Vznesený úkol“.

a uprostřed chrámového prostoru, v němž se shromažďovali věřící, kdy za cisterciáků (do r. 1784) byla přední část chrámu s kůrními lavicemi, určená pro společné modlitby mnichů, oddělena vysokou, umělecky zpracovanou, zlacenou mříží. Tak oltáře slov. apoštolů tvořily střed hlavní prostory chrámové pro věřící. Jako by to zesilovala i dochovaná malba na klenbě.

Na klenbě právě nad kazatelnu a kaplemi sv. Cyrila a Metoděje vévodí ve středu lodi velký nástropní obraz obou slovanských apoštolů při křtu Bořivojově na Velehradě.¹⁾

V příční lodi po boku hlavního oltáře upoutává pozornost známé Maxovo sousoší sv. Metoděje a Cyrila. Toto sousoší bylo v basilice ve velké úctě, kdy Velehrad povstával ze svého posledního ponížení a slavil památná jubilea 1863, 1869 a 1885. Velký slovanský biskup Strossmayer modlil se v slzách před ním 26. srpna 1885.²⁾

V kněžišti před hlavním oltářem, právě proti biskupskému trůnu, je umístěn památný obraz sv. slovanských apoštolů od slavného polského malíře Jana Matejky. Byl posvěcen Lvem XIII. a darován polským národem velehradské svatyni.

Na sklonku svatometodějského jubilea 4. října 1885 přivezla jej na Velehrad polská deputace, provázená autorem obrazu Matejkou. Do svatyně velehradské vnesli jej čtyři polští šlechtici. Obraz je malován na dřevě a zobrazuje sv. Cyrila, kterak pravou rukou ukazuje na otevřenou knihu evangelií. Vedle sv. Metoděje

¹⁾ V době barokní, kdy byl obraz malován na klenbě, pokládalo se za dějinnou pravdu, že Bořivoj byl pokřtěn hned r. 864 (nikoli až později kolem r. 874), tudíž tam zobrazen i sv. Cyril, zemřelý r. 869.

²⁾ Byl to původně sádrový model sousoší, pořízeného slavným čes. umělcem Em. Maxem pro chrám Panny Marie před Týnem. Byl přivezen na Velehrad a posvěcen za cyrilometodějské slavnosti 9. září 1855. Olomoucký arcibiskup kard. dr. F. S. Bauer dal dle tohoto Maxova modelu zhotovit pro velehradský chrám nynější sousoší v kararském mramoru r. 1907. (Posvětil je 8. září 1907.) Sádrový vzorec Maxův dal převézt do olomoucké arcibiskupské residence, kde je nad hlavním schodištěm dosud umístěn.

třímá byzantský kříž, na který ukazuje levicí. Za křížem vidět Pannu Marii Častochovskou, vpravo polského orla, vlevo archanděla Michaela (znak ruský), pod ním pruh se jmény Pia IX. a Lva XIII., pak rytíře v plné zbroji s napraženým mečem (znak Litvy). Pod křížem září piastovská koruna polská. Na bocích jsou hořící svíce, dole přelomená modla Svantovíta.

Obraz, jehož umělecká cena roste rok od roku, je dle záměrů dárců něnou modlitbou polského národa v nej-památnější svatyni cyrilometodějské.

Nejvýrazněji tlumočí vděčnou pamět slovanských apoštolů hlavní oltář.

Jestliže obraz nad oltářem a jeho myšlenkový doprovod na klenbě hlásá, že svatyně velehradská stejně jako stoliční prvochrám Metodějův je zasvěcena Matce Boží, vlastní obětiště oltářní svědčí, že svatyně velehradská je zároveň svatyní cyrilometodějskou.

Na průčelní stěně oltářního obětiště (pod oltářní deskou) jsou na mramorových reliefech zobrazení slovanští apoštolé v nej-památnějších chvílích, jež jsou dějinnými mezníky jejich nábožensko-osvětového díla v Slovanstvu. Na evangelijní straně loučí se sv. Cyril před svou smrtí (14. února 869) se sv. Metodějem a tklivě jej prosí, jak svědčí nápis, aby neopouštěl dobrých Moravanů.

Na epištolní straně zobrazen sv. Metoděj v památné chvíli, kdy přijímal od papeže Hadriána II. pallium (odznak arcibiskupský). Výjev se slovním doprovodem připomíná významný dějinný okamžik, jímž započínala církevní organisace velkého misijního díla v Slovanstvu.

Na bočních stranách oltáře jsou reliefy sv. Ludmily a sv. Václava. Připomínají přední ovoce apoštolské činnosti slov. apoštolů. Uprostřed oltáře tyčí se velebný zjev prvního slovanského metropolity sv. Metoděje, oděného ve velekněžská roucha. Relief zachycuje památný výjev z Květné neděle r. 885, kdy sv. Metoděj před svou smrtí loučil se ve svém metropolitním chrámě s věrným lidem a naposled jej otcovsky napomínal.

Tento relief je jak myšlenkově, tak svým umístěním

nejvýznačnějším zobrazením prvního slovanského metropolity a Otce naší víry na Velehradě. Právě vprostřed hlavního oltáře, pod středem oltářního obětiště, tam, kde spočívá denně obětní žertva naší spásy, tváří v tvář každému kněžskému obětníku, který přistupuje k tomuto oltáři, na nejposvátnějším místě svatyně, kde pronášejí se slova proměňování při mši sv., pod oltářním trůnem, kde vystavuje se Nejsv. Svátost, připomíná nám zjev sv. Metoděje s velebným velekněžským gestem pozvednutých rukou veškero požehnání, jež rozlilo se z oběti mše sv. Slovanstvem.

Souzvonným a neméně výmluvným protějškem mariánsko-cyrilometodějského obětiště hlavního oltáře je opět veliké průčelní okno nad vchodem do chrámu, v němž zobrazení jsou sv. Cyril a Metoděj na kolenou před Matkou Páně.

O cyrilometodějském rázu svatyně velehradské bohatě mluví oltář v kapli Matky unie a relief nad hrobem arcib. Stojana v Křálovské kapli. Zvlášť vše to podtrhují slovanské korouhve, věnované chrámu velehradskému v jubilejních letech 1863—1885. Jsou umístěny pod klenbami příční lodi. (Bližší o nich v dalším.)

Mezi památné dary, jež hlásají cyrilometodějský věhlas svatyně velehradské, patří významný dar pravoslavné Rusi k tisícímu výročí smrti sv. Cyrila r. 1869.

Je to obraz malovaný na dřevě dle prastaré a v Rusku nej památnější ikony slovanských apoštolů v masivním vyřezávaném rámcu. Obraz tento se stříbrnou lampou zaslán byl na Velehrad k 14. únoru 1869. Dar provázelo toto věnování dobročinného slovanského výboru moskevského: Milovaným bratrům Čechům a Moravanům, ať se v Kristu radují! Vy jste, milovaní bratři, chovali vždy u vysoké úctě památku našich slovanských pra učitelů, svatých Cyrila a Metoděje. My, Rusové, jižto ze svatého jejich dědictví těžíme užitek největší, vážíme si památky této, z n a k u v š e s l o v a n s k é h o j e d i n s t v a, které se nyní ve smyslu duchovní vzájemnosti všem očitě jeví. Letošního roku naplní se tisíciletí úmrtního dne blahoslaveného Cyrila. I posí-

láme Vám obraz jeho i obraz sv. Metoděje, u Vás taktéž vzývaného, pro velehradský chrám Páně. Prosíme, abyste přiloženou lampu rozžali před ním. Tento malý dárek budiž svědectvím o našem vřelém přátelství k Vám i rukojemstvím lepších a slavnějších časů pro veškerý slovanský svět.¹⁾

Obraz s lampou byl r. 1869 zavěšen v Cyrilce, kde je dosud. K významným slavnostem bývá přenášen do basiliky. (Tak při přinesení ostatků sv. Cyrila r. 1881.)

*

R. 1932 byl cyrilometodějský ráz a věhlas svatyně velehradské výrazně a oficiálně zdůrazněn a vyvýšen. Svátá Stolice na žádost metropolity mor. dra Leopolda Prečana prohlásila sv. Cyrila a Metoděje za spolupatrony basiliky velehradské. Tím se dostalo basilice důležitého vyznamenání. Svatině zasvěcená Panně Marii na nebe vzaté, byla postavena církevně pod zvláštní záštitu slovanských apoštolů. Mariánský velechrám, nejvýznamnější památník odkazu sv. Cyrila a Metoděje, byl oficiálně prohlášen na foru Církve spolu za svatyni cyrilometodějskou. Dekret o tomto významném rozhodnutí byl vydán 13. dubna 1932. Papež Pius XI. plně v něm uznává důvody prosebného listu moravského metropolity a s radostí uděluje žádanou výsadu svatyni spjaté s památkou sv. Cyrila a Metoděje a ohnisku úcty slovanských apoštolů. („Velehrad je místem, kde úcta těchto svatých kvete a zvlášť je pěstována, takže sláva jejich jména odtud se šíří . . .“)

*

I když se nenašel dosud hrob sv. Metoděje, v basilice velehradské chová se drahocenný o s t a t e k p r a -

¹⁾ Jubilejní dary měl odevzdati na Velehradě r. 1889 černohorský kníže Mikuláš I. Zdržel se však na zpáteční cestě z Petrohradu v Berlíně a dary poslal na Velehrad po zvláštním kurýru. Poněvadž lampa doručená na Velehrad byla stříbrná a nikoli zlatá (jak zněly první zprávy) a nevyniká příliš ani velikostí, ani ozdobami, vznikla pověst, že původní zlatá lampa byla cestou odcizena a nahrazena méněcennější.

vice sv. Cyrila. Tato vznešená relikvie pochází z úlomků kostí, jež vyňaty byly v 16. století ze známého ještě tehdy hrobu sv. Cyrila v starobylé římské basilice sv. Klementa.¹⁾ Ostatek věnoval velehradskému chrámu papež Lev XIII. r. 1881. Relikvie uvítána byla na Velehradě s velikou slávou 30. září 1881 (právě v první výroční den vydání památného cyrilometodějského okružního listu Lva XIII. „Vznešený úkol“). Po tři dni byla slavnostně vystavena v Cyrilce. V neděli 2. října 1881 byla vnesena do basiliky v slavném průvodu. Byla to tklivá slavnost, o níž se léta vyprávělo. Velehradská svatyně vítala ostatek prvního věrozvěsta a zakladatele slovanské křesťanské osvěty. Drahocennou relikvii vnesl do basiliky zasloužilý vlastenecký mecenáš, generální vikář olomoucké arcidiecése, Em. hr. Pötting, obklopen kněžstvem, za hlaholu zvonů a zvuků cyrilometodějské písně „Bože, cos ráčil“. Týž věnoval pro relikvii vzácný relikviář (ze stříbra, silně pozlacený), jemně provedený vynikajícím zlatníkem Aug. Wittem v Cáchách, podle nákresu architekta Meretty. Na relikviáři stkví se čtyři znaky evangelistů, zdobené českými granáty a tyrkysy. Vedle nápisu umístěn proužek s vlastnoručním věnováním papeže Lva XIII. Věnování věncí ametysty.

Relikvie bývá o všech slavnostech cyrilometodějských v basilice podávána k uctění.

Líbáme ostatek pravice, jíž vděčíme za slovanské písmo, první slovanský překlad Písma sv. a tím za základ naší osvěty.

*

Cyrilometodějský ráz velehradské basiliky vyjádřen je i bohoslužebně.

¹⁾ Dle archeologa Rossiho byly ostatky sv. Cyrila nalezeny v starobylé cyrilské kapli u sv. Klementa. Tenkrát asi dostala se část ostatků na některá místa i k nám. Jeden úlomek později dochoval se v rajhradském klášteře. Rajhradský opat Kalivoda poslal jej jménem svého klášteře při všeslovanské pouti 5. července 1881 papeži Lvovi XIII. Blíží Velehrad víry str. 324 a n.

Ve velehradské svatyni je domovem bohoslužba nejen latinská, nýbrž i staroslovanská, a to jak řecko-slovanská, tak i hlaholská. Mše sv. staroslovanská východního (řeckého neb byzantského) obřadu, která se slouží u pravoslavných Slovanů a sjednocených (či katolíků východního obřadu), ujala se na Velehradě souběžně s hnutím o obnovu a vyvýšení duchovního poslání velehradské svatyně. Od památných jubileí minulého století, hlavně od svatometodějského jubilea r. 1885, slouží se na Velehradě o všech významných slavnostech a poutích cyrilometodějských staroslovanská bohoslužba východního obřadu. Tlumoch se tím snaha po bratrském sjednocení Slovanstva v náručí Matky katolické Církve, jíž je obřad východní stejně drahý, jako obřad latinský. Zdůrazňuje se tím, že Velehrad je hlavní základnou sjednocovacího díla v duchu odkazu cyrilometodějského.

Zásluhou arcib. dra Stojana opatřena byla basilika bohoslužebnými rouchy vých. obřadu, liturgickým náčiním i knihami. Pomýšlelo se též na zřízení velkého ikonostasu v basilice (v příční lodi v kapli sv. Benedikta). Papež Pius X. dal k tomu zvláštní svolení. Z technických a uměleckých důvodů (hlavně, aby se slohově neublížilo vnitřku svatyně) bylo od toho upuštěno a přiměřený ikonostas trvale umístěn v památné Cyrilce. Častá účast biskupů vých. obřadu na slavnostech velehradských (hlavně od prvních proslulých unionistických sjezdů r. 1907, 1909, 1911) umožňuje, aby se na Velehradě rozvinula plná nádhera staroslovanského východního obřadu. O hlavních cyrilometodějských slavnostech je každý rok postaráno, aby se staroslovanská východní liturgie na Velehradě slavně sloužila. I když se při velikém návalu poutníků slouží zpravidla na nádvoří, kde není ikonostasu, je v tom pro náš lid výhoda, že vidí všechny úkony velebné bohoslužby.

I druhý útvar staroslovanské bohoslužby (t. zv. hlaholské) ožil na našem Velehradě. R. 1920 dostalo se Velehradu od Benedikta XV. významné výsady. Byla povolena pro Velehrad (a některá významná místa v Če-

chá) zpívána mše sv. v řeči staroslovanské (hlaholské) podle misálu, tištěného hlaholicí, a to na svátky: sv. Cyrila a Metoděje, sv. Václava, sv. Ludmily, sv. Prokopa a sv. Jana Nepomuckého. (Později bylo dovoleno užívatí misálů tištěných latinkou, aby kněží záp. obřadu snáze mohli tuto staroslov. hlaholskou mši sv. sloužiti.) Tato staroslovanská bohoslužba je obřadu západního (řím.-latinského), ale v jazyce staroslovanském a dle písma hlaholského (jehož původcem je sv. Cyril) zove se hlaholskou. (Užívá se jí u katolíků mezi Chorvaty v chorvatském Přímoří [Senj], na sousedních ostrovech a v Dalmácii.)

Tak staroslovanská bohoslužba, zachovaná ve dvou útvarech (řecko-východním a západním hlaholském), je znovu vzkríšena na našem Velehradě. O každé cyrilometodějské slavnosti slouží se na Velehradě vedle bohoslužby latinské i bohoslužba řecko-staroslovanská a hlaholská. Jaký to tklivý manifest obecné jednoty Církve katolické, v níž jsou všechny obřady úplně rovnocenné a stejně posvátně drahocenné.

Na našem Velehradě, ohnisku sjednocovacích snah, žije odkaz sv. Cyrila a Metoděje, apoštolů obecnosti a jednoty Církve. Rozumíme mu, jak mu rozuměli žáci slov. apoštolů, kteří vykonali nad rakví sv. Metoděje pohřební církevní modlitby v jazyku latinském, řeckém a staroslovanském (jak svědčí staroslovanské životopisy slov. apoštolů, napsané brzo po jejich smrti, o nichž přední dějepisci dokázali, že věrně dochovaly ducha i učení soluňských věrozvěstů).

SVATÍ VELEHRADSKÉ BASILIKY.

Soubor svatých, jimž zasvěceny jsou ve velehradské basilice kaple (po případě oltáře), zasluhuje zvláštní pozornost. Hlavní oltář je zasvěcen Panně Marii na nebe vzaté. Osmnáct kaplí zasvěceno je těmto svatým: (v příční lodi) sv. Benediktu a sv. Bernardu, (v bočních lodích) sv. Petru, sv. Pavlu, sv. Scholastice, sv. Hedvice

(v těchto 4 kaplicích, zakrytých kůrními lavicemi, není oltářů); v další části podél hl. lodi: sv. Václavu, sv. Floriánu, sv. Maří Magdaleně, sv. Marii Egyptské, (u kazatelny:) sv. Cyrilu, sv. Metoději, pak sv. Kateřině, sv. Barboře, všem svatým řádu cisterciáckého (původně sv. Klimentu) a svatým andělům. Zasvěcení kaplí a oltářů dochovalo se z doby, kdy svatyně velehradská byla zbarokována r. 1684—1735. V definitivním útvaru (kamenných oltářů) i pořadí pochází z let 1724—1735, kdy opat Malý dokončil dílo vnitřní výzdoby zbarokovaného chrámu. Nové dřevěné oltáře, budované při barokování chrámu za jeho předchůdců, byly asi zničeny požárem r. 1719.

Že však uvedeným svatým zasvěceny byly kaple a oltáře v chrámě velehradském už před požárem dne 27. prosince 1681, po němž došlo k barokní přestavbě, patrně z litanie „ku ss. patronům kostela velehradského, jimž popředně po klonbě Bohu ku cti a počtě zřízeny jsou kaplice a oltáře“ (v rukopisu zemského archivu v Brně „Cineres Welehradenses“).¹⁾ V litanii uvedeni jsou i světcí, jejichž kaplice při zkrácení zbarokovaného chrámu byly odstraněny. Litanie vyzývá patrony velehradského chrámu v tomto pořadí: Sv. Maria, Matko Boží, svatý Petře, kníže apoštolů, sv. Pavle, učiteli národů, sv. Cyrile, sv. Metoději, sv. Benedikte, sv. Bernardě, sv. Mikuláši, sv. Augustine, sv. Václave, sv. Floriáne, sv. Klimente, sv. Maří Magdaleno, sv. Barboro, sv. Kateřino, sv. Marie Egyptská, sv. Školastiko, sv. Hedviko, všichni sv. andělé Boží, všichni svatí místa Velehradu, všichni světcí a svěťice Boží z řádu cisterciáckého.

Vedle svatých, kteří přišli o své kaplice a oltáře při zkrácení chrámu o jedno klenební pole (při přestavbě započaté r. 1684), máme tu všechny svaté a svěťice, jimž zasvěceny jsou kaple a oltáře od dokončení zbarokování chrámu 1735.

¹⁾ Tuto litanii (Litaniae ad Sanctos Patronos Ecclesiae Welehradensis, quorum primario post Dei Latriam honori et Duliae Sacella et Altaria sunt erecta) uvádí ve svých rukopisech Hirschmentzel (1638—1703).

Velmi významno, že první místo po knížatech apoštolských je vyhrazeno sv. Cyrilu a Metoději (i před řádovými arcioctci Benediktem a Bernardem). Totéž patrno ze starobylých obrazů Velehradu, ve spisech Hirschmentzlových, kde slov. apoštolé zaujímají první místo mezi patrony Velehradu. Vidět, jak už před barokní přestavbou byli na Velehradě uctívání slovanští apoštolé jako přední velehradští světci a hlavní patroni. V jakém pořadí byly původně oltáře zasvěcené svatým, těžko určit.

Bylo-li oltářům sv. Cyrila a Metoděje při definitivním budování kamenných a mramorových oltářů za opata Malého, vynikajícího ctitele slov. apoštolů, vyhrazeno místo zrovna po obou stranách kazatelny, pak tím asi měl být zdůrazněn význam našich prvouctelů víry, věrozvěstů.

Oltář sv. Klimenta, jehož úctu u nás šířili sv. Cyril a Metoděj, byl původně v nynější kapli všech svatých Cisterciáků, jak hlásají dosud dolejší dva obrazy. Když byl chrám zkrácen 1687, zůstala kaple sv. Klimenta poslední. Ježto v původním (delším) chrámě byla poslední kaplice zasvěcena po řádovém zvyku svatým řádu cisterciáckého, chtěli mít i v zkráceném chrámě dle tradice poslední kapli cisterciáckou. Proto upravili kapli sv. Klimenta v kapli cisterciáckou a postranní freskové obrazy zakryli jinými obrazy na plátně malovanými. (Při jubil. opravě 1885 byly tyto obrazy zčásti odstraněny a pověšeny v klausuře.)

Neméně významným svědectvím pro ducha řeholní rodiny velehradské před zbarokováním chrámu je oltář zasvěcený hlavnímu patronu českému sv. Václavu, jakož i oltář patronky Slezska sv. Hedviky.¹⁾ Mezi

¹⁾ S úctou domácích národních patronů na Velehradě souvisí starobylý kult sv. Jana Nepomuckého na Velehradě. Svědčí o tom četné sochy světce (hlavně památná socha ve vestibulu kláštera) a pak hlavně kaple světce, postavená v druhém rohu zámecké zdi zahradní r. 1715. Z dochovaného letopočného nápisu patrno, že cisterciáci uctívali sv. Jana Nepom. jako světce 14 let dříve, než byl svatým prohlášen (1729).

výrazně zdomácnělé světice českým národem obzvláště ctěné patří sv. Kateřina a sv. Barbora.

Úctu sv. Kateřiny rozšířil a v srdce našeho národa zaštlpil Otec vlasti Karel IV. Přimluvě této světice připisoval vítězství nad vláskými spiklenci pod hradem San Felice u Modeny r. 1332. Proto ji po celý život zbožně ctil a úctu její v Čechách mimořádně horlivě šířil. Arcibiskupa Arnošta z Pardubic přiměl, aby svátek této světice se slavil v Čechách jako svátek zasvěcený. Na hradě Karlštejně zřídil nádhernou kapli sv. Kateřiny, jež byla útulkem jeho duše. Na Novém městě Pražském zbudoval chrám sv. Kateřiny s klášterem panen poustevnického řádu sv. Augustina. (Chrám tento byl na počátku osmnáctého století přestavěn slavným Kiliánem Dienzenhoferem a vyzdoben drahocennými obrazy sv. Kateřiny na klenbě od slavného českého malíře Václava Reinera.) Část ostatků sv. Kateřiny získal Karel IV. pro velechrám sv. Víta.

Drahocenná památka staročeského písemnictví, Legenda o sv. Kateřině, je zvláště výmluvným svědectvím, jak úcta této světice hluboce se vrostla v srdce našeho národa.

Podobně zlidověla u nás úcta sv. Barbory, jak ukazují četné její svatyně. Snad nejvzácnější obraz této světice od Karla Škréty je na oltáři v pražském klášteře chrámě Johanitů. Zvláštní úctu k sv. Barboře u nás hlásá socha její na Karlově mostě od Jana Brokova z r. 1705. Nejvelkolepějším pomníkem nábožné důvěry a úcty k této světici v Čechách honosí se Kutná Hora. Jestli přední klenot tohoto starého českého horního města, chrám sv. Barbory, po stránce umělecké druhu svého svatyní této světice na světě jedinou.

Též sv. Florián patří mezi světce u nás zvláště ctěné a zdomácnělé. Není bez významu, že tento světec je patronem Polska. (Ostatky jeho byly přeneseny z Říma Kazimírem, synem Boleslava Křivoústého, r. 1183. V hlavním chrámě na hradě v Krakově patří k paladiu Polska.)

Sv. Scholastika, rodná sestra sv. Benedikta,

rovněž u nás hojně ctěná, patří ve velehradské svatyni ve sbor řeholních patronů řádu cisterciáckého. Ve vlasti naší povstaly prastaré kláštery její řehole u sv. Jiří v Praze (r. 973), v Teplicích u sv. Jana Křtitele (kam jeptišky uvedla manželka Vladislava I. Judita r. 1164) a v Pustiměři na Moravě (r. 1340).

Nejspíš ve sbor světic ctěných v ženské větvi řádu cisterciáckého patří i dvě nejvýznačnější kajicnice: sv. *M a ř í M a g d a l e n a* a sv. *M a r i e E g y p t s k á*. Řeholnice cisterciácké věnovaly se intenzivně výchově a vzdělání ženské mládeže a získaly si v tom oboru velkých zásluh. Příklad velikých kajicnic byl v cisterciáckých řeholních výchovných ústavech velmi zdůrazňován. K světicím řádem cisterciáckým uctívaným patří ostatně též sv. *H e d v i k a*, jež r. 1203 zbudovala velký panenský klášter třebsnický (své doby největší řeholní dům ženský v střední Evropě), jenž pod správou řeholnic cisterciáckých byl předním výchovným ústavem ženským a útočištěm vdov a panen, které toužily po dokonalém životě křesťanském. (Sv. Hedvika přioděla se též rouchem cisterciáckým.) Rovněž k světicím cisterciáckým patří sv. *L u i t g a r d a* († 1246), jejíž socha se dochovala na mostě za západním křídlem kláštera se sochou sv. Bernarda.

Úcta andělů a strážných andělů zvláště (v naší vlasti rovněž mimořádně rozšířená, jak svědčí veliký počet kaplí a svatyní) rozmáhala se hlavně od r. 1608, kdy Pavel V. vyhradil liturgickým oslavám andělů strážců zvláštní svátek a stanovil jej na první volný den po svátku archanděla Michaela 29. září. (Později Klement X. umístil jej trvale na den 2. října.)

Nepochybně v 17. století pronikla úcta andělů strážných do svatyně velehradské.

OBNOVENÝ PRESBYTÁŘ.

HLAVNÍ OLTÁŘ.

S obnovou hlavní části presbytáře započalo se na jaře 1935. Rozsáhlé práce protáhly se přes půl roku. V obnovené kráse stkví se majestátní oltář. Mohutná architektura presbytáře se dvěma skupinami sloupů, nesoucích kládí, a oslnivě zlatý štít nad mramorovým úbělem obětiště se symbolem Ducha svatého a obnoveným oltářním obrazem oslavy Matky Páně v monumentální klenební figurální a ornamentální polyfonii (symbolisující ctnosti Nanebevzaté), rozvíjí se v harmonické velebnosti. Syté světlo paprsků dere se mocně hlubokými zářezy šikmých oken, geniálně řešených v komplikované apsidě, rozehřívá barvy rozsáhlého oltářního obrazu, oživuje alabastr postav hlasatelů Beránka Božího (sv. Jana Křtitele, sv. Jana Evangelisty), oduševňuje chladný mramor štíhlých sloupů, a než spočine na modravých, bíle skvrnitých plochách stěn, nově vyleštěných, láme se oslnivě v bohatém listoví korintských hlavic, tvoříc v nich jiskřivá ohniska zlatých krystalů, rozlévající trsy jasu po ušlechtilých lasturách ozdob nástěnných. Důmyslné umístění a zastíněné reflektory zesilují souladně světlo oken. Za soumraku nebo večer lijí presbytářem proudy měkkého jasu, v němž září oltářní ohnisko basiliky v uchvacující nádhře sněhobílého mramoru, zlata a barev. Tvářnost presbytáře teprve odbornou renovací zjevuje plně svou krásu. Barokní styl jeho není přehnaně bujný nebo zbytečně přeplněný ani titěrný. Je vznešený svou architekturou i duchovní velebností své dekorace. Není tu přehnaného hýření barev ani křiklavých přechodů. Vše zladěno ve velebný akord. Všude soulad, v němž nevyniká nic všetečně, ani barva, ani linie. Vše je harmonicky úměrné. Restaurační práce prováděny bez chvatu s odbornou pílí a uměleckou obratností. Vše renovováno v duchu doby vzniku s bdělým smyslem

pro zachování uměleckých hodnot. Proto odstraněny neumělé, lacino a nakvap nanesené opravy předchozí.¹⁾ Jinak jen šetrně smetáno stáří, očištěna plíseň a prach dlouhé doby. Odkryta stará krása, obnoveno zlacení a velkolepá nádhera zazářila v původním lesku. Symboly loretánské litanie, rozdělené na stropě duchaplnou koncepcí, nabyly obrysů určitějších, vynikly bělostné hmoty štuk, prosvitly i detaily ornamentiky. Celek působí monumentálně, ale při tom vše a nábožně, ne magicky hýřivou krásou barev, nýbrž duchovní symbolikou a harmonií pokorné, avšak vítězné víry.

Na rozlehlé ploše zadní stěny nad bělostným svatojánkem a adorujícími cheruby vévodí mohutný obraz Nanebevzetí Panny Marie od barokního umělce — jesuity Ign. Raaba.²⁾ Rozzářil se v plnosti barev a jasu. Před opravou byl už velmi zbědovaný. Pečlivá procedura odborné umělecké renovace³⁾ vrátila mu dřevní krásu. Kde dříve ztlumovala vše šed' stínů, tam v sytém koloritu ožily vzrušené postavy a malebné skupiny apoštolů i sbory andělů kol Nanebevzaté. Ten obraz zpívá. Zvučí symfonií nebeských slávozpěvů. V harmonický dvojzpěv vpadá freskový hymnus chval Marii-

¹⁾ Mnohé bylo při pečlivém zjišťování objeveno a v původní kráse renovováno. Byly odkryty románské patky pilířů a pilastrů, až do té doby zavalené maltou, a upraveny slohově. Vlys a jeho freska kreslená dovedným štětcem Paganioho, zatemnělá nevkusně hnědou barvou, byla chemicky omyta. Dnes jemnou vlnou prodlužuje štukový trs. Celkový pás vlysu ožil v nové kráse. Viz „Našinec“ č. 217, 20. IX. 1935.

²⁾ Ign. Raab jej namaloval v letech 1773—1777. Původní hlavní oltářní obraz od Paula Paganioho byl v 18. stol. z chrámu odstraněn, ježto trpěl velkou vlhkostí. Podle archiváře dra R. Hurta je Raabův obraz kopií Paganioho originálu. Nebyl však kopií první. Kopii Paganioho pořídil již dříve Jan Hoffman, malíř z Přerova (podle smlouvy uzavřené s klášteřem 13. října 1757 za 150 zl.). Raabovo dílo mělo kopii Hoffmanovu nahradit. Originál Paganioho byl uložen v prelaturě. Při dražbě po zrušení kláštera koupil jej střílecký farář.

³⁾ Odbornou opravu provedl akademický malíř restaurátor Jan Janša z Prahy. Týž provedl i obnovu ostatních oltářů s řadou odborných spolupracovníků pod techn. dozorem vrch. arcib. rady Zinburga.

ných na klenbě. Opěvuje slávu Vyvolené (v dvojmí příslibu Vykupitele), náplň milostí „květu vonného všech ctností“, „věže ze slonové kosti“, „věže Davidovy“, „růže duchovní“, „archy úmluvy“, „domu zlatého“, „brány nebeské“, „hvězdy jitřní“, „zrcadla spravedlnosti“, „nádoby výborné pobožnosti“, „příčiny naší radosti“. Vévedící „stolice Moudrosti“ (trůn s korunou a žezlem) křísí vzpomínku na starokřesťanské symbolické zobrazování trůnu, připraveného pro druhý příchod Páně (parusii). Tento východní starocírkevní symbolický motiv (hetoimasia tu thronu), snad ani nezamýšlený barokním umělcem, mocně dojmá v unionistické svatyni, kde se tolik modliteb vysílá k nebi za obnovu původní církevní jednoty a utvrzení universální vlády Krista Krále nad rozdvojeným křesťanstvem.

Jaká to vůbec hutná duchovní symfonie: Dole prostou velebností jímající oltář ze sněhobílého kararského mramoru, jemně zdobený mosaikou, porfyrovými deskami, svítícími reflektory a sochami (zrovna uprostřed pod oltářní monolitovou deskou — přesvatým obětístěm — relief sv. Metoděje, prvního velekněze Slovanstva, po bocích: umírající sv. Cyril a bratr jeho přijímající z rukou nástupce Petrova břímě vrchního pastýřského úřadu nad křesťanským Slovanstvem, po bočních stěnách: přední dva květy svatosti ze štípení cyrilometodějského: sv. Ludmila a sv. Václav), uprostřed svatostan s obrazem Dobrého pastýře na dvířkách, nad ním úbělový trůn kříže a nejsv. Svátosti, adorovaný klečícími anděly, v pozadí dva hlavní svědci Beránkovi, ukazující na oltářní obětístě, uprostřed glorifikace Požehnané, z níž nám vzešlo Slunce spásy, nad obloukem neseným sloupy mohutný zlatý štít, z jehož paprskovitě glorioly vzlétá bílý symbol Ducha svatého a na klenbě v polyfonii nebeských chval Mariiných trůn, očekávající parusijní inauguraci Krále králů: Maranatha — Přijď, Pane Ježíši!

Před živým ohniskem eucharistickým, k němuž se všechno pne v adoraci, září umělecky renovovaná,

v ohni zlacená oltářní lampa, dar papeže Lva XIII. basilice velehradské.¹⁾

Proti biskupskému trůnu stkví se památná Matejkova ikona sv. Cyrila a Metoděje, posvěcená Lvem XIII., darovaná polským národem Velehradu v jubilejním roce 1885.²⁾

OBNOVENÉ OBOLTÁŘÍ S DVĚMA NOVÝMI OLTÁŘI.

Když na podzim 1935 byla skončena obnova hlavní (střední) části presbytáře s hlavním oltářem, nebylo odvahy k obnově sešlého oboltář. Smělé restaurační dílo nebylo tenkrát ještě finančně zajištěno a bdělý technický inspektor, arcib. stavební rada Zinburg, nabádal k obezřetnému postupu.³⁾ Nebyl pro příliš nákladné úpravy některých jednotlivostí, jež nejevily se naléhavými. Radil, aby se postupovalo pomalu a aby byly napřed obnovovány nejdůležitější části chrámového vnitřku. A rektor P. Koláček, který se od počátku rozhodl, že nebude nic podnikat na dluh a že jednotlivé části basiliky bude opravovat, až se sejde potřebná finanční úhrada, ochotně s ostražitým technickým poradcem souhlasil. Tak se přikročilo k nákladné obnově oboltář až po dokončení hlavních obnovných prací. A to už bylo také za jiné situace, než koncem r. 1935. Netušený úspěch sbírek a vzácná obětavost četných dobrodinců dovolovala nejen důkladnou obnovu, nýbrž i nákladnou úpravu, po níž tato část presbytáře přímo volala.

Prostory presbytářního oboltář byly pokládány běžně (aspoň návštěvníky neznalými historie basiliky) za chodby mezi sakristií (na straně evangelní) a kaplí sv. Josefa (nyní kaplí Matky Unie) na straně epištolní. Vskutku však jsou to kaple, jež v přemyslovské basi-

¹⁾ Mimo slavnosti se používá jiné lampy (bronzové v ohni zlacené), zakoupené r. 1880 z odkazu zbožné dátkyně Beaty Kristkové z Prostějova.

²⁾ Bližší viz na str. 34-35.

³⁾ Jako technický rádce a odborný inspektor všech oprav získal si svou nevšední obětavostí velkých zásluh o zdar renovačního díla.

lice měly své apsidy. Spodní zdivo této čtvrté a páté apsidy (zbořených za barokové přestavby basiliky) objeveno před východem z těchto prastarých kaplic na straně východní roku 1904. Objevené zbytky zasu-tého zdiva svědčí, že zbořené apsidy shodovaly se velikostí a výstavností s oběma apsidami dosud dochovanými. A také kaple jejich rovnaly se architektonicky i prostorově úplně kaplím dvou prvních apsid. Běží tedy o nejstarší a nejdrahocennější část původní přemyslovské basiliky. Tyto prostory původních kaplic po boku hlavní apsidy byly při barokování chrámu zvláště skvěle vyzdobeny nástrojnými bohatou štukovou ornamentikou a freskami slavného Pavla Paganioho. Pozbyly však svého kaplového rázu. Apsidy jejich byly zbořeny (po pozemní úroveň) a v místech apsid proráženy dva východy. Tak nabyly podoby chodbových prostor. Dvě nádherné, barokové zpovědnice dodávaly tomuto oboltář rázu zpovědních chodeb.

Obnova této starobylé součásti presbyteria přemyslovské basiliky nutkala k pietnímu postupu. Nebylo pochybností, že výše nákladu na důstojnou renovaci nebude zde rozhodovat. Ihned se také vynořovala myšlenka, neměly-li by tyto prostory býti vráceny původnímu účelu. Nejprve však běželo o důkladnou opravu stěn, žalostně sešlých. Ježto omítka nástěnných, nouzově zatónovaných širokých ploch (i v průchodech oboltář) úplně zničena vlhkem, přikročilo se na popud stav. rady Zinburga k radikální opravě. Vlhká omítka, která udržovala v prostorách sklepní chlad a ohrožovala nástrojnými fresky plísní, byla otlučena až na cihly. A tu se objevily v cihlovém obložení původní lomené sloupy, jež byly při pozdější úpravě chrámu cihlami vyztuženy. Byl to objev, který vzbudil živý zájem odborníků. Ukázalo se, že oblouky původního klenutí nebyly valené, jak žádá sloh románský, nýbrž goticky lomené. Byla tedy původní stavba basiliky slohově útvarem přechodním, románsko-gotickým. Ihned bylo rozhodnuto, že objevené kamenné oblouky zůstanou obnaženy. Po zajištění proti vlhku bylo omramorování rozlehlých

ploch provedeno z nejlepšího materiálu a s bdělou pozorností pod houževnatou kontrolou technického inspektora stav. r. Zinburga. (Práce zadána firmě Čapka v Olomouci-Řepčíně.) Kolorit mramoru (hlavně modrobílý) volen velmi šťastně. Mramorování vyžádalo dlouhé doby. Ale jak se vynořovaly postupně svítivé plochy jemného umělého mramoru, bylo patrné, že teprve nyní zastkví se oboltáři ve velebné své kráse.

Při renovování štukové výzdoby a nástropních fresek zjišťovalo se s radostným překvapením, že běží o prostory nejen kromobyčejně hodnotně umělecky vyzdobené, ale i mimořádně historicky významné. V těchto původních kaplích přemyslovské basiliky byla při barokní přestavbě chrámu zvětšena památka zakladatelů basiliky i cisterciácké komunity velehradské. A to výrazněji než v kterýchkoli jiných kaplích basiliky. V epištolním oboltáři jsou v bohaté štukové ornamentice dva veliké nádherné reliefní medailony s poprsími (na stěně k oltáři): Přemyslovců mark. Vladislava Jindřicha a naproti (na stěně ke kapli Matky Unie) krále Přemysla Otakara I. Souběžně v evangelním oboltáři jsou dva stejně veliké medailony s opatskou mitrou a berlou, jakož i s knihou (asi řehole cisterciácké). Vidět, že v zbarokovaném chrámě právě toto oboltáři mělo připomínati památku zakladatelů Velehradu a představitelů duch. díla řehole Bernardovy. Těsná blízkost hlavního oltáře bezděky vnuká myšlenku na dyptichové memento, připomínající nebožtíky, jichž vždycky jest vzpomínati v mešní oběti. Nástrovní fresky mluví o požehnání utrpení (oslavují oběť). Andělské postavy třímají nástroje umučení. V epištolním oboltáři: kopí, bičinky, žerd s houbou, pouta; uprostřed v středním, největším freskovém poli: kalich utrpení, kříž s trnovou korunou (prostřední obraz), žebř, kopí, provazy. Nad čtyřmi stylisovanými hlavicemi v každém oboltáři vlná se andělé s palmami (na straně epištolní) a s hudebními nástroji (na straně evangelní). Štukové ozdoby na klenbách udívají bohatstvím a jemnou kultivovaností forem. Patří k nejkrásnějším v celé basilice. Zvláště bohaté je věncové

vroubení fresek (květy a hrozny). Okrajové ozlacení zvýraznilo nádhernu linií. Obnova klenební ornamentiky, syté vyzlacení štukových skulptur a jemné omramorování stěn, proměnilo staré, sešlé, vlhké oboltářní chodby v nádherné prostory, které se naléhavě domáhaly, aby byly vráceny svému původnímu určení.

Napomohla ještě jedna okolnost. Při renovaci kaple sv. Floriana bylo nutno odstranit mramorovou sochu sv. Ignáce z Loyoly, kterou umístili na oltář této kaple nynější strážcové Velehradu. S těžkým srdcem, ale bez váhání, podrobil se P. rektor příkazu státního Památkového úřadu. Stylová jednota kaple nesměla utrpět. Stejný osud stihl obraz Božského Srdce Páně (v bohatém orámování) v kapli sv. Václava. (Obraz malovaný vídeňským malířem Löfflerem byl pořízen r. 1896, kdy na Velehradě kanonicky zavedeno arcibratrstvo Božského Srdce Páně.)

Než klášterní rodina velehradská velmi toužila, aby socha zakladatele řádu zůstala chrámu uchována. (Cisterciáci zbudovali svým zakladatelům sv. Benediktu a sv. Bernardovi dva nádherné oltáře.) Velmi důrazně se též poukazovalo, že poutní svatyně takového významu jako basilika velehradská nemůže postrádat důstojného obrazu neb umělecké sochy či oltáře Božského Srdce Páně. Nebylo by lze zbudovat v obnovené basilice dva nové oltáře, jeden ke cti Božského Srdce Páně a druhý k oslavě zakladatele řádu dnešních strážců velehradských? Dlouho a usilovně se otázka přetřásala. Řešení nebylo snadné už pro strohé stanovisko stát. Památkového úřadu. A bylo na pováženu, porušit uměleckou jednotu a ideovou plánovitost velkolepého chrámového interiéru.

Po netušeně zdařilé obnově oboltáři ukázalo se, že svízelný problém lze přece řešit. Ovšem velkým štěstím bylo pro Velehrad, že měl už tehdy mezi umělci, kteří celou duší byli připoutáni k velikému renovačnímu dílu, architekta Kl. Madlmayra. Ten rázem postřehl možnost kaplovitě úpravy obnoveného oboltáři a vypracoval skvělý projekt dvou oltářů před východy z oboltáři. S jemným vkusem pro včlenění nového výrazu do obno-

veného ústrojí obou prostor (jež ostatně v přemyslovské basilice byly kaplemi) navrhl takové řešení, že úplně rozptýlil poslední pochybnosti přísných obhájců renovované krásy barokního velechrámu.

A pak už to šlo rychlým a radostným spádem. A provedení překonalo projekt a udivilo podmanivě jemným a velebným výrazem i harmoničností.

Oltáře zbudovány z italského, slonově bělostného mramoru „Botticino“ (z okolí Vicenze). Ušlechtilý materiál, oživený měkkými liniemi, dýše sugestivní odhmotněností. Nezapadá tíživě do prostoru. Základní forma: starokřesťanský oltářní stůl, sloupy antické formy (s entasií od jedné třetiny zúženy) a šestero svícňů, schody z téhož materiálu.

Sochy Bož. Srdce Páně a sv. Ignáce zadány byly sochaři Viktoru Kotrbovi, který se souborem svých odborně školených synů doporučen byl státním Památkovým úřadem jako vynikající odborník. Sochy, jež dohotoveny byly v brněnské dílně Kotrbových akad. sochařem Heřmanem Kotrbou počátkem r. 1938, jsou velmi zdařilým a umělecky vysoce hodnotným dílem. Jsou vyřezány ze dřeva a upoutávají jemností leštěné běloby i leštěného zlacení dle staré techniky, v níž otec uměleckých odborníků Kotrbových byl ojedinelé osvědčeným specialistou. Tato technika vznikla v pozdním baroku a dosáhla nejvyššího rozkvětu za doby rokoka a empiru. V 19. století upadla v zapomnutí a ožila teprv začátkem 20. století. Řezbář a štafír Vikt. Kotrba dosáhl v oboru této techniky i v Německu ojedinelého věhlasu.¹⁾ Jeho syn akad. sochař Heřman Kotrba vytvořil pod dozorem otcovým vzácné dílo, které bohatě znásobilo krásu presbytáře. Sochy mají na oltářních podstavcích

¹⁾ Postup práce u této techniky je velmi složitý: Podklad na dřevě provede se jako pro zlacení. Po přebroušení a zneutralisování slabým roztokem klišu nebo šelaku nanáší se na takto získaném podkladu ve třech vrstvách směs kremžské běloby, cinkové běloby, bílého boluse, benátského mýdla, čištěného velrybího tuku a potaše. Tato směs rozředí se klišovou vodou. Po usušení vyleští se povrch achátem a přetře lhným olejem na ochranu před vlivem vlhkosti.

přiměřené reliefs (andělů). Myšlenkově jsou zapojeny do nových barevných oken (v pozadí nad dochovanými východy z oboltářů. Těmito okny dal arch. Madlmayr umělecké dílo, které netušeně oživilo prostory obnoveného oboltářů. Provedl je starou technikou z foukaného skla. Kosočtvercové pole v olověném vroubení složeno je z ploch vyřezaných ze skla přirozenou cestou tónovaného. V obou oknech vévodí kříž, jemuž se klaní cherubové. Výškové rozměry křížů jsou úměrné oltářům. Hlava Spasitelova (v evangelním oboltářů) i hlava sv. Ignáce (na straně epištolní) mají v pozadí právě střed kříže. Směle svérázná a mohutně působivá je barva oken. Zde promluvila duše umělce. Základní barva je modř v souzvuku s tónem mramorových ploch oboltářů. Ale ta barva se vlní, vzdouvá se, rozlévá se a takřka se spektrálně rozkládá v měkké trsy modrých, zelených a dole dokonce světlavozlutých vln. A odraz tohoto koloritu, souladně prostoupeného koloritem andělských adoratorů, zalévá omramorované prostory, v nichž zvedají se dva nové bělostné oltáře, velebnou krásou.

Ruce umělců zmnožily nádheru presbytáře. Památné historické prostory vedle hlavního oltáře, jež byly v dřevní basilice kaplemi, byly zdařile vráceny svému původnímu účelu.¹⁾

KAPLE MATKY UNIE.

UNIONISTICKÉ PALADIUM VELEHRADSKÉ.

Basilika velehradská unionistickými sjezdy obrátila na sebe pozornost celé katolické Církve jako nejvýznamnější unionistický chrám Západu i Východu. Nic nevyvýšilo duchovní věhlas této svatyně, spjaté s dílem i odkazem sv. Cyrila a Metoděje, i v neslovanském katolickém světě jako řada unijních akcí, jichž je víc

¹⁾ Kaple sv. Ignáce byla obnovena a opatřena novým oltářem nákladem preláta Adolfa Tenory z Brna; kaple B. Srdce Páně z daru dra Hynka Bulína a přátel z Brna.

než půl století kolébkou a ohniskem. Z nepatrných počátků přes tíseň dlouholeté spoutanosti zvenčí a nemalých (ostatně dosud plně nezdolaných) obtíží vnitřních roste na Velehradě unijní dílo, jež svou podnětností, životností a plodností upoutává zbystrěnou pozornost a stupňovaný zájem unijních pracovníků všech katol. národů, zvláště od vydání unionistické encykliky „Rerum orientalium“ (1928), již počíná nástup unionistické myšlenky na světové forum do širokých vrstev církevních. Unionistické dílo cyrilometodějsko-velehradské, jež dávno před misijními akcemi u jiných národů dosáhlo v jedné své složce formátu světového a mohutně zesílilo a soustředilo unijní úsilí u všech katol. slovanských národů, prokazuje se stále přesvědčivěji jako nejdrahocennější plod posmrtného apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje na místě zřejmě omilostněném. A to pozvedá netušeně před forem veškerého katol. světa posvátný prestiž naší basiliky velehradské, kterou r. 1928 (tedy v roce tolik důležitém pro unionismus) Pius XI. významně vyznamenal, uděliv jí důstojnost privilegované svatyně Církve a výslovně při tom zdůraznil, že pro historický význam první metropole svatometodějské, již je posvátným pomníkem, právem jest jí zváti matkou a královnou ostatních našich chrámů.

Při obnově basiliky stále se vracela myšlenka, jak vyjádřit vynikající její prestiž unionistický. Když se ukázala možnost nové úpravy některých chrámových prostor a kaplí, nabyly četné plány konkrétnější formy. Vidělo se, že bylo by lze upravit jednu kapli za kapli unie, jež by byla jakýmsi pomníkem unijního díla velehradského a zároveň stálou výzvou k ustavičným modlitbám za realizaci sv. myšlenky jednoty. Velmi posloužil drahocenný oltářík s ikonou Matky unie, který r. 1919 pořídil pro Velehrad vynikající a dosud plně nedocenený cyrilometodějsko-unionistický horlitel a spisovatel P. Josef Jaroš T. J., nejzasloužilejší z prvních profesorů cyrilometodějského misijního ústavu velehradského. V tomto zaníceném jezuitském vlastenci typu Balbína

a oddaném žaku Stojanově uzárl duchaplný záměr: poříditi Velehradu mariánský obraz, jenž by byl grafickým vyjádřením ideje cyrilometodějsko-svatováclavské a velehradsko-unionistické. Toužil tím vrátiti Velehradu starobylé moravské paladium (záštitný obraz), jehož památka, když uloupen byl Velehradu za bouří husitských, uchovala se v mariánském znaku velehradského kláštera (dosud vidět jej v malém kamenném reliefu nad vchodem do kláštera a nade dveřmi do sakristie). Obraz měl obnovit původní velehradské paladium, spjaté podle podání se sv. Cyrilem a Metodějem. Měl vyjádřiti, že Matka Páně je v duchu cyrilometodějsko-velehradské tradice hlavní záštitou velkého obrodného a sjednocovacího díla velehradského. Hlavně měl podtrhnout mariánskou cyrilometodějskou patronaci nad misijní školou velehradskou a nad misijními akcemi, jichž je Velehrad živým ohniskem. Pro myšlenku dovedl P. Jaroš (rodem Pražan) získat a nadchnout přední soudobé naše umělce pražské v čele s prof. Dítětem. Vlastní ikona mariánská pořízena byla podle památného starobylého byzantského obrazu Panny Marie v nejslavnějším mariánském velechrámu římském (Panny Marie Větší neb „u jesliček“), v němž podle životopisu sv. Cyrila dosáhli sv. Cyril a Metoděj schválení a posvěcení bohoslužebných knih slovanských r. 868 a sv. Metoděj vysvěcen na kněze (zde pravděpodobně sloužil též svou první mši sv.). Starobylý obraz mariánský význačného východního rázu byl u Panny Marie „u jesliček“ uctíván již v 9. století. Jistě se před ním modlili naši věrozvěsti. (V klášteře sv. Praxedy u chrámu Panny Marie Větší měli v 9. stol. řečtí mnichové své hlavní středisko římské.) Kopii tohoto obrazu pro paladium velehradské skvěle zhotovil prof. Dítě (s jemným idealisováním, které podstatně neporušilo znaků byzantských). Je to ideová reprodukce, ale s výsostnou kultivovaností forem novodobého našeho umění. Nesporně nejkrásnější zpodobnění Matky Páně ve východním pojetí v soudobém našem umění. Ikona, která má historicky jistější vztah k sv. Cyrilu a Metoději

i k ideji obnovy původní východo-západní jednoty, než všechny ostatní mariánské obrazy na Velehradě v uplynulých stoletích i dnes, výborně se hodí pro unionistické cyrilometodějské paladium v hlavní unijní kolébce Slovanstva. Symbolickou mluvu jeho zesiluje bohatý věnec ikonografický, který jej ve formě originálního rámu vroubí. Je to v hutných zkratkách celá historie ideje cyrilometodějsko-svatováclavské s výrazným poukazem na vůdčí úkol misijně unijní, jehož posv. základnou je Velehrad.

Kolem obrazu je umělecky provedený nápis od prof. Svobody: „Maria, Matko žádoucí, Tys Královna všemohoucí, prosíš za nás za křesťany svého Syna Hospodina.“ Tvář Panny Marie i Jezulátka je tak jemně provedena, že dýše podmanivou něhou. Zrcadlí se v ní nadpozemská láska, klid a moudrost. Vlévá důvěru a úctu zároveň. Vytepaný nápis na svatozáří zní: „Já jsem Matka krásného milování“; nad hlavou Ježíškovou: „Beránku Boží, daruj nám mír!“ Nad Madonou vznášejí se dva andělci nesoucí korunu svatováclavskou. Modeloval je prof. Štěpán Zalešák. Uprostřed nahoře je nejvznešenější památka: Ostatek z trnové koruny Páně. Na pravé kolmé stěně rámu je obrázek sv. Václava, naproti sv. Ludmily. Pod nimi je zobrazen sv. Metoděj (kterak křtí) a naproti sv. Cyril se staroslovanskou azbukou. Pod nimi zprava bl. Jan Sarkander a zleva sv. Jan Nepomucký. Na dolní stěně rámové zprava zobrazen papež Hadrián II., kterak klade slovanské knihy na oltář Panny Marie a světi je; za ním klečí slovanští apoštolé. Obrázek zleva zobrazuje sv. Cyrila na modlitbách před křížem (v pozadí dnešní Velehrad); vedle učí sv. Metoděj žáky první slovanské misijní školy. Na pravé straně ke středu zobrazen sv. papež Kliment a zleva sv. Josef (s rozvinutým proužkem „Sv. Josefe, oroduj za misijní školu velehradskou!“) Uprostřed jsou umístěny ostatky sv. Josafata, patrona unie. Drobnomalby jsou lemovány ladnou ornamentikou, posetou ametysty, karneoly, jaspidy, malachity, heleiotropy, mezi nimiž umístěny drahocenné relikvie

(nahore vyniká ostatek trnové koruny Páně, dole relikvie předního patrona unie sv. Josafata). Bohatý rám v zlaceném bronzu navrhl a modeloval prof. Štěpán Zalešák. Na drobnomalebné výplni pracovali akad. malíři Urban, Fanta, Krysa a Grünfeld. Materiál pro ikonu i oltářík záměrně volen co neodolnější (kamenný dub, bronz zlacený v ohni a mramor). Tak vzniklo dílo vynikajících hodnot, jež je klenotem soudobé umělecké tvorby na našem Velehradě. Ojedinelé ceny a výjimečného významu pro přední cyrilometodějskou unionistickou svatyni nabyła tato ikona svou bohatou ideovou výrazností jako ikonografické vyjádření ideje, která po staletí zůstala upjata k Velehradu a dnes je hlavní pružinou velikého unijního díla. Širší veřejnost ani si s počátku neuvědomovala, jaký poklad zjednan byl Velehradu oltáříkem s ikonou Matky unie r. 1919. Oltářík byl původně v ústavní kapli chovanců misijní školy velehradské. Pouze o prázdninách k větším slavnostem byl přenášen do basiliky. O nejvýznamnějších unionistických sjezdech poválečných vévodil však už v průčelí Slovanské dvorany a byl předmětem mimořádného zájmu zahraničních učenců. Bylo mnoho plánů, kam jej vhodně umístit v basilice. Naráželo to na stálé obtíže. V rozlehlých prostorách a na pozadí monumentálních ploch se příliš tratil. Též slohově těžko jej bylo včlenit v souzvučnou krásu basilikového interiéru. Byl přenášen s místa na místo. O jubileu 1935—1936 umístili jsme jej provisorně před Maxovo sousoší sv. Cyrila a Metoděje. Ideově, třeba ne slohově, se tam hodil. Cítili jsme to jaksi podvědomě. A patrně to bylo ze zbožného dojetí, jež jsme četli ve tvářích četných významných pracovníků cyrilometodějských, kteří u tohoto oltáříku se nejčastěji modlivali. A zvláště tkливо bylo pozorovat nával celebrantů k tomuto oltáříku, hlavně z řad církevních hodnostářů a zahraničních jubilejních hostů, kteří tu sloužili mši sv. se zřejmě mimořádným dojetím. Lze říci, že teprve v jubilejním dvouletí 1935—1936, kdy dostalo se unijní ikoně tak významného čestného umístění u sousoší cyrilometodějského, vešlo v širší zná-

most, jaký ikonografický klenot má velehradská basilika. I mnozí z našich pracovníků velehradských si teprv teď plně uvědomili, jaké vysoké hodnoty má tato ikona pro cyrilometodějsko-unionistický chrám. Též paladijní ráz tohoto oltáříku teprv za poslední renovace basiliky vynikl. Jakmile se určitěji krystalisoval plán úpravy jedné kaple za kapli unijní, bylo jasno, že na oltář této kaple nemůže přijít než ikona Matky unie. A když po odborné poradě padla volba na bývalou zimní sakristii a arch. Madlmayr zaníceně přislíbil, že včlenění stylově i ideově ikonu jako unionistické paladium v renovovaný interiér této kaple, bylo o věci definitivně rozhodnuto. Zbývalo jen finanční zajištění nákladného podniku. A od rozhodnutí došlo neprodleně k činu, když nynější metropolita moravský velkodušně prohlásil, že všecek náklad na obnovu a úpravu kaple Matky unie přejímá na sebe.

Kaple zvolená pro unionistické paladium velehradské má svou historii. V přemyslovské basilice byla součástí pětidílného presbyteria. Jako okrajová kaple na severní straně uzavírala evangelní křídlo. Původní svoji apsidu doposud podržela. Za barokní přestavby po r. 1681 byla opatřena klenbou valenou a interiér její upraven podstatně obdobně jako v ostatních presbyterních kaplicích. S paralelní kaplí na straně jižní určena byla za sakristii. Kdežto jižní (epištolní) kaple zvolena za sakristii hlavní (je jí doposud), tato kaple sloužila za sakristii zimní. Bylať zařízena na podzemní otáčení. (Teplu vystupovalo do ní zamřížovaným otvorem z krypty). Obě kaple, určené pro sakristie, nepozbyly rázu presbyterních kaplic a byly stejně nádherně dekorativně vybaveny jako sousední kaple v oboltářích. Vynikaly zvláště bohatou ornamentikou štukovou a freskami slavného Pavla Paganiho. Po velkém požáru 16. července 1718 byly poškozené fresky zčásti obnoveny, zčásti nahrazeny novými, hlavně od dvou brněnských malířů Ignáce Egsteina a Jana Egtense. Po zrušení kláštera a josefinském vyplenění svatyně r. 1784 utrpěla hlavně zimní sakristie, která za ponížující nuzoty někdejší nádherné

svatyně automaticky pozbyla svého účelu. Za sakristii nadbytečně stačila dřívější sakristie letní. Beztak po oloupení chrámu o všechnu hodnotnou movitou liturgickou výbavu zela prázdnotou a skličovala bolestnou chudobou. Zimní sakristie, zbavená svého zařízení, sloužila za kostelní skladiště. Zkáza, jež zasáhla někdejší staroslavnou svatyni, dokonala zde své dílo ve formách zvláště potupných. Bývalá severní presbyterní kaple přemyslovské basiliky s dochovanou apsidou žalostně zchátrala. Při nouzových opravách od r. 1863 unikala pozornosti. Jsouc uzavřena jako skladiště různých kostelních předmětů, byla mimo veřejný zájem i při obnově svatyně před jubilejním rokem 1885, kdy výnos sbírek rychle byl pohlcen nutnými restauračními pracemi v hlavním chrámovém interiéru. I za pozdějších drobných oprav nepřicházelo domnělé sakristijní skladiště v úvahu. Místnost se nejevila jinak potřebnou a úprava jiných částí chrámových stále odvracela od ní pozornost.

Už však před válkou ozývaly se hlasy, aby místnost vrátila se svému účelu a upravena byla v kapli sv. Josefa. Započalo se se sbírkou, ale nepatrný kapitálek se sbíraných 1500 K nedovoloval v poválečných letech plán realizovat.

R. 1925 zaujal se pro věc velmi agilní rektor velehradský Emanuel Kubíček, který jako odborný dějepisec (měl státní prof. zkoušky z dějepisu a zeměpisu na Karlově universitě) podnikl významnou opravu zevnějšku basiliky a zahájil odborné archeologické šetření terénu i zdíva basiliky. Pracoval v těsném spojení s Památkovým úřadem, jehož zájem o Velehrad zvýšil cenými objevy na obnažené severní stěně chrámové. Pomoc stát. Památkového úřadu, hlavně jeho přednosty architekta St. Sochora, vydatně napomohla k realizaci nákladného výzkumného a renovačního díla (vyžádalo nákladu 300.000 K), jimž započalo poslední údobí odborných výzkumů, korunované po 10 letech za rektora P. Kolářka objevem podzemní části přemyslovské basiliky.

Rektor Kubíček postřehl význam obnovy okrajové

severní kaple pro presbytář basiliky. Obnova skýtala mimo jiné možnost obnažení a odborného restaurování kamenné přemostovací apsidy. Jako muž činů a rázného tempa neměl rád vleklého sbírání drobných příspěvků. Rychle rozvinul širší sběrací akci a upozornil i úřední kruhy na význam chystané renovace. Věci se ujal státní Památkový úřad.

Na jeho intervenci přispělo na obnovu památné kaplice ministerstvo školství obnosem 5000 K. Rychle se scházely dary jednotlivců. Obětavými sbírkami přispěly i Mariánské družiny mužů a dívek. Definitivně zajistil chystaný podnik velkodušný dar Svazu katol. žen a dívek pro Moravu a Slezsko v obnosu 16.000 K. Neprodleně se přikročilo k renovaci. Přední péče věnovala se odbornému očištění románské apsidy, jejíž kvádrové zdivo, římsa a okrouhlé okno se zachovaly v původním tvaru. Stěny a štuky byly reparovány a obíleny. Brněnský akad. malíř Linhart opravil nástropní a nástěnné fresky. Socha sv. Josefa zadána profesoru umělecké průmyslové akademie pražské Zálešákovi (rodák z Uh. Brodu). Nový mramorový oltář se sochou vyžádal nákladu 17.500 K, svícny 3000 K. Renovace vůbec byla velmi nákladná. Pouhá reparatura apsidy, nástropních štuk a stěn stála 10.400 K. Podobně značně nákladná byla i obnova fresek. Pro zimní otápení kaple zakoupena byla velká kamna. R. 1927 byly obnovné práce zhruba skončeny. Úhrada schodku 5000 K způsobila ještě mnoho starostí. Kaple však velmi prohlédla. Zvláště upoutávala apside a vysoce umělecky hodnotná socha Pěstouna Páně. O zdaru renovačních prací na stropě i na stěnách nebylo však jednotného názoru. K renovaci bohaté ornamentiky štukové rozhodně nestačilo obílení. Rušivě působila kamna a příliš křiklavá pamětní deska dárců. I okna, zasklená obyčejným, netónovaným sklem, nezapadala do celku. Ostatně za několik roků se ukázalo, že renovační práce nástropní i nástěnné přes velkou nákladnost nejsou dostatečně důkladné. Zhoubně působila hlavně vlhkost, kterou severní část basiliky zvláště trpěla.

Když r. 1937 padlo rozhodnutí, že kaple se upraví pro unionistické paládium, bylo třeba všechno (až na apsidu) renovovat znova. A provedlo se to s odbornou důkladností, která teprv plně vrátila kapli velkolepou její barokní nádheru. Teď už nebylo třeba úzkostně se ohlížet na výši nákladu, což bylo vůbec dosud při opravách basiliky velehradské před r. 1935 na škodu věci. Barokní krásu typu velehradského nelze opravovat s nedostatečným nákladem a se stálým bázlivým ohledem na finanční únosnost nejistých sbírek. Tuto svízeľ naprosto odstranil velkodušnou munificencí nynější moravský metropolita. Tak se počalo s renovací za docela jiné situace než před 12 lety. A hlavním projektantem celého renovačního díla byl vynikající architektonický umělec arch. Kl. Madlmayr.

Mimořádná péče byla věnována obnově klenební ornamentiky. Odbornou renovaci fresek provedl osvědčený restaurátor akad. malíř Jan Janša. Kaple má jedno úplné klenební pole (uprostřed) s dvěma klenebními půlemi (zadní není úplná), protatými apsidou a stěnou směrem ke Královské kapli. Na hlavní ústřední klenbě je velké fresko, zobrazující dva sv. jáhny v dalmatikách. Jeden v slávě nebeské (asi sv. Štěpán), druhému přináší letící cherub palmu mučednickou (asi sv. Vavřinec). Restaurátor Janša zjistil pod malbou zřejmě zbytky původního odlišného freska, bohužel, tak porušeného, že na renovaci nebylo ani pomyslení. Asi byla původní malba zničena při požáru r. 1719. Nynější fresko může pocházet od některého z malířů, kteří s Etgensem a Egsteinem opravovali a nahrazovali po zmíněném požáru fresky Paganioho. Význačných rysů Etgensových a Egsteinových nezdá se vykazovat. Ježto nelze zatím prokázat, zobrazovalo-li původní fresko též výjev jako fresko dochované, těžko naprosto bezpečně zjistit myšlenkovou spojitost s ostatními malbami kaple. Je to 5 kruhovitých medajlonů, skvěle stylově vpravených v bohatou štukovou ornamentiku klenební a nástěnnou (první dva u apsidy jsou poloviční). Všechny zobrazují motivy starozákonní a zdají se mít vztah ke mši sv. U apsidy:

obět Abelova a obět Noemova; ve středu kaple: obět Abrahamova a pak těžko luštitelný výjev, který se zdá zobrazovat Mojžíše před hořícím keřem; na zadní stěně: archa po potopě (fresko mimořádných uměleckých hodnot). Ježto při barokní úpravě chrámu byla tato kaple určena za druhou sakristii, zdá se, že obrazová výzdoba měla záměrně poukazovat na mši sv. a napomáhat nejbližší přípravě na nejsv. Oběť. Všechny zobrazené starozákonní výjevy mají obrazný vztah k eucharistické oběti. Poněvadž na hlavní nástrojní malbě se sv. jáhny (oděnými v liturgická roucha) kulminuje ve středu eucharistický znak IHS, k němuž oba sv. levitě vzhlíží, patrna tu v celkové malbové výzdobě ideová souzvučnost. Co však znamená anděl s plamenným mečem na fresce protáté barokním obloukem v apsidě? A jaký má vztah k ostatním zobrazeným výjevům? Víme bezpečně, že v horní části apsidní klenby byl původně zobrazen soud. (Po zničené malbě není dnes stopy.) Anděl s mečem je nepochybně doplňkem freska, zobrazujícího soud. Mezi oběma malbami zářilo v gloriolce paprsků hrůzné velebné jméno Boží Jahve. Proč právě v průčelí sakristijní kaple byla tak vážná připomínka na soud Boží? Každý celebrant, který odcházel ze sakristie, aby sloužil mši sv. a uklonil se podle lit. předpisů před křížem v průčelí, popatřil bezděky na scénu posledního soudu. Nemělo to být memento na slova sv. Pavla: Zkusiž však každý sám sebe a tak z toho chleba jez a z kalicha pij; neboť kdo jí a pije nehodně, odsouzení sobě jí a pije, poněvadž nerozeznává těla Páně... (I. Kor. 11, 28)?

Renovaci fresek provázela odborná a velmi nákladná obnova bohaté štukové ornamentiky klenební, nástrojní i okenní. Nádhra její rozvinula se plně v oslnivém jasu po sytém vyzlacení. Pilastry pod středním klenebním polem byly jemně omramorovány. Do paprskovité glorioly v oblouku nad apsidou vpraven monogram jména Matky Páně. Oheň zlata srší z něho trsy šípů paprskovité glorioly. Je to jméno, jež září v dějinách člověčenstva na rozmezí nejpamátnější epochy jako jitřenka vykoupení a v staletém úsilí o obnovu jednoty Církve Páně

upínáme k němu nejžhavější naděje. Jestli co kdy spojí rozpojené vazby jednoty, pak jistě popředně jednota lásky k Té, v níž spojilo se nebe se zemí.

Vlastní úprava liturgické výplně kaple svěřena výlučně arch. Madlmayrovi. Ten zbudoval nový oltář pro památnou unijní mariánskou ikonu. Oltář je z téhož jemného italského mramoru, z něhož jsou zhotoveny nové oltáře v oboltáři. Výborně přiléhá k apsidnímu pozadí a tvarově souladně zapadá do výzdobné výplně kaple. Podstatně je řešen tak, aby dal co nejvýrazněji vyniknout vlastnímu ohnisku kaple s paladiem unijním.¹⁾ Obraz Matky unie je vyvýšen dubovým podstavcem, ozdobeným plochými řezbami cherubů. Nahoře pod klenbou apsidy je obraz ovrouben novým ornamentálním obloukem s monogramem a křížem. Vše je stejně vyzlacené jako rám obrazu Matky unie.

Oltář má neobyčejně nádherný svatostánek. Je tepaný z mosaze v ohni zlacené. Zvláště drahocenná jsou dvířka (práce tepaná, okraj vroubený polodrahokamy, emailové znaky uprostřed čtverců podle staré techniky). Přiměřené svícny jsou z galvanicky zlacené bronze. Nádhru kaple doplňují nová okna, jež provedl v brněnských dílnách firmy Kunisch arch. Madlmayr. V okně u oltáře vévodí v horní části Božský Zakladatel obecné Církve, v druhém okně Matka unie. Pod trůnem jejím: čtyři veliká světla Církve, přední sloupové jednoty a obecnosti duch. rodiny Páně: sv. Jan Zlatoústý, sv. Řehoř Veliký, sv. Basil, sv. Athanasius. Pod nimi dva slovanští mučedníci unie: sv. Josafat Kuncevič, sv. Ondřej Bobola T. J. K trůnu Božského Pastýře jednoho ovčince řadí se zástupcové slovanských národů: sv. Cyril a Metoděj, sv. Sáva, sv. Vladimír, sv. Mikuláš, sv. Stanislav. Symboly čtyř evangelistů v obou oknech hlásají, že jednota obecné lásky je hlavním principem křesťanské blahozvěsti spásy.

¹⁾ Oltář hlásá: S odloučeným východem pojí nás vedle společné víry ve vykupitelskou smrt Páně, v nejsv. Svátost a euch. oběť hlavně jednota víry a lásky, vížící nás s Matkou Páně. V tom je hlavní opora naděje v obnovu původní jednoty.

Proti oknům uprostřed pravé stěny umístěn oltářík se sochou sv. Josefa od prof. Zálešáka. Pěstounu Páně a strážci sv. Rodiny, jež byla kolébkou Církve, dostává se oprávněného a čestného místa po boku oltáře Matky církevní jednoty. Poněvadž Církev je jen rozšířenou sv. Rodinou nazaretskou, zůstává sv. Josef prozřetelnostním otcovským ochráncem Církve a mocným pomocníkem v úsilí o její jednotu. Velehradský unionismus zvláště vroucně patronát sv. Josefa zdůrazňuje (sv. Josef je předním patronem misijní školy velehradské a celé řeholní komunity). Umístěním sochy sv. Josefa v kapli unie respektuje se též pietně přání prvních obnovitelů kaple z let 1925—1927. Oltářík s vysoce uměleckou sochou čeká arciť ještě definitivní úpravu.

Velmi šťastně byla vyřešena úprava zadní stěny. Po pečlivé úvaze bylo rozhodnuto, že bude v tomto pozadí kaple proti unijnímu oltáři v omramorovaném výklenku instalován pamětní jubilejní dar — drahocenná křtitelnice velehradské basiliky. Darovali ji Velehradu olomoučtí bohoslovci k jubileu r. 1885 z vlastních dlouholetých sbírek. Je z kararského mramoru. Zlacený příklop zdobí v průčelí medailony slov. věrověstů uprostřed evangelistů. Podle návrhu předsedy pražské Akademie křesťanské arch. A. V. Barvitia vytesal ji vlašský mistr Giovanni Ciani r. 1884. Bohoslovci olomoučtí věnovali na ni z chudých svých kapes 2.895 zl. 90 kr. Křtitelnice je historickým památkem cyrilometodějského horlení bohoslovecké Jednoty Velehrad v letech 1869—1885. Je pomníkem buditelské generace, která dala Velehradu cyrilometodějské horlitele rázu Stojanova. Podle intencí dárců měla tato křtitelnice, darovaná velehradské svatyni na rozmezí tisícileté křesťanské epochy slovanských dějin, býti trvalým důkazem činěním za požehnání, jež rozlilo se veškerým Slovanstvem blahou a svatou branou křtu. Tuto její významnou symboliku zesiluje a zmnožuje o nový symbolický moment umístění v kapli unie. V tomto svatostanu modliteb za obnovu církevní jednoty v rodině Slovanstva

připomíná právě křtitelnice základní pojítka, jež nás s odloučenými bratřími víže. A tklivě nám tlumočí veliká a tolik potěšná slova apoštola národů, o něž opíráme všechny své naděje unijní: V jednom Duchu všichni my v jedno tělo pokřtěni jsme . . . (I. Kor., 12, 13.) Jeden Pán, jedna víra, jeden křest . . . (Efes. 4, 5.)

★

Proměnu staré přemyslovské apsidní kaple v nádhernou kapli unionistického paladia umožnil vznešenou munificencí metropolita moravský dr. Leopold Prečan, jenž si získal zvýšením unionistických kongresů čestný přídomek „arcibiskup unionistický“. Kaple Matky unie v nejpamátnejší cyrilometodějské svatyni zůstane trvalým pomníkem jeho lásky k myšlence sv. jednoty.

PŘÍČNÍ LOŽ.

Odbornou obnovou ožila barokní nádhera příční lodi s dvěma největšími bočními oltáři. Jak mohutná kopule, tak i rozlehlá klenba, jež tísnivě skličovala ponurou šedí ssedlého prachu a nečistoty na malbách, římsách, reliefech a štukách, zazářila v syté kráse.

Kopule spočívá na čtyřech mohutných pilířích, jež dříve opíraly vysokou osmihrannou věž. Svým mistrovským sklenutím upoutává pozornost stavitelských odborníků. Je nesena pendentivy (sférickými trojúhelníky), osvětlena čtyřmi okny a ozdobena ochozem. (I zde bylo zesíleno osvětlení umělým světlem, jehož ohniska přiměřeně umístěna a ukryta.) Pendentivy zdobí v obnoveném lesku velebné freskové obrazy čtyř učitelů církevních dle litanie ke všem svatým (Řehoře, Ambrože, Augustina, Jeronyma). Patří k nejlepším malbám velehradské basiliky. V dolní části kopule nad římsou tamburu ožily postavy zakladatelů kláštera: na apoštolní straně moravského markrabí

Vladislava Jindřicha (s moravskou orlicí a symbolickou postavou války a spravedlnosti) a opodál českého krále Přemysla Otakara I. (s českým lvem a alegorickou bohyní spravedlnosti a míru). Nadpozemskou velebností působí nejvyšší část kopule, zobrazující nebe, do něhož spějí za anděly patroni oltářů příční lodi.

Kopuli a klenbu maloval slavný Pavel Pagani; po požáru r. 1719 obnovil malby brněnský umělec Fr. Ig. Egstein.

Příční loď je rozdělena ve dvě mohutné kaple, zasvěcené sv. Benediktu a sv. Bernardu. Oltářní architektury těchto rozlehlých kaplí jsou tvarově příbuzné s hlavním oltářem. Cisterciáci velehradští zbudovali svým duchovním otcům (patriarchovi západního mnišstva a druhému zakladateli řádu cisterciáckého) velkolepé svatyně. Obnova těchto kaplí byla velmi nákladná.¹⁾ Bylo třeba zvláště pečlivě a důkladně obnoviti zašlé nástropní malby freskové a odstraniti silnou vrstvu temného prachu. Oprava mohutných oltářů s rozlehlými plochami kaplí vyžádala ještě větší náklad než presbytář.

KAPLE SV. BENEDIKTA.

Je velebným památkem patriarchy západního řeholního života. Sv. Benedikt, zákonodárce a arciotec západního mnišstva, patří mezi nejslavnější syny Církve a největší dobrodince lidstva. Potomek proslulého italského rodu Aniciů (naroz. 480 v Nursii), rozdáv všecek svůj majetek, připravoval se léta kajícím poustevnickým životem po příkladu sv. poustevníka Antonína v pusté sluji u Subjaka na veliký svůj úkol, k němuž ho Prozřetelnost Boží volala. R. 529 zbudoval na hoře Monte Casino rozsáhlý klášter, jenž se stal

¹⁾ Náklad na obnovu kaple sv. Benedikta převzal generosně čestný opat velehradský, starobrněnský augustiniánský prelát Frant. Sal. Bařina. Obnovu kaple sv. Bernarda uhradili velkými dary: premonstrátský opat novoříšský prelát Pav. Soušek, p. Josef Čapka a pí Pospíšilová z Břestu.

mateřskou kolébkou benediktinského řádu, pro který sv. Benedikt sestavil proslulá řeholní pravidla. Regule, plná evangelické moudrosti, skládá se ze 73 kapitol. Je obdivným pravidlem dokonalosti v duchu evangelických rad. Svou vynikající praktičností i působivostí ovládla všecek mnišský život na Západě. Benediktinské kláštery, jimiž zanedlouho byla poseta západní Evropa, staly se školami modlitby a práce (dle řehole měly býti kláštery vzory dokonalých křesť. obcí), ohnisky věd i umění a předními šířiteli křesťanské osvěty. Řádoví synové sv. Benedikta byli všestrannými průkopníky křesť. vzdělanosti v pokřesťených národech. Stavěli chrámy a zřizovali školy. V klášteřích zakládali knihovny, zachraňovali díla spisovatelů řeckých i římských za barbarských válečných plenění, pěstovali vědu i umění. Učili národy evropské polnímu hospodářství i řemeslům, mýtili lesy a proměňovali je v úrodné nivy, zavodňovali vyprahlé planiny, zakládali zahrady a vinnice, odvodňovali močály, ujmali se chudých, trpících a sociálně utištěných, zřizující nemocnice, chorobince a charitativní ústavy. Nesmrtelných zásluh zjednali si o Církev, obětovavše se s obrovitou energií duchovnímu i časnému blahu lidstva. Do 18. století vychází z benediktinských klášterů přes 50.000 svatých, 42 slavných papežů, 200 kardinálů, 5.600 arcibiskupů a biskupů a nepřehledné množství učenců, umělců a spisovatelů ve všech oborech. I v naší vlasti vydal řád sv. Benedikta požehnané ovoce. Dva velcí světcové a patronové naši, sv. Vojtěch a sv. Prokop, byli řeholními syny sv. Benedikta. První biskupové čeští od založení biskupského stolce v Praze r. 973 až do r. 1067 vyšli vesměs z řádu benediktinského. Řehole benediktinská, zaštipená u nás sv. Vojtěchem (který s knížetem Boleslavem II. r. 993 založil první český benediktinský klášter v Břevnově), požehnaně se rozrostla. Přední z četných dřívějších monastýrů, klášter „na Slovanech“ — „v Emausích“ v Praze (založ. Karlem IV.), je kolébkou a štěpnicí novodobého hnutí liturgického. Na Moravě proslavil se pěstěním věd a umění

prastarý klášter benediktinský v Rajhradě (založený r. 1048 a až do r. 1813 spjatý s klášteřem břevnovským). Zapsal se též nesmazatelně do dějin vzkřísěného Velehradu a cyrilometodějsství vůbec. Vyšlo z něho hojně vědeckých odborníků, cyrilometodějských buditelů a zasloužilých spisovatelů (Bon. Pitř, dr. Ř. Volný, dr. Beda Dudík, dr. M. Kinter, Plac. Mathon, Kar. Šťastný, Vojt. Slouk, Arn. Gřivnacký, Met. Halabala, dr. P. Vychodil a j.). Pro oživení cyrilometodějské mnoho vykonali benediktini rajhradští svou tiskárnou (jako první tisk vydali r. 1881 překlad cyrilometodějské encykliky „Vznešený úkol“ v 8 jazycích). Klášter rajhradský zasloužil se též, že Velehradu se dostalo z rukou Lva XIII. drahocenného ostatku sv. Cyrila. Proto také po slavném uvítání r. 1881 byl tento ostatek vystaven v kapli sv. Benedikta.

*

Oltářní obraz sv. Benedikta od slavného Mich. Leopolda Willmanna z konce 17. století vyniká skvělou komposicí a sytým souzněním barev. Má mimořádnou uměleckou cenu. Je klenotem nejhodnotnějšího chrámového inventáře. Odborná obnova zjevila jeho jemnou a velebnou krásu. Staříčkový světec přál si naposledy přijati Tělo Páně a zemřít na stupních oltáře. Na obraze zachycena tato scéna ze dne 21. března 543. Ze ztemnělého pozadí vynořuje se sbor mnichů se sv. Benediktem, přijímajícím v den smrti naposled křmi andělskou. Postavy ozářeny jsou světlem, linoucí se ze známého pramene, připomínajícím jemnosvit Rembrandtův. Obraz živě připomíná na přední z pěti nejkrásnějších obrazů slavného Domenichina (Přijímání sv. Jeronyma). Nad oltářním obrazem v jasu nového zlatění rozložena ve svatozářích kniha řeholních pravidel benediktinských, jimiž se zásadně řídili i cisterciáci. O těchto pravidlech praví sv. Řehoř Veliký a sv. Tomáš Akvinský, že byly sv. Benediktu přímo Duchem sv. vnuknuty. V rozevřené knize lze čísti slova „Ausculata, o fili, praecepta magistri“ (Poslouchej, synu, příkazů

mistrových). — Strop kaple zářivě prohlédl. V široké rozloze znázorněna je na něm v skvělém stavitelském řešení klenba velechrámu, ladně zharmonisovaná s klenbou skutečnou. Na ní vznáší se sv. Benedikt v průvodu andělů do slávy věčné, oblit mocnou září průlinou kopule malovaného chrámu. Alabastrový anděl nahoře na stěně oltářní třímá knihu života a zásluh patriarchy mnišstva a nad ním vznáší se jakoby Benediktův vstupní lístek do nebe s nápisem „Gratia Benedictus et nomine et vita egregia“ (Milostí požehnaný i jménem i životem vynikajícím). Autor těchto slov, životopisec sv. Benedikta, sv. papež Řehoř Veliký, pohlíží za světcem, vstupujícím do nebes.

Stěny kaple sv. Benedikta (stejně jakož i sv. Bernarda) zdobí velké nástěnné malby, znázorňující významné výjevy ze života sv. Benedikta i Bernarda. Byly namalovány počátkem 18. stol. temperovou technikou umělcem vyšlým z dílny barokního mistra Josefa Steina (nejsou-li jeho vlastním dílem).

Čtyři obrazy s obrazem oltářním jsou zlomkovým duchovním životopisem sv. Benedikta. První dvojice obrazů připomíná vítězný zápas omilostněného světce se zlobou pekla. Nápis hlásají „Daemonem fugat“ (odhání ďábla), „Mortuum excitat“ (mrtvého křísí). Dle pověsti odehnal světec zlého ducha, který překážel stavbě prvního kláštera montekasinského; rovněž vzkřísil mladičkého řeholníka, na něhož se zřítíla zlobou pekla nedostavěná zeď kláštera. Třetí obraz (Sororem visitat — sestru navštěvuje) mluví o duchovním společenství světcově s rodnou sestrou sv. Scholastikou, skrze niž založil ženskou větev benediktinskou. Protějšší obraz (Totilam elevat — Totilu zvedá) tlumočí pověst, že před světeckou velikostí sv. Benedikta pokořil se i výbojný král ostrogotský Totilas (541—552), když před tím pokusil se světce uvésti v posměch. Sv. Benedikt pokořeného válečníka otcovsky napomenul, aby ustal od nepravostí a předpověděl mu smrt (Totila byl poražen v bitvě u Taginy v Umbrii r. 552 a na útěku zabit).

Alabastrové sochy po boku oltáře představují sv. sourozence: Benedikta a jeho sestru Scholastiku. Nad oltářním obětíštěm jsou v křišťálové rakvi ostatky sv. Viktora z katakomb sv. Anežky v Římě.

KAPLE SV. BERNARDA.

Souběžně v jemném a lадném protějšku zbudována je kaple vlastního duchovního otce a druhého zakladatele řehole cisterciácké sv. Bernarda. Cisterciácký řád vyrostl z kmene řádu sv. Benedikta v letech 1098 až 1119.

Nesmírně přísnou a morem téměř vyhubenou novou řeholní družinu zachránil před zánikem a k údivnému rozvoji přivedl syn burgundského rytíře Tecelina z Fontaines, Bernard (1091—1153), v němž Prozřetelnost vzbudila nejslavnějšího západního reformátora 12. století a nejpronikavějšího obnovitele ducha řehole benediktinské. Tento pokorný, světu odumřelý, úmrtvami ztrýzněný, více úmrlci než živoucím člověku podobný francouzský mnich a asketický veleduch vyzval v rozbouraném a rozdrášeném západním křesťanstvu jako druhý Jan Křtitel. Do ochablého života řeholního vlil nový oheň a řád cisterciácký oživil mohutnou vnitřní silou. Přes 30 let vzrušoval křesť. západ, volaje k návratu k duchu evangelia. Ze svého kláštera (zvaného druhým Římem 12. století) zasahoval pronikavě do rozháraných poměrů Evropy jako rádcé, smírce a rozhodčí ve sporech křesť. národa. Vládl srdcím mocných panovníků, káral s neohroženou přísností vady duchovenstva a při tom jako přední církevní učitel a spisovatel plamenně hájil Apoštolský Stolec proti rozkolům a bludařství. Byl sloupem Církve v 12. století. Až ke kormidlu lodice Páně, kterou posléze řídil řeholní jeho odchovanec Evžen III., pronikal jeho mocný duchovní vliv. Ze svého řeholního ústraní řídil osudy Církve i společnosti křesťanské. Byl největší duchovní postavou své doby. Jeho světecká velikost byla zcela kromobyčejná. Boží moudrost, kterou

vssál do své duše ustavičným rozjímáním Písma sv. (znalť Písmo sv. téměř nazpaměť, kázal a psal skoro výhradně slovy Písma), sálala s jeho rtů nepřekonatelnou silou. Vše, co přišlo do jeho blízkosti, zchvacoval silou pravdy Boží. Byl nadpřirozeným magnetem, který všechno táhl za sebou. Do řádu přivedl všechny své rodné bratry, jedinou sestru, ba i staříckého otce.

Když umíral 20. srpna 1153, bylo už v Evropě 160 cisterciáckých klášterů. A počet jejich rostl po smrti jeho přímo lavinovitě. I do Čech přišli mniši cisterciáctí a ještě za života sv. Bernarda byly jim tu založeny kláštery v Sedlci u Kutné Hory, v Plasích na řece Střele a v Nepomuku. Další kláštery cisterciácké byly v Čechách zbudovány: r. 1177 v Mnichově Hradišti, r. 1199 v Oseku, r. 1257 ve Skalici Stříbrné, r. 1259 ve Vyšším Brodu, r. 1263 ve Zlaté Koruně a r. 1292 na Zbraslavi.

Na náš Velehrad přišlo prvních 12 cisterciáků z kláštera plaského v Čechách 11. listopadu 1205.

V obnovené kapli upoutává pozornost především oltářní obraz velké umělecké ceny (autora nelze bezpečně zjistit).

Apoštol úcty mariánské, nejslavnější mariánský spisovatel středověký, nadlidskými pracemi ztrýzněný a pokáním zmučený, v úchvatu nadpřirozené lásky vzývá Matku Páně, před jejímž oltářem v chrámě clairveauxském byl pohřben. Tvář světce v odlesku nebeského jasu sv. Panny s božským Dítětem mluví více, než lze lidským slovem vyjádřiti. Bezděky zalétá mysl k nápisu pod sousoším Bernardovým na Karlově mostě v Praze: „Kdyby Gabriel svou podobu zobraziti chtěl, tvou tvář, ó Bernarde, mohl by voliti.“¹⁾

Nad obnoveným oltářním obrazem stkví se v svatozáři otevřená kniha s nápisem „Cantica canticorum“ (velepíseň). Připomíná nejžhavější spis sv. Bernarda,

¹⁾ Sousoší pochází od sochaře Matěje Václava Jáckla; pořízeno bylo r. 1709 nákladem cisterciáckého opata v Oseku.

obsahující výklad biblické Velepísně Šalomounovy. Kniha sálá láskou k Panně Marii.¹⁾

Obnovená klenba uchvacuje velebností. Uprostřed nebeská oslava světce. (Věčné slovo korunuje nekrvavého mučedníka lásky vavřínovým věncem.) Znaky ctností vypravují slávu vítěze nad tělem, světem a ďáblem. Nástěnné obrazy připomínají čtyři události ze života sv. Bernarda. První nese nápis „Ordinem ingreditur“ (Do řádu vstupuje). Dvacetiletý syn burgundského rytíře Tecelina prosí sv. opata Štěpána Hardinga v Citaux o přijetí do kláštera. Přivádí 30 druhů, jež svým příkladem strhl na dráhu evangelické dokonalosti. Druhý obraz (protatý oratorním oknem) má nadpis „Crucem praedicat“ (Kříž hlásá). Připomíná, kterak sv. Bernard přivedl do svého řádu i posledního rodného bratra Gerarda, který dlouho se vzpíral, ježto si příliš liboval ve slávě vojenské; byv však těžce zraněn v bitvě, dle předpovědi Bernardovy, zvolil sloužiti výhradně Kristu a zdobiti se jeho křížem, který „tíží a zdobí“ (Gravat et ornat), jak dolejší okrouhlá freska hlásá. Nad oratorním oknem vidět sv. Bernarda, kterak ukazuje válečníku zářící trnovou korunu. Sv. Bernard „hlásaje kříž“, pohnul též křest. knížata k druhé křížové výpravě na osvobození Sv. země. (Výpravy zúčastnilo se hojně rytířů českých s knížetem Vladislavem II.)

Protější obraz vypráví o obrácení sestry Humbeliny („Sororem convertit“ — sestru obrací). Jediná sestra světce, která zdělila po sourozencích všechny rodové statky, dlouho odpírala příkladu sv. bratra. Posléze však poslechla hlasu jeho a proslavila se v panské větvi řádu cisterciáckého jako důstojná sestra

¹⁾ Oslavě Panny Marie věnoval sv. Bernard ještě knihu „Chvály Mariánské“. Bližší přístupné poučení o zásluhách sv. Bernarda o rozšíření úcty mariánské viz v Životopise sv. otce Bernarda od dra Tom. Korce, benedikt. knihtiskárna, Brno, 1891. Naši básníci často opěvovali sv. Bernarda a překládali jeho díla do češtiny: Kulda, Bouška, Mokřý a j. Některé veršované práce sv. Bernarda přeložil dr. Alfred Fuchs.

druhého zakladatele řádu. Kulatá freska s andílkem držícím fialku (s nápisem „Humiles sed suaves“ — skromné, ale vonné) velebí blahé ovoce jejího obrácení.

Další obraz (s nápisem „Ecclesiam defendit“ — Církev hájí) připomíná zásluhu světce o odstranění rozkolu. Sv. Bernard přiměl vzdoropapeže Viktora, aby odstoupil a podrobil se pravému papeži Innocenci II. (1130—1143). Byl pak vůbec duší všech počínů, jimiž po letech zmatků vrácena byla Církvi jednota a svornost.

Po boku oltáře září obnovené alabastrové sochy sv. Bernarda a jeho sestry Humbeliny.

Skleněná rakev nad oltářem chová ostatky sv. Illuminata z římských katakomb sv. Anežky.

V prostřed oltáře na okraji rakve umístěna kopie starobylého záštitného mariánského obrazu ze St. Boleslavi, t. zv. paladia národa českého. Drahocennou památku přinesli na Velehrad poutníci z Čech na první cyrilometodějskou pout velehradskou po dosažení státní samostatnosti 5. července 1919. P. Málek ze St. Boleslavi odevzdal slavně kopii paladia českého v ochranu dru Stojanovi.

SOUSOŠÍ SV. PETRA A PAVLA.

Na evangelní straně při pilíři příční lodi tvoří protějšek k Maxovu sousoší sv. Cyrila a Metoděje. Bylo vytesáno z kararského mramoru akad. sochařem Ferd. Neumannem z Kroměříže r. 1909 dle původního dřevěného a alabastrového sousoší od neznámého mistra tyrolského.¹⁾ Zobrazuje knížata apoštolská podle starobylého církevního podání (sv. Petra s klíči svrchovaného prvenství moci a sv. Pavla s mečem slova Božího).

Dva zakladatelé křesťanské obce římské, „předsedkyně sboru lásky“, mateřského střediska duchovní rodiny Kristovy, objímající všechny národy, jsou před-

¹⁾ Toto původní sousoší bylo zjednáno pro Velehrad r. 1881.

staviteli obecné jednoty Církve. Římskou ústřední metropoli posvětili svou krví. V ní dokonali své poslání: první jako nejvyšší náměstný pastýř Církve, druhý jako největší apoštol pohanských národů. Sv. Petr tam žije dále ve svých nástupcích, kteří dědí jeho moc, a sv. Pavel má tam ústřední světovou školu misii.

Jejich sousoší v basilice velehradské po pravici slovanských apoštolů hlásá, že dílo sv. Cyrila a Metoděje ve Slovanstvu bylo zbudováno v duchu obecné křesť. jednoty, jejíž středem a nerozborným základem je římský Stolec Petřův. Spolu němě žaluje na rozkol, který proti záměrům slov. apoštolů rozleptal nejsvětější vazby, jež pojily čeleď cyrilometodějskou, a rozloučil, co Bůh spojil. Posvátný pomník apoštolských představitelů obecné jednoty v nejpamátnejším cyrilometodějském chrámě je výmluvnou výzvou k práci a modlitbám za obnovu původní jednoty. Připomíná nám roztržené roucho Církve v Slovanstvu a tlumočí nám slova Kristova, a by ch o m j e d n o b y l i , j a k o O t e c a S y n j e d n o j s o u , a b y s v ě t u v ě ř i l , ž e O n h o p o s l a l . (Jan 17, 21—22.)

SOUSOŠÍ SV. CYRILA A METODĚJE.

Byl to původně sádrový vzorec sousoší slov. apoštolů od slavného českého sochaře Emanuela Maxe. Pro velehradskou svatyni zakoupila jej Nár. jednota sv. Cyrila a Metoděje (zal. 17. IV. 1849).¹⁾ Na Velehrad byl do-

¹⁾ Dle tohoto sádrového modelu vytesal Em. Max známé sousoší slov. apoštolů pro chrám týnský v Praze. Max tesal týnské sousoší v Římě. Za dopravu sádrového vzorce pro Velehrad zaplatila Nár. jednota 600 zl. Max chtěl sám přijet na Velehrad, aby sousoší postavil. Nedošlo však k tomu. Sousoší postavil brněnský sochař B. Edele. Nestalo se tak arcit' bez vleklých průtahů. Sousoší se cestou porouchalo a pak nebylo peněz. (Národní jednota, jež se zatím myšlenkově zradikalisovala, živořila.) Pořízení podstavce vyžádalo si značný náklad. Zjednání toho památného sousoší i jeho postavení a posvěcení bylo za tuhé sputanosti Bachova absolutismu spojeno vůbec s velkými obtížemi.

praven r. 1854. Za nevole státních úřadů proti rostoucím poutím velehradským, byl teprve 9. září 1855 posvěcen při improvizované cyrilometodějské slavnosti. Byl ve veliké vážnosti a středem pozornosti o třech velikých jubileích velehradských. Příznivec Velehradu, olomoucký arcibiskup a potomní kardinál dr. F. S. Bauer, dal r. 1907 dle něho vytesati nynější sousoší v kararském mramoru akad. sochařem Ferd. Neumannem z Kroměříže.

Maxovo zobrazení slov. věrozvěstů vystihuje duchovní majestát dvou prozřetelnostních velikánů, kteří zjevili se před tisíci lety uprostřed Slovanstva jako dvě jasné hvězdy a do dějin křesťanských zapsali se jako největší apoštolé-misionáři své doby.¹⁾

Ve velebném zjevu našich věrozvěstů, jak jej vytvořila ruka velkého českého umělce, zrcadlí se jas nadpozemské světecké slávy. Na kolenu před tímto pomníkem slovanských apoštolů, jenž byl svědkem duch. vzkříšení našeho Velehradu, si vroucně uvědomujeme, že nelze dost vděčně blahorečit misijnímu dílu našich největších duch. dobrodinců, jímž byly položeny základy naší křesť. osvěty, ale též i národní svéprávnosti a

¹⁾ Papež Pius XI. prohlásil ve svém apošt. listu k oslavě 1100. narozenin sv. Cyrila r. 1927, že sv. Cyril a Metoděj jsou o z d o b o u a s l á v o u v e š k e r é C í r k v e a ž e v d ě j i n á c h s t k v í s e c t n o s t m í a z á s l u h a m i o p r a v d u p ř e s l a v n ý m i . A v e s v ě t l e n o v o d o b ě h o b a d á n í d ě j e z p ý t n ě h o z j e v u j í s e n a š i v ě r o z v ě s t í v e š k e r ě m u k u l t u r n í m u s v ě t u v s t á l e v e l k o l e p ě j š í m l e s k u s v ě s v ě t e c k é v e l i k o s t i i s v ý c h z á s l u h o s l o v a n s k o u k ř e s t . o s v ě t u . P l n í n á s r a d o s t í , ž e d n e s i n e s l o v a n š t í u č e n c i p í š í o n a š i c h v ě r o z v ě s t ě c h j a k o o p ř e d n í c h v e l i k á n e c h k ř e s t . d ě j i n a k r o m o b y c e j n ě z á ř n ý c h z j e v e c h v ř a d ě c h k ř e s t . s v ě t ě ů . V l a š s k ý o p a t P e t r P r e s s a t i p r o h l á s i l : „ C y r i l a M e t o d ě j b y l i z t ě c h m i m o f á d n ý c h v e l e d u c h ů a t ě c h z j e v ů v z n e š e n ý c h , k t e r ě z l á s k y n e b e s o b ě c a s n a s v ě t ě s e o b j e v u j í , j s o u c e k u p o ž e h n á n í v e v š e m a n a p o d í v l i d s k é m u p o k o l e n í . V C y r i l u a M e t o d ě j i j e z o s o b n ě n o v š e , c o j e n e j d r a ž š í h o a n e j l e p š í h o v d ě j i n á c h s l o v a n s k ý c h . . . “ V y n a l e z e n í s l o v a n s k ě h o p í s m a b y l o p o č i n e m , j e m u ž d o d n e s s e o b d i v u j í p ř e d n í j a z y k o z p ý t c i . C y r i l o m e t o d ě j s k ý p ř e k l a d P í s m a s v . a b o h o s l u ž e b n ý c h k n í h d o s t a r o s l o v e n š t i n y p a t ř í m e z i n e j d ů l e ž i t ě j š í z j e v y v s v ě t o v ě l i t e r a t u ř e . Z a l o ž e n í s t a r o s l o v a n s k ě h o p í s e m n í c t v í b y l o t a k o v ě h o v ý z n a m u p r o k ř e s t . o s v ě t u , ž e z m ě n i l o k u l t . t v á r n o s t p ů l E v r o p y .

zvláště, že nelze dost vroucně děkovat za požeňání jejich odkazu, jemuž vděčíme za klíč k pokladům křesťanství a nevysychajícím zdrojům vyšší duch. síly, již po staletí čelíme všem ničivým náporům.

Před tímto sousoším, před nímž v modlitbách rodilo se a zrálo veliké sjednocovací dílo, jehož základnou je Velehrad, živěji než kdekoli jinde si připomínáme povinnost pracovat pro sv. myšlenku jednoty. Zde si uvědomujeme, že je to závazný příkaz lásky k odkazu našich věrozvěstů, kteří v době, kdy se připravovalo veliké roztržení jednoty Církve, za tolika obětí zdůrazňovali oddanost obecné křesť. jednotě, jejímž střediskem je Apoštolský Stolec a všemožně usilovali, aby pokřesťení Slované zůstali věrni jednotě obecné Církve. To byl odkaz sv. Cyrila, který se před smrtí modlil, aby Bůh zachoval Slované v jednotě víry a Církve. To bylo též vůdčí snahou sv. Metoděje, jak to zůstalo výrazně vyjádřeno ve východní liturg. modlitbě staroslovanské, kterou se modlí katolíci i pravoslavní Slované vých. obřadu na počest sv. Cyrila a Metoděje:

„Sv. Cyrile a Metoději, prostě Vládce všech věcí, aby upevnil všechny slovanské národy v pravé víře a náboženské jednotě, usmířil svět a spasil duše naše.“

PAMÁTNÉ KOROUHVE.

V příční lodi před dvojicí sousoší knížat apoštolských a slovanských apoštolů tyčí se p a m á t n ě z á s t a v y, svědčící o věhlasu naší cyrilometodějské basiliky v slovanském zahraničí a v krajanském zámoří.

Je to korouhev velkopolská s drahocenným obrazem Panny Marie častochovské a prosbou: „Králewno korony polskiej, módl sie za nami.“ Na druhé straně uprostřed rozpíná křídla stříbrný orl se zlatou korunou (zbytek z prastarého válečného praporu). Nápís hlásá, že tato zástava věnována velehradské svatyni na památku tisícího výročí smrti sv. Metoděje Velko-Polany (1885).

Vedle stojí druhá korouhev polská ze Západních Prus. Kolem starobylého obrazu Panny Marie z Louk (Łąk) vine se text s vzýváním Boží Rodičky — Ochránkyně. Nad obrazem vznáší se holubice s ratalostí a po obou stranách andělé; dole tři znaky: pomoranský (černý v bílém poli), vpravo chelmský (červený v zlatém poli), vlevo malborský (bílý v červeném poli). Na druhé straně zobrazen sv. Vojtěch; pod ním prosba nej památnejší starobylé písne „Bogardzica dziewica . . .“ Korouhev přinesla na Velehrad polská deputace dvaceti poutníků 6. září 1885.

Korouhev amerických Čechů zdobí velký znak SSA s věnováním: K ročence 1000letého úmrtí sv. Metoděje věnovali Čechoslované katolíci Spojených států Ameriky (1885). Na druhé straně stkví obraz Panny Marie, před níž klečí slov. apoštolé. (Prapor provázel r. 1885 bohatý dar bílé mešní soupavy lit. rouch.)

K těmto třem památným darům ze zahraničí druží se prapor Slovenska, zdobený svéráznými výšivkami z Ciferu (věnován basilice r. 1927), prapor k a t. rolnictva s obrazem slov. apoštolů (z r. 1907) a velmi bohatá korouhev moravsko-slezsko-slovenské Omladiny s obrazy patronů českých (z r. 1909).

KRÁLOVSKÁ KAPLE.

Při renovaci svatyně velehradské mimořádně pietní péče věnována byla obnově a úpravě Královské kaple. Velmi nákladné a ve třech etapách prováděné restaurační dílo s novou výzdobou i úpravou interiéru vzkřísilo zašlou krásu památné kaplice, harmonicky zmnožilo její umělecký lesk a znásobilo její vznešený půvab.

Tato hrobková kaple, už svým historickým názvem odlišná od ostatních kaplic basiliky (dobudovaná v nynějším stavebním tvaru jako „kaple mrtvých“ r. 1665

za zbožného opata Bartoloměje Ferrea Železného v ob-
louku, podpírajícím věž nad křížovou lodí), právem
obracela na sebe zvláštní pozornost při renovačních
pracích.

Je to velehradské „In pace“, udržující paměť vzne-
šených hrobů v staroslavném velechrámu: zakladatele
basiliky Přemyslovce Vladislava Jindřicha a jeho syna,
dále spolubudovatele a světitele basiliky olomouckého
biskupa Roberta, dvou biskupů pražských blah. Ondřeje
a Daniela, řeholní komunity velehradské i přechytných
příznivců a dobrodinců Velehradu z řad předních osob-
ností kleru i moravské šlechty. Tento Slavín basiliky
velehradské zvláště proslul a zpopulárněl, když r. 1923
pojal do prostého náhrobku tělesné pozůstatky obnovitele
Velehradu, arcibiskupa dra Stojana.

Dech záhrobí vane touto kaplicí, tichou jak svaté
pole. Mohutnou zdí oddělena od basiliky, pohřížena je
v soustředěné mlčení. Dvojí motiv vine se v harmonic-
kém akordu skulpturální a ikonografickou výzdobou in-
teriéru: oslava kříže a oslava hrobu. Golgotská scéna
na oltáři zachycuje „Dokonáno jest“. V malbě nástropní,
jemné jako nádech, kulminuje tento námět, jehož do-
plňkem je Měděný had na poušti. Obětní dar Judy
Makabejského za duše zesnulých a smuteční medaillon
(s křížem a lebkou) jsou rovněž charakteristickým vý-
razem zádušního motivu.

Sešlou hrobkou byla tato svatyně „strážných duchů“
Velehradu. Zvětralá omítka spodní části opadala. Vlh-
kem, jež v tomto odlehleém zákoutí zvláště silně prosako-
valo, oprýskaly stěny i štukatura. Prach navršil se na
tvářích figur. Nejvíce trpěly oba veliké obrazy na plátně
(se zmíněným dvojmotivem biblickým), z nichž tekla
plíseň, leptající barvu i podklad.

Už první renovační práce po obnově křížové lodi
vzkřísily velebnou nádheru této památné kaplice. A
pracovalo se vskutku s pietním zájmem. Odb. restau-
rátor akad. malíř J. Janša postupoval s bdělou obezřet-
ností bez jakékoliv násilnosti. Neopatrné operace s bar-
vou a maltou by byly všecko zkazily. Pečlivá renovace

leckde odkryla krásnější originál, jemuž byla právem
dána přednost před nevkusnou náplastí za předešlých,
povětšinou nouzových oprav. Tak byly na jižní straně
odkryty tři plástové vitráže, malované na stěně, které
tvořily symetrický protějšek oknům na straně severní.
Objevilo se tak, že původní okna se skládala ze šesti-
bokých tabulek nebarevných, zasazených do olova.
Ihned bylo patrné, že nevhodná a nevýrazná okna
se žlutou monotonní ornamentikou bude nutno nahradit
okny novými, stylu a rázu kaple přiměřenými. (Pro
nedostatek fin. prostředků bylo však tenkrát prozatímně
od toho upuštěno.) Podobně jako v presbytáři, odstraněn
i v Královské kapli se stěn olejový nátěr a římsy, pi-
lastry i ostění obou dveří ponechány v původním, bar-
vou velmi lahodném fresku secco. Malby barevné i
štukové plastiky byly pouze pečlivě očištěny bez retu-
šování nebo zesilování. Nad oltářem provrtán nenápadný
ventilátor a nejspodnější část stěn byla olemována
umělým mramorem.

Tím byla skončena první etapa renovačních prací
v Královské kapli. Všichni však byli jsme si vědomi, že
dosavadní stav renovované kaple nemůže zůstat defi-
nitivním. Chyběla naléhavě především důstojná úprava
náhrobku arcibiskupa Stojana. Zatím, co pokračovalo se
v renovačních pracích na klenbě hlavní lodi, jednalo se
o této staré palčivé otázce se zvýšeným úsilím. Dosavadní
nouzový sarkofág arcibiskupa Stojana byl až bolestně
prostický a naprosto se slohově nehodil do interiéru
velebné barokní kaple. Renovace to jen důrazněji pod-
trhovala. Bolno bylo hledět na toto primitivní nouzové
provisorium. Bylo zjevno, že přes závratně rostoucí
finanční náklady pro pokračování v renovaci basiliky
nelze se zřízením nového sarkofágu v Královské kapli
odkládati. Sotva však padlo rozhodnutí a proniklo do
veřejnosti, ihned se přihlásilo moravské kněžstvo v Jed-
notě olomoucké, že náklad na nový důstojný sarkofág
arcibiskupa Stojana a obnovu kaple samo uhradí. Rychle
přikročeno k dílu, jehož projektem pověřen vynikající
architektonický umělec archit. Klaudius Madlmayr.

Tento věhlasný odborník a přední znatel náhrobkového umění vypracoval po pečlivém studiu Královské kaple skvělý projekt nádherného sarkofágu podle vzoru nejlepších sarkofágů italských. Pro vlastní skulpturní součásti náhrobku i jeho pozadí zvoleni podle přání projektanta dva vynikající moravští výtvarníci, akad. sochaři Julius Pelikán z Olomouce a Josef Axman z Brna. Prvnímu zadáno provedení hlavního úkolu: horní části sarkofágu s tělem arcibiskupa Stojana v životní velikosti, druhému reliéfy Ochránkyně Moravy a slovanských apoštolů. Oba umělci věnovali se svému úkolu s velkou láskou a vytvořili dílo vysoké úrovně, jež bude vždy vynikající ozdobou naší velehradské basiliky. Hlavně záleželo na vlastní sarkofágové části epitafu se zpodoběním mrtvého apoštola ideje cyrilometodějské a křisitele slávy Velehradu ve velekněžském liturgickém hávu. Byl jsem účasten všech porad s arch. Madlmayrem a sledoval jsem zblízka růst výtvarného díla v dílně akad. sochaře Pelikána. A byl jsem dojat, s jakou vroucí pietou a s jakým vypětím uměleckého úsilí se pracovalo. Nezasvěcení netuší, kolik houževnatých přípravných studií vyžádal plán sarkofágu, s jakou přísnou akribií uměleckou vytvářela se definitivní formulace v projektových nárysech arch. Madlmayra a jaká obětavá píle věnována byla sarkofágu v olomoucké výtvarné dílně na Vozovce. Olomoucký žák Myslbekův se věnoval se vším zápalem svému úkolu, věda, že tvoří sekulární památník předního z největších duchovních synů sv. Cyrila a Metoděje pro nejpamátnější cyrilometodějský chrám ve Slovanstvu. A vytvořil dílo, jež nesporně řadí se k vrcholným dílům jeho umělecké tvorby. Dokončený model se záklopní epitafní deskou odlit byl pod dozorem autora v prostějovské Vulkanii do bronzu.

Pro sarkofágovou tumbu zvolil arch. Madlmayr ušlechtilý tmavočervený mramor od Komárna, zvaný „kardinál“. Osvědčil se na klasických chrámových náhrobcích. Je bez nápadného pestrého žilkování. Jednoduchostí koloritu rozlévá klid velebné tóniny. Týž ká-

men použit byl pro trojdílný reliéf na pozadí katafalku s hostýnskou Madonou uprostřed a slovanskými apoštoly po bocích. I tuto druhou významnou, spíše už oltářní součást sarkofágu vytvořil známý brněnský umělec Axman se vzácným zdarem. Vítězná Ochránkyně Moravy, hlavní patronka všech počínů arcibiskupa Stojana, zobrazena je v tradičním pojetí, ale nad hrob obnovitele svatého Hostýna promítnuta je v jímavé něze a vysoce umělecky kultivovaném výrazu. Reliéfy našich věrozvěstů jsou hodnotným obohacením výtvarné ikonografie cyrilometodějské. Trojdílný reliéf záměrně není zpracován na plný lesk. V pozadí je drsný. Jen povrch plastik je vyleštěn. Tímto pololeskem dociluje se jemnosti a výraznosti. (Plný lesk by znehodnotil výraznost plastik.)

V nohou sarkofágu vryt je nápis: Dr. Antonín Cyril Stojan, arcibiskup olomoucký, metropolita moravský, * 1851, † 1923, v záhlaví vytesán arcibiskupský znak. Epitafní záklopní deska je lemována biblickým mottem ze životopisu arcib. Stojana: Kněz veliký, který za života svého podepřel dům a za dnů svých upevnil chrám . . . Jako oheň svítící a jako kadidlo hořící v ohni . . . (Sir. 50, 1, 9.) Pod reliéfy sv. Cyrila a Metoděje, těsně nad tělem zesnulého velekněze, vtesána jsou slova Soukupova: Cyrilem a Metodem — bdí Bůh nad mým národem. Na čelní podélné stěně vyryt je citát ze Skutků apošt. 20, 35, jež tlumočí životní odkaz nezapomenutelného lidumila a apoštola milosrdné lásky: Ve všem ukázal jsem vám, že takto se lopotíte, máte se ujímati slabých, pamětlivi slov Pána Ježíše, který řekl: Lepší je dáti, než bráti . . .

K otevření starého náhrobku došlo koncem jubilejních oslav svatometodějských 29. září 1936. Bronzová rakev, pokrytá měděnkou, přenesena byla shromážděným kněžstvem za zpěvu žalmů do basiliky, ozdobena květy a vystavena na katafalku. Po celý týden chvátili na Velehrad četní poutníci, aby pokleklí u rakve obnovitele duchovní slávy Velehradu. Při závěrečné jubilejní slavnosti 4. října 1936 byla rakev za nevýslovně jímavých

projevů lásky přečetných representantů všech vrstev našeho lidu přenesena z basiliky a do nového náhrobku, zatím postaveného, uložena.

Královská kaple zazářila novým jasem své velebné krásy. Dočkala se vznešeného náhrobku, důstojného významu zvěčnělého arcibiskupa. Veliký duchovní syn sv. Cyrila a Metoděje, za jehož rakví šla úcta celého národa, nezapomenutelný lidumil, přední z nejzasloužilejších popularisátorů ideje cyrilometodějské a apoštolů unionismu, má svůj důstojný první pomník na svém drahém Velehradě, pro jehož vzkříšení přinesl životní obět svého obrovitého apoštolského díla.

*

Spádným tempem dochází pak k další renovační práci v třetí etapě. Nový náhrobek přímo volá po zbývajících úpravě. Stará, nepůvodní okna deprimují svým řemeslným primitivismem a mrtvou němotou. A arch. Madlmayr, připoutaný už celou duší k Velehradu, podmaněný duchovním majestátem grandiosní krásy basiliky velehradské, hoří pro dokončení díla, jež by vrátilo Královské kapli plný majestát mausolea přední cyrilometodějské svatyně slovanské.

Rokujeme dlouho a zaníceně především o naléhavé úpravě nebarokně protáhlých mrtvých oken. Snad právě těmi okny byla památná kaple se vznešeným historickým názvem něma. Že je nutno vrátiti kapli okna v původní úpravě, jak ji ukazují objevené tři plástové vitráže na jižní straně, o tom není nejmenších pochyb. Což však, kdyby do těch oken promítlo se kus historie přemyslovského a cisterciáckého Velehradu? Co dosud tlumočila Královská kaple z dějin velehradských a z díla těch, jejichž pietní paměť měla přece žít? A nebyl by pokus o ikonografickou historii, byť jen ve zkratkách, v oknech kaple aktem piety k velkým nebožtíkům, jejichž památce tato zádušní kaplice zasvěcena? A nebylo by to lze provést bez úhony slohové ornamentiky interiéru?

Architekt Madlmayr, výborný znalec umělecké chrámové techniky okenní, rázem zahořel pro věc a nepro-

dleně jal se koncipovati provedení. Rozhodl se pro historickou mluvu heraldických znaků (přemyslovských, opatských a konventních). S obdivnou svědomitostí a přísností, která jej ve všem charakterisuje, dal se do přípravných prací. Zemský archivář dr. Rudolf Hurt, autor „Dějin cisterciáckého kláštera velehradského“, ochotně mu dal k nahlédnutí dochované pečeti opatské i konventní a poskytl mu mnoho cenných informací. A pak už projekt rychle se krystalisoval. A brzo nato započalo se v dílnách brněnské firmy Říhovy s technickými pracemi. Arch. Madlmayr, suverénní mistr v oboru okenního umění (je snad ojedinele odborným znalcem chrámové techniky okenní v Itálii a v Německu), volil pro nová okna tak zvané sklo antické. Je to sklo foukané, po starém způsobu zhotovované. Reaguje velmi živě na světlo. Vykazuje neobyčejně sytou prostupnost. (Četné nepravidelné bubliny vzduchové v tomto skle bohatě lomí prostupující světlo a rozlévají je v plné životnosti.) Sytá prostupnost je zvyšována starou technikou, s jakou se sklo obrábí k účelům ornamentním. Upouští se tu (až na nejnútnejší) od zbytečného malování, tlumícího prostupnost. Formy ornamentiky se vyřezávají ze skla přirozenou cestou různě tónovaného a skládají se do olověného vroubení. Obrazce takto vzniklé jsou neobyčejně jemné, vibrující dynamickou životností. Taková barevná a přece nemalovaná okna neuzavírají místnost, neoddělují je násilně od okolního prostředí. Není tu prostě oknové stěny, kterou by okolí bylo odříznuto. Naopak. Vůkolní život, vlnění jeho barev, ruch jeho dynamiky pojat je do vnitřního prostoru. Vidět plující mračna, létající ptactvo, pohyb větví okolního stromoví — zkrátka rytmus okolního života.

*

Pod andělské oranty náhrobkového typu vnesl do rozlehlých ploch tří oken ve čtyřech řadách skupiny znaků, soustředěných v ladný trojdílný celek. Ve středním okně vévodí velký znak český s královskou korunou a s textem: Král Přemysl Otakar I. Spoluzakladatel

kláštera. Svědek svěcení velehradského chrámu. L. P. 1228.

Pod ním, nad reliefem Ochránkyně Moravy a slovanských apoštolů září ve velké nádhře starý znak moravský se jménem zakladatele Velehradu. Text hlásá: Markr. Vladislav Jindřich, zakladatel kláštera, zde na Velehradě pochován L. P. 1222.

Souběžně v levém okně vévodí velký znak dalšího spolufundátora, olomouckého biskupa Roberta, s textem: Olomoucký biskup Robert. Světitel chrámu L. P. 1228. V pravém okně paralelně září proslulý historický znak cisterciáckého řádu s textem připomínajícím stáleté duchovní a kulturní dílo řehole Bernardovy na Velehradě (1202—1784). Na čelném místě levého okna stkví se v podmanivé kráse a něze mariánský znak velehradského konventu. Je to ideově i výrazově klenot symbolické ornamentiky celého díla. Paladium přemyslovského Velehradu: Matka Páně s Ježíškem a s ratolestí. Mluva tohoto znaku je zvláště jímavě výrazná. Hlásá, že v cisterciáckém monastýru, v němž Západ navázal na dílo Východu, zbudována nám byla ve 13. století mohutná štěpnice úcty mariánské, která vtiskla zbožnosti naši známý význačný rys.

Nad mariánským znakem konventu velehradského řadí se první skupina znaků velehradských opatů. Zlomkovité obrazové dějiny Velehradu nabývají výraznější mluvy. Čtyři opatové v této skupině křísí vzpomínku na dramaticky rušný úsek historie Velehradu v éře poklesu po zkáze husitské, z níž nemůže klášter po 160 let povstat. Století 16. a počátek století 17. Monastýr těžce zápolí s ničivými vlivy zvenčí i s vnitřním úpadkem za rozmachu německého luterství. Basilika zničená za bouří husitských, je ruinou. Přišla i o klenbu v hlavní lodi. Vlastní klášterní budova v rozvalinách. Menší východní část znovu vzkříšená uprostřed zřícenin a spálenin je celkem nouzově zařízena. Nevyhovuje předpisům řehole a znemožňuje náležitý řádový život. Břemena válečná stupňují materiální úpadek kláštera. K vnitřnímu úpadku přispívá i stupňovaný nedostatek domácího

řeholního dorostu. Úbytek nutno nahrazovati cizím živlem, hlavně polským. Příliv polského živlu roste v monastýru velehradském i ve světském kleru moravském. Hlavně kolem polovice 16. století za šíření luterství. Poláci pomáhají Moravě i Velehradu čelit náporu protestantství. Ocítají se i na opatském stolci velehradském v nejkřutější situaci staroslavného monastýru velehradského. Za prudkého duchovního vlnobití zasažen je pokleslý klášter regeneračním proudem katolickým zásluhou dvou vynikajících biskupů moravských, Viléma Prusinovského a Stanislava Pavlovského. Je však už hrozivě vnitřně oslaben.

První z opatů, jejichž znaky a jména mluví nám o tomto údobí, je Jan Kučovský (1546—1562) polského původu (má ve znaku jelena). Klášter stěná pod tíhou válečných dávek a půjček. Předchůdce opata Kučovského byl sesazen, ježto odmítl dáti svolení k 15leté zástavě kláš. pozemků na opravu pevnosti Komárna. Peněžitý důchod, poskytovaný za zastavené statky, nestačí na výživu kláštera. Vnitřní úpadek se stupňuje. I opat Jakub Bílský z Bělé (1572—1587), původně kanovník olomoucký, je Polák ze starého šlechtického rodu (erb: panna na mědvědu). Je to „muž pobožný, učený, ctného a šlechtěného obcování“, ale nezdolává nových obtíží po restauračním počínání svého předchůdce Mikuláše Kromera (rovněž Poláka a původně olom. kanovníka). Počet mnichů velehradských se zmenšuje katastrofálně. V září 1586 má konvent jen 2 členy. Opat Ekard ze Schwoben (1587—1595) ocítá se v čele kláštera přímým zásahem olomouckého biskupa Pavlovského. Je jeho pravou rukou v reformačním díle. Před vstupem na opatský stolec byl jako vynikající dignitář moravských kapitul nejvýznačnější a nejagilnější osobností v mor. kleru. Je národnosti německé, ale dokonale sžil se s českým prostředím, v němž žil od mládí. Ovládá dokonale jazyk český a má vynikající české vzdělání. Rodovou urozenost spojuje s velkým nadáním, učeností a vysokou duchovní úrovní. Započíná velké dílo vzkříšení velehradského kláštera i chrámu. Usiluje

o vnitřní obnovu života klášterního. S touto obnovou proniká počestění monastýru, vyliďněného za rozmachu luterství. Čtvrtý opat, který uzavírá první skupinu reprezentantů klášterní velehradské historie počátkem 17. století, je opat Ondřej Hortensius (Hortulanus) Zahradník (1606—1619), z české měšťanské rodiny v Uh. Hradišti. Studoval na universitě olomoucké, kde r. 1601 dosáhl doktorátu filosofie. Tragický trpitel, za něhož se klášter ocitá v kritických těžkostech, kdy dvorská komora, vyčerpaná náklady na turecké války, hledá východisko v odprodeji klášterních statků. Na svůj náhrobek dal si vrýti slova žalmu: Bonum mihi, Domine, quia humiliasti me. (Dobře mi, ó Bože, že jsi mne po-kořil.)

Ve středním okně 4 jména a znaky opatské mluví v hutných zkratkách o peripatetii v dějinách velehradských a epoše vzkříšení. První dva opatové Michal Cuculus (Kukačka) (1614—1619) a Jan Vencelius (Václavek) z Nešvic (Slezan) (1621—1628) jsou v čele kláštera v rozjitřených poměrech politických, v nichž dochází k českému povstání. Klášter velehradský zrušen, movitý jeho inventář zkonfiskován, nemovité jmění jeho rozprodáno. Opat Vencelin 10 měsíců uvězněn. Za brzkého politického převratu klášter obnoven.

Klášteru není však náležitě uhrazena škoda a nové pohromy uvrhují jej do nových tísní. Je rabován za nájezdů Valachů r. 1621 a téměř zničen za vpádu sedmihradského vojska Betlena Gabora r. 1623. Je plněn tehdy po 3 týdny. Opatem Janem Greifenfelsem (1628 až 1650), Čechem z Plzně (z drobné vladycké šlechty), započíná etapa vzkříšení kláštera i chrámu v mohutnějším lesku tradice cyrilometodějské, jakož i éra duchovní regenerace. (Znak a jména tohoto opata obnovitele budou umístěny ve význačném okně v basilice.) Opat-biskup Jan Salix (Vrba¹) 1650—1659) ze selské rodiny slovácké uvádí řeholní komunitu do velkolepě restau-

¹) Překládání vlastních jmen do latiny pořád ještě trvá podle humanistické módy.

rované klášt. budovy, zničené za bouří husitských. Po 200 letech obnoven na Velehradě pravidelný řeholní život. Nástupce Bartoloměj Ferreus (Železný) (1659 až 1672), proslulý zbožností, přísně dbá o řeholní kázeň. (Obnovuje kapli královskou — „kapli mrtvých“.) Zmírá, modle se v kompletári „Zdravas, Královno“. (Nemá už znaku osobního; používá znaku řádového.)

Čtyři jména a znaky opatů v třetím okně křísí vzpomínku na epochu, kdy velehradská svatyně, ozářená stále intensivnější gloriolou Velehradu cyrilometodějského, ožívá v zmnoženém majestátu svého historického poslání jako symbol regeneračního rozmachu barokního cyrilometodějství. Se jménem opata Petra Silaveckého (1672—1691) spjato je památné dílo barokní přestavby velehradského chrámu, v němž pokračuje učený opat dr. Bernard Kašpárek (1691—1699), Moravan selského původu, dříve profesor filosofie v Praze. Novou renovaci chrámu i monastýru po požáru provádí opat Florián Nezorin (1699—1724), rodák ze Žďáru, za něhož připojeny k Velehradu dvě uherská opatství. Hluboce zbožný ctitel mariánský vystřídán je na stolci opatském známým opatem Josefem Malým (1724—1748) z měšťanské rodiny z Vizovic. Jméno a znak tohoto vlasteneckého milovníka české řeči a vroucího ctitele sv. Cyrila a Metoděje připomíná údobí rozkvětu barokního velehradského cyrilometodějství a historicky památnou slavnost svčení nádherně zvelebené svatyně velehradské (v nynější podobě) 2. října 1735.

V dolní části třetího okna umístěn znak olomoucké kapituly. Připomíná historické zásluhy staroslavné kapituly o velehradský chrám i monastýr. Velehrad měl v kapitule olomoucké četné příznivce už v 13. století (zvláště kanovníka Radoslava). Na opisu konfirmační listiny Přemysla Otakara I. podepsáni jsou za olomouckou kapitolu: děkan Walter, probošt Štěpán, arcijáhen Boček a kanovník Ondřej. Svčení basiliky 27. listopadu 1228 zúčastnili se olomoučtí kanovníci v čele s proboštem Dětrichem. Z kapituly olomoucké vyšli

významní opatové velehradští: Mikuláš Kromer (1567 až 1572), Jakub Bílský z Bělé (1572—1587) a opat Ekard (1587—1595).

*

Nová okna s ikonografickou historií Velehradu, nesporně přední z nejlepších prací toho druhu u nás, vnesla netušeně vznešenou velebnost do obnoveného uměleckého ústrojí Královské kaple. Slavní basiliky velehradské zazářil v úchvatně slavnostní a velebné kráse. Ihned se ukázalo, oč záměrně usiloval jemný umělec, který pronikavě postihl vlastní ráz „kaple mrtvých“, ztlumený nevhodnými nouzovými opravami. Kaplí rozlil se měkký jas, který ji náhle proměnil. Všecek její ornamentální interiér rozvlnil se dechem modliteb liturgie za zemřelé, modliteb víry a naděje. „Kaple mrtvých“ je velebným „In pace“. Kaplí Kříže a Vzkříšení. (Dosud slouží za Boží hrob a místo, kde každý rok na sklonku Bílé soboty zaznívá radostná zvěst velikonočního vzkříšení.) Mluví o požehnání, jež kane s kříže a proměňuje smrt. Teď teprv plně ožila plastika golgotské scény na oltáři kaple: „Dokonáno jest.“ Tváře svědků vykupitelské smrti a oběti nejsou už zmítány bolem. Tahy jejich vyrovnávají se v oddanosti lásky. Zlatý proud vyšlehuje z těla Ukřižovaného. Plaší mrak, který pohltit Božství vykupitelského Trpítele. Ohlašuje vykoupění. Oči andělů úžasem ustávají v pláči. Bělostné postavičky jejich druhů na sklonku klenby a na malbách nástropních třímají nástroje umučení, trofeje vítězství a naděje . . . I ten freskový medajlon (nad vchodem z basiliky), velebící ochranný stín Kříže („Nulla hac tutior umbra“) vpadá zjasněle a výrazněji v akord mluvy plastik a maleb. Též druhý, výrazně zádušní motiv na medajlonu nad vchodem do nádvoří („Meminisse juvabit“) zjemněl v proměnění . . .

Architekt Madlmayr už snadno potom přesvědčil i konservátorské rigoristy, že bude třeba úměrně zjemnit vytónování stěn. Snesl základní barvu z pozadí nástropních fresek do nižších poloh až po podlahu. Pilastry,

kteří byly příliš ostře zelené, s imitací žilkového mramoru zatónoval měkkým nádechem a ztlumil tak vyjatou pestrost barev. Starou temnou kamennou dlažbu, prosycenou vlhkem, nahradil bělostným polohlazeným mramorem italským („nabrezina“), z něhož též upravil 4 konzoly pro věnce u sarkofágu. Odstranil nevhodný a rušivý lustr a nahradil jej dvěma měkkými reflektory, ukrytými na římsách. Opatřil kapli slohovými dveřmi a tepanou mříží.

Královská kaple, Slavní velehradské basiliky, stkví se v netušeném majestátu obnovené a znásobené krásy. Melodická souhra barev renovovaného interiéru vynívá podmanivě vznešeným akordem. Rozlila se tu bílá naděje vzkříšení a zlatý záblesk života za branami smrti . . . „Pohlčena jest smrt ve vítězství. Kde je, ó smrti, vítězství tvé? . . . Díky Bohu, který nám dává vítězství skrze Pána našeho Ježíše Krista.“ (1. Kor. 15, 55, 57.)

HLAVNÍ LOŽ.

Bdělé píle a nemalého nákladu vyžádala obnova hlavní lodi, jež uchvacuje svou hloubkou a bohatstvím výzdoby freskové, štukatérské i řezbářské. Loď je řešena jako podélný mohutný prostor, širší než triumfální oblouk, který udává přibližnou šířku někdejší hlavní lodi románské. V nynější podobě je zaklenuta valenou klenbou s výsečemi. Bohatá výzdoba je dvojího druhu. Klenby nad římsou zdobí malby, pod římsou štika a umělý mramor nebo jeho imitace.

Teprve až se vystoupilo na lešení, zjevila se (stejně jako v příční lodi) četná poškozená místa: mnohé pukliny, oprýskané zlato a temný olejový nátěr říms (pod ním původní fresko, světlejší napodobení mramoru), úplně ztrouchnivělé a červotoči prožrané dřevo. Všechno zaneseno soletou vrstvou prachu a plísňe.

Po namáhavých a dlouhých renovačních pracích prohlédla majestátní krása klenby s freskovými malbami barokních mistrů. Uprostřed na klenbě, zvýšené do závratna mistrnou freskovou architekturou, rozevívá se úchvatný pohled na nebesa, kde v jasu, obklopen anděly trůní trojjediný Bůh. Pod ním jako prostřednice mezi nebem a zemí vznáší se Matka Boží. Výjev po jedné straně představuje křest Bořivojův, na druhé straně mučednickou smrt velehradského opata Jana, jenž se svým bratrem a čtyřmi jinými řeholníky upálen byl od husitů 1421. Výrazně vyjádřena tu i idea křtu vody a krve neb dvojí cesty k nebi: cesty svatosti a pokání. Na vítězném oblouku pod umučením cisterciáků velehradských je letopočtový nápis: DoMVs haeC sVb Abbate FLorIano InnoVata Vt fLoreat (dům tento, za opata Floriána obnovený, ať vzkvétá 1722).

Na obnovu v jubilejním roce 1885 vztahuje se nápis pod křtem Bořivojovým: K tIsÍCLetě sLaVnostI sV. MethoDěje obnoVena CeLá sVatyně VnItř i Vně (1885).

Za hlavních slavností v červnu a v červenci 1936 dokončovala se poslední část klenby, jež po stránce malířské a výzdobné je samostatným myšlenkovým celkem vhodně zladěným hlavně s kůrem. Práce umělecké byly tu celkem dosti zachovalé, ale přece vlhkost, pronikající pro nedostatek žádoucího větrání, působila místy značně neblaze. Renovace oživila, co tlumila šed, prach a plíseň. Za křtem Bořivojovým vyklenuta jsou k nebeským výšinám čtyři baroková okna obletovaná zástupy andílků. Jimi chtěl umělec znázorniti čtvero základních ctností, jež člověka udržují na cestě k výšinám.

V pozadí klenby nad kůrem zazářila v svěžím jasu fresková scéna: Sv. Cecilie rozevívá notové partesy a dává pokyn malým andílkům, aby zahájili hudbu na rozmanité nástroje. Zdá se, že jejich nesmírný zástup sestupuje i na varhany a s jásotem velebí Pána, jak hlásá latinský nápis: Omnis spiritus laudet Dominum (Veškeren duch chval Hospodina). A s průčelím nad oknem kůrním z trojúhelníku dokonalosti patří mys-

tickým pohledem do chrámu oko Boží Prozřetelnosti. Jako by střežilo mohutný svatostan modlitby, jímž vznáší se k nebesům ustavičně chvála, dík, smír a prosba.

KŮRNÍ LAVICE.

Koronou renovačních prací byla odborná obnova kůrních lavic, veděla moravského baroka, nejčennějšího uměleckého klenotu velehradské basiliky.

S obnovou započato po hlavní pouti 5. července 1936.

Svízelný a odpovědný úkol byl předem bedlivě promyšlen a projednán za účasti hlavních činitelů Státního památkového úřadu v Brně, ředitele Ing. St. Sochora a komisaře dra J. Svobody, jakož i technického dozorce nad všemi obnovnými pracemi v basilice, arcib. stavebního rady Ing. Ed. Zinburga. Po projednání plánu obnovy a postupu prací zadáno bylo renovační dílo na návrh ředitele Státního památkového úřadu vynikajícímu odborníku, mistru restaurátorovi Viktoru Kotrbovi z Brna, jehož dosavadní činnost v cizině i u nás zaručovala zdar práce, a to tím více, že pracoval v tom oboru po léta spolu se svými 4 odborně kvalifikovanými syny.

Nejprve bylo sejmuto 60 soch. Pak byly sňaty ozdoby, což vyžádalo největší opatrnosti, neboť červotočina způsobila tu dílo zkázy větší, než se tušilo. Bylo nebezpečí, že některé součásti se rozpadnou při pouhém dotyku ruky. Rozebrání architektonické soupravy lavic bylo provedeno bděle a plánovitě podle organického složení.¹⁾ Vzbudil-li chatrný stav soch a ozdob nejvážnější obavy, naskytl se zde teprv obraz přežalostný. Spodní části byly úplně ztrouchnivělé, jiné byly červotočinou poškozeny takovou měrou, že zůstala jen tenká vrstva povrchu. Ukázalo se, že k dílu záchrany došlo v nejvyšší čas.

¹⁾ Viz popis renovačních prací kůrních lavic dle nálezů a zjištění konservátora Kotrby ve Velehradských zprávách 1938, č. 2, str. 12.

Když se podařilo všechny součásti šťastně odnésti a umístiti ve vhodných místnostech kláštera, přikročilo se k odborné obnově.

Sochy byly zanešvařeny několika vrstvami nevhodného nátěru.¹⁾ Bylo nutno napřed tento neodborný nátěr opatrně odstraniti. Po provedení této práce se naskytl obraz téměř bezútešný: figury byly tak červotočivé, že jen vrstvě nátěru bylo lze děkovati, že se už nerozpadly. Především bylo nutno figury předběžně zpevniti a ztmeliti zapuštěním řídkého klišu. Jen tak byla umožněna další práce. Všechny sochy, ozdoby, jakož všechny součásti lavic byly postupně stěhovány do plynové komory, kde byli červi plynem zničeni. Pak bylo třeba složité práce se zapouštěním ztmelujících tekutin, aby se vše zajistilo proti všem budoucím ničivým vlivům. Teprve po tomto zajištění (petrifikaci) bylo lze přikročiti k vlastní obnově soch, které byly původně v přírodním dřevě. Důkladné vyplnění a vytmelení rozežraného povrchu vyžádalo úmorné práce. Při tom bylo třeba obnoviti původní barvu přírodního dřeva, která silně trpěla pod olejovou barvou. I to se po mnoha pokusech šťastně zdařilo. Kaseinovou technikou dostaly se i oči a rty soch do původního stavu. Pomocí vosku vrácen byl též sochám ještě původní pololesklý bezbarvý povrch. Doplnky z lipového dřeva byly pořízeny jen v krajní nutnosti, kde nebylo lze konservovati ztrouchnivělé části.

Po obnovení soch přišly na řadu bohaté ozdoby. Křehké a jemné řezby ukládaly ještě větší opatrnost a pečlivost. Bylo nejdříve nutno odstraniti vrstvy starého lakování a pak teprv je zpevniti. Byl to složitý a vleklý postup, až konečně po bedlivém vyspravení a též doplnění chybících částí bylo lze vše mořiti v původním tónu přírodního dřeva.

Mezitím pracovali řádoví velehradští stolaři za vedení mistra Kotrby a jeho synů na rekonstrukci archi-

¹⁾ Zbytek to poslední opravy lavic k jubileu r. 1885.

tektury. Bylo třeba nemalé bdělosti a dovednosti, ježto bylo znova zhotoviti zejména dolní části konstrukce.

Posléz po půlleté práci byly obnovené lavice zase postaveny na své místo, kde mezitím byla základní plocha pečlivě připravena a izolována.

Klenot moravského baroka byl zachráněn od zkázy a zachován budoucnosti.

Při obnovných pracích velmi pečlivě se hledalo, není-li na některé součásti nějaká značka neb jméno neznámého mistra, jemuž za toto veledílo barokního umění vděčíme. Kromě dříve objeveného nápisu stolařského tovaryše Michala Heydna z Litovle s datem 1695 (na evangelní straně) nenašlo se bohužel na-prosto nic.

Je tedy jen jisto, že na kůrních lavicích se pracovalo za uměnímilovného opata dra Bernarda Kašpárka (1691—1699), kdy na výzdobě vnitřku svatyně byli zaměstnáni vynikající soudobí umělci.

Veškerá architektura a nádhera ozdob řadí vskutku toto veledílo do doby vrcholného rozkvětu baroka. Práce si však jistě vyžádaly delší doby, jak patrné ve vzájemném poměru jednotlivých částí.

Celková úprava s jednotným propracováním ozdob prozrazuje jednoho vynikajícího mistra, který — jak jsou přesvědčeni konservátoři — pocházel z domácí tradice a dosáhl mimořádně vysoké úrovně v oboru soudobého barokního umění.

Z ornamentiky patrné, že je to umělecké dílo, jež se zrodilo z domácí tvořivé síly, pevně zakotvené v půdě moravské. Materiál poskytly blízké lesy a sady. Motivy ozdob jsou vzaty z domácího prostředí, z hojnosti květů a plodů našich polí a zahrad. To vše spojilo se ve velebném souzvuku s hlavní myšlenkou vyjádřující mluvou barokního umění doprovod k společným modlitbám, konaných zde duchovní rodinou sv. Bernarda dle pravidel řeholních.

POPIS DLE ODBORNÉHO OHLEDÁNÍ.

Při rozebírání lavic zjistili odborní konservátoři rodiny Kotrbovy do nejmenších podrobností stavební i ozdobnou soupravu řezbářského velečila. Výsledky tohoto odborného ohledání (uverejněné ve Velehradských zprávách v stati „Klenot moravského baroku“, 1938, str. 5 a n.), ukazují nesmírné bohatství dosud nedocenené umělecké krásy.

Dvojit souběžná souprava lavic je 15 m dlouhá. Konstrukce je z měkkého dřeva, na které jest furnýrováno přírodní dřevo dubové v různých tónech (zjev to, vyskytující se ke konci 17. stol.). Na některé jednotlivosti, jako profily říms, orámování náplní a podobné řezané části architektury bylo použito přírodního dřeva ořechového.

Vlastní popředí lavic je rozděleno středním vchodem ve dvě části, z nichž každá je rozdělena točenými sloupy ve čtyři obdélná pole. Střed každého pole zdůrazňuje pilastr, před kterým stojí anděl (se štítem, odznakem). Po obou stranách jsou půvabně profilované náplně, které tvoří podklad pro bohatou ornamentální výzdobu. Takto rovnoměrně řešené lavice jsou prodlouženy na západním konci tak, že sahají až ke konci druhého pilíře střední lodi. Tam vzniká delší nepravidelné pole, ve kterém jsou dvě podobné náplně. Toto jednostranné zvětšení lavic pochází však podle všech známek ze stejné ruky a ze stejné doby jako ostatní části. Zadní stěna tvoří svou výstavbou skvělou kulisu, na níž se rozezvučuje velebné souznění barokního ornamentálního umění a doprovází tak obraznou mluvu soch.

Na trnoží, tvořeném 18 sedadly, vznáší se nádherná, souměrná souprava řezbářského velečila. Nad nízkým horizontálním článkem, děleným ozdobnými náplněmi a rostlinnými řezbami, je umístěna hlavní retablová stěna. Střed je zdůrazněn výrazným výstupkem ohraničeným točenými sloupy. Tento výstupek dělí v prostředku pilastr ve dvě pole s výklenky, ukončenými nízkými klasickými štíty. V krásně vyváženém souladu zapojují se do středního risalitu po obou stranách nižší části s náplněmi, tvořící tak přechod k dvěma bočním výčnělkům, podobným střednímu. Další nižší část s bohatými náplněmi ukončuje souměrnou výstavbu stěny, která jest na západě zase prodloužena novou částí, jež tvoří boční průčelí.

Vertikální členění je rytmicky zdůrazněno točenými sloupy s hlavici; sloupy pak uzavírají na každém risalitu skupinu dvou výklenků, ke kterým se připojují dvě delší niky v prodloužené západní části.

Nízké násloupí a silně profilovaná římsa ukončují hlavní stěnu. Střední pilastr pokračuje nad římsou a tvoří nad ní mohutný nástavec, rozdělený točenými sloupy ve dvě pole s mušlovými výklenky a ukončený nahore silnou prohýbanou římsou.

Řezbářská výzdoba.

Zvláště umělecky hodnotná je přebohatá výzdoba ornamentální, která v ušlechtilém pojetí a skvělém propracování vykazuje vysokou

úroveň a svědčí o ruce opravdového mistra. Ozdoby jsou řezány z ořechového dřeva a jsou nasazeny na dubovou architekturu. Náměty jsou vzaty z domácího rostlinného světa. Jako by tu chtěl mistr ukázati veškeru nesmírnou hojnost plodů požehnané moravské země. Tak překrásné obdélníkové věnce náplní, závitů i trsy plastických květín — růží, lilii, máků, slunečnic a pod. — přinášejí sem do chrámu překypující nádheru našich zahrad, polí a luk. Skvostné kytičky, závěsy i věnce s plody shromažďují zde všechny druhy úrody požehnané země.

Přes veškeré bohatství ozdob s protiklady světla a stínů nemáme dojem neklidu nebo přeplněnosti. Zachování ústrojně výstavby, ladné uspořádání prvků vytváří s ušlechtilým vypracováním jednotlivostí a vyváženým měřítkem dokonalý a souzvučný obraz.

Výzdoba sochařská.

Stavební souprava i výzdoba ornamentální tvoří jen základ a rámec pro třetí nejdůležitější součást — výzdobu sochařskou.

Na dvojitým souběžným celku je umístěno 60 soch (na každé straně 30), vesměs z lípového dřeva řezaných, které jsou námětem i měřítkem souladně včleněny do celkové stavby. Přes veliký počet a podobnost motivů nepozorovat otrockého opakování téhož typu; všechny figury jsou propracovány se stejnou pečlivostí. Sochy, které — obzvláště nyní po obnovení — ukazují čisté a přesné provedení řezeb, překvapují svou neobyčejnou duševní hloubkou, zračící se v půvabném držení těla, v nenuceném pohybu a hlavně v oduševnělém výrazu tváře. Pocházejí patrně z jedné dílny, jsouce jednotné v pojetí i v podání; určité rozdíly vyplývají z časového rozpětí déle trvající práce. Přesvědčující gesta, souladná s výraznými tvářemi spolu s vysokou úrovní techniky svědčí, že práce provedl vynikající mistr.

MLUVA SOCH A OZDOBNÉ VÝPLNĚ.

Bohatství linií vlní se jako hlas varhan, doprovázející zpívanou modlitbu. Zde se modlívala řeholní rodina sv. Bernarda. Zde zaznívaly chvalo zpěvy velebíci Spasitele lidstva, hymny vzývající sladkou Matku jeho, hlavní patronku řádu „citrníka Mariina“. Zde velehradští mniši zpívali své řeholní hodinky, zde se shromažďovali k společným řádovým modlitbám.

Kůrní lavice svými zdobenými stěnami tvořily velebné kulisy řeholního života modliteb. Není divu, že

sochařská i ozdobná jejich výplň zvučí odrazem cisterciáckých modliteb.

Cisterciáci modlili se společně mnišský breviář, jak byl v užívání před rokem 1612. Od breviáře benediktinského se lišil závěrečnými slohami hymnů dle různých období církevního roku a dle svátků. Před hodinami tohoto breviáře každý den se modlili mariánské „malé officium“ (hodinky ke cti Panny Marie). Mariánské hodinky se modlivali stojíce (bez zpěvu). Od r. 1218 připojovali Cisterciáci vždy k ranní hodinové modlitbě slavné „Salve Regina“ (Zdravas, Královno), od r. 1251 i k posledním hodinkám večerním (kompletáři). V dni, kdy se neslavil v bohoslužbě žádný svátek svatého, byli povinni se modlit ještě třetí officium za duše v očistci (officium defunctorum).

Sv. Bernarda, který vdechl řádu cisterciáckému svého ducha, vyznačovala láska k ukřižovanému Vykupiteli a k jeho přesvaté Matce. Ježíš a Maria, jména nejsvětější, byla vždy v srdci a na rtech jeho. O nich nejraději rozjímá, mluvil a psal; je učil povždy znáti a milovati.

Ozvuk jeho zbožnosti zračí se v hlavní myšlence obrazné mluvy velehradských kůrních lavic.

Kdo vstupuje od hl. dveří chrámových do řeholního kůrního prostoru, upoután je velebnou sochou Spasitele, vévodící na pravé straně nad veškerým stavebním i ozdobným členěním kůrních lavic. Poněkud bolestný pohled Kristův je upřen dolů. Pravou rukou ukazuje k nebesům, levou objímá zeměkouli. Stojí v oblacích ozářen paprsky v andělském doprovodu. A vše vůkol koří se Spasiteli. Jako by to zvučelo pozdravem z ranní modlitby hodinek: Králi věkův nesmrtelnému — čest a sláva na věky . . . Chvalozpěv a vzývání provází obraznou mluvou výplň ozdob.

Veškera hojnost plodů, ovoce a květin úrodné země moravské náleží jemu. Vše se mu přináší v obět. Malé točené sloupy zdola nahoru jsou jako stromky, které svými listovými hlavicemi tvoří přechod k bohaté koruně stromů. Plno květů a ovoce. Čím výše obrácíme

oko, tím nádhery přibývá. Sloupy hlavní stěny člení bohatý souzvuk linií a prohlubují velebný chvalozpěv.

A uprostřed toho vzdouvajícího se vlnění vyniká na významném místě středu zjev předchůdce Páně s beránkem. Levou rukou zvedá mušli jako ke křtu, v pravé třímá kříž a ukazuje zároveň na Beránka Božího („ejhle Beránek Boží, jenž snímá hříchy světa“). Je to socha klasické krásy; patří k nejkrásnějším na epištolní straně.

Nad hlavním patrem vlní se hlavní římsa svým členěním a prohýbáním jako skalnatý břeh, o který se lomí poryvy bouřných vln moře.

A uprostřed tohoto příboje tyčí se skvělé sochy archandělů. Prostřední pár soustřeďuje se na adoraci Spasitele. Krajní dvojice drží štíty a stojí na stráží. Nebeští strážci Církve Páně. K nim druží se velebné zjevy prvých dvou církevních učitelů západních sv. Ambrože a Augustina. Dokumentují pevnost Církve uprostřed bouří věků (fluctuat — non mergitur, je zmítána, ale nepotápí se).

Zbožná důvěra zajišťuje řádu cisterciáckému místo nejbližší božskému Vykupiteli. Ve výklencích přímo pod ochranou Spasitele dva hlavní duchovní otcové řádu: sv. Benedikt a sv. Bernard. Orodují za svou duchovní čeleď. Na konci směrem ke kazatelně: první budovatel řádu cisterciáckého sv. Robert z Molesme († 1110).

(Původně benediktinský opat v Molesme, nespokojen s pokleslou kázní svého řádu, uchýlil se s 20 řeholními druhy do pusté krajiny Citeau nedaleko Dijonu v Burgundsku, kde žil v největší přísnosti, zachováváje stroze řeholi sv. Benedikta. Klášter v Citeau stal se kolébkou řádu cisterciáckého.)

Ve středním patře v souměrně rozvržených výklencích je 6 soch apoštolů, kterým se na západním ukončení s bočním průčelím připojují 2 sochy evangelistů.

V nádherné souměrnosti vytvořena je l e v á (dle hl. oltáře e v a n g e l n í) strana kůrních lavic.

Zvlášť výrazně vyznačuje duchovní svéráz řádu

cisterciáckého. Je chvalo zpěvem na nejčistší a nejvznešenější bytost, která vzešla z lidského pokolení — Pannu Marii, Matku Boží. Mimořádně vroucí úcta mariánská platila v řadě cisterciáckém za nejposvátější odkaz zakladatelů.

Hlavní šířitel a učitel řádu cisterciáckého, sv. Bernard, patří mezi přední apoštoly úcty mariánské vůbec. Všechny chrámy cisterciácké byly zasvěcovány Panně Marii na nebe vzaté. Matku Páně zvali Cisterciáci „svou dobrotivou Paní“. K její počtě se denně modlili společně mariánské hodinky. Ji pozdravovali při ranní i večerní modlitbě řádové slavným „Zdravas, Královno“.

Ohlas této modlitby jako by zvučel figurální i ozdobnou výplní levých kůrních lavic, nad nimiž v jasné nebeské oslavě tyčí se zjev Nanebevzaté, drtící hlavu pekelného hada. Vpravdě Královna.

„Zdravas, Královno, matko milosrdenství, živote, sladkosti a naděje naše, buď zdráva,“ zní to vůkol.

Andělský doprovod hlásá důstojnost Matky Boží i vítěznou účast její na díle vykoupení (Gabriel, Michael). Uprostřed květů a plodů země velebí andělci Královnu nebes a vzývají ji. Někteří jsou smutní a pláčí. Jako by tlumočili teskná slova naší prosby: K tobě voláme, vyhnání synové Evy, k tobě vzdycháme lkajíce a plačíc v slzavém údolí...

Dva velcí krajní andělé se štíty chrání Církev, zastoupenou sv. papežem Řehořem Velkým a sv. Jeronymem. „Naděje naše, buď zdráva!“...

V ladné souměrnosti nejbliže Panně Marii orodují sv. sestry duch. otců řádu cisterciáckého, sv. Scholastika a sv. Humbelina, k nimž druží se na konci druhý hlavní budovatel řádu sv. Alberich († 1109). (Byl nástupcem sv. Roberta z Molesme v Cîteau; vymohl potvrzení kláštera od Paschala II. a sestavil první stanovy vznikajícího řádu cisterciáckého. Zavedl též bílé roucho řádové s šedým, později černým škapulířem).

Významné místo ve středu hlavní stěny zaujímá socha sv. Josefa. Oprávněně zařazuje bytost nejbližší

Panně Marii ve službách Ježíši do dějin spásy. Po obou stranách řadí se apoštolé a evangelisté. Sochy jsou seskupeny úměrně k pravé řadě lavic. Celkově zaujímají apoštolé a evangelisté pořadí z litanie ke všem svatým. Řadu zahajují sv. Petr na straně pravé, sv. Pavel na levé; sv. Ondřej pokračuje na straně pravé, sv. Jakub na levé, další střídavě se strany na stranu.

Odborně obnovené kůrní lavice jsou předním pokladem zbarokované basiliky velehradské.¹⁾ Jsou veledílem umělecké i duchovní úrovně našeho baroka.²⁾ Odkazem, který mnoho tlumočí, ale též zavazuje.

Restaurátor Viktor Kotrba dokončil své dílo tímto věnováním, jež potomní generace najdou na zadní stěně:

Sláva Bohu Otcí † i Synu † i Duchu sv. †

Pomocí Božského Spasitele, Krista Krále, bylo r. 1937 obnoveno, co bylo vytvořeno před věky k jeho cti a slávě.

Vzácná památka zbožné mysli předků zůstává připomínkou povinnosti nám i budoucím.

¹⁾ Při konfiskačním řízení po zrušení kláštera r. 1784 a pověstném plenění svatyně velehradské byla odstraněna a zničena přední část kůrních lavic, vyhrazená opatovi. Nezůstalo z ní nic. Víme jen, že byla zvláště umělecky cenná. Konfiskační komisaři soudili, že překáží pohledu k oltáři. Málem, že nebyl chrám připraven o zbylé kůrní lavice. Krajský hejtman z Uh. Hradiště B. Klement von Bossy (pověstný návrhem, aby velehr. svatyně byla odsvěcena a proměněna v skladiště) navrhol, aby byly z chrámu odstraněny a prodány. Se záměru později sešlo. Též od opětovného pokusu přepravit lavice na Petrov do Brna se upustilo. Zabránil tomu děkan Jan Nesrsta, farář v Boršicích, který ve zprávo o stavu lavic prohlásil, že lavice jsou již tak sešlé a červotoči nahlodané, že by rozebíráním a převážením byly úplně zničeny. — Ke kůrním lavicím patřila kůrní mříže, která stávala na stupni mezi kazatelnou a kůrními lavicemi. Dle dochovaných zmínek byla pravým uměleckým klenotem. Konfiskační komise ji prodala veřejnou dražbou. Mříže byla rozbita. Část její se našla v mlýně v Boršicích, kde sloužila za mříži v okně.

²⁾ Obnova, přestavba a konservování polozničeného veledíla byla velmi nákladná. Renovace a konservování provedeno za 54.600 K. K tomu stavební práce vyžádaly 10.300 K.

KAPLE V BOČNÍCH LODÍCH.

KAPLE SV. PETRA.

Zdobí ji 5 freskových maleb. Čtyři fresky na bočních stěnách zachycují 4 výjevy ze života apoštola. Dolní freska zobrazuje záchranu Petra tonoucího, hořejší vysvobození Petra uvězněného. Na protější stěně Petr se kajícíně modlí po pádu a nahoře uzdravuje neduživce u brány chrámové.

Myšlenkově tvoří obrazy dvě skupiny: Dolejší připomínají, že dvakrát podal Pán pomocnou ruku Petrovi: po zapochybování na vlnách jezera Genezaretského a po pádu v nádvoří Kaifášově. „A ty, někdy obrátě se, povzbuzuj bratry své.“ (Luk. 22, 31.) Zdá se, že Pán chtěl říci prvnímu z apoštolů: Pamatuj, Petře, abys příkladem lítosti posilňoval bratry své slabší a k pádu náchylnější než jsi ty, aby jsouce i oni hříšníky, nikdy nezoufali nad svým odpuštěním (Beda Venerabilis). Ten, jenž byl určen Pánem pro nejvyšší pastýřský úřad, dopustil se poklesku, aby pozdější doby a pokolení nebyly uvedeny ve zmatek, kdyby snad přišlo pohoršení i z nejvyšších míst.

Hořejší obrazy tlumočí dva výjevy z nejstarších dějin papežství. Tyto scény jsou nejčastěji zobrazeny v katakombách. Po seslání Ducha sv. ocitá se Petr v čele apoštolů. První veřejně vydává svědectví Kristu Pánu v Jerusalemě a ve jménu Ježíšově koná první zázrak, který naplnil Jerusalemem „úžasem a ustrnutím“.

Druhý obraz (vysvobození Petrovo ze žaláře) zdůrazňuje Boží ochranu papežství. Výjev tlumočí potěšnou pravdu, že Hlavě Církve nikdo nemůže proti vůli Boží škoditi.

Freska na klenbě zobrazuje Petra, vstupujícího „do slávy Pána svého“. Upravený úryvek z epístoly k Římanům (10, 18) hlásá: Po vší zemi rozešel se hlas jeho . . .¹⁾

¹⁾ Kaple obnovena nákladem univ. prof. preláta dra Tom. Hudce z Olomouce.

KAPLE SV. PAVLA.

„Apoštol národů“, který působil též v Soluni, rodišti sv. Cyriia a Metoděje, a Soluňským poslal dva listy, připomíná nám mlouvou fresek ve své kapli vehradské, hlavně své utrpení ve službách evangelia (kamenování v Lystře, bičování a uvěznění ve Filippi, okovy v Jerusalemě, v Cesareji, v Římě a posléz muč. smrt na Ostijské silnici u Říma).

Někdejší pronásledovatel Krista Pána milostí Boží změnil se v největšího misionáře, který vyvedl křesťanstvo z těsných vazeb židovstva a pochodeň evangelia vnesl v pohanský svět. Růst a rozvoj „malického stáde“ ve světovou Církev je spjat s jeho životním apoštolátem. Pán, který jej přiřadil k 12 apoštolům, mimořádně žehnal jeho pracím. Veliký obrácenec vykonal více pro rozšíření víry v národech než ostatní apoštolé. Nesmírně mnoho však též vytrpěl dle předpovědi Páně. Tento hrdina lásky k Církvi Páně měl jistě právo prohlásiti, že bojoval boj dobrý. A když jeho hlava padla pod mečem Neronovým, byl to z jisté okamžik slavný na zemi i na nebi, jak to hlásá freska nástrovní. Týž tekst biblický provází jeho vstup do slávy nebeské jako skon Petrův. Dle obecného podání týž den „běh dokonal“ (29. června 67) v středišti někdejšího pohanského světa, jež Prozřetelností vyvoleno bylo za sídlo nejvyšší viditelné hlavy Církve a metropoli křesťanstva.

V ornamentální výzdobě kaple vyniká: koruna, meč a palma.

Kapli sv. Pavla a hlavně další kaple sv. Hedviky a sv. Scholastiky (stejně jako kapli sv. Petra) jistě velmi krutě postihl požár 16. července 1719. Nepochybně byly velmi poškozeny neb úplně zničeny původní skvělé fresky slavného Pavla Paganioho. Nástěnné obrazy, kterými byly zničené fresky nahrazeny (aspoň v dolní části), jsou umělecky méněcennější.¹⁾

¹⁾ Kaple sv. Pavla byla obnovena nákladem Vzájemné pojišťovny Slavie v Brně.

KAPLE SV. SCHOLASTIKY.

Vděčná paměť sv. Benedikta, patriarchy západního mnišstva, v řádě cisterciáckém živila též úctu k jeho rodné sestře, duchovní matce řeholnic benediktinských a cisterciáckých. O sv. Scholastice, která nade vše milovala ústraní klášterní, máme jen sporé zprávy, jež dochoval nám sv. papež Řehoř Veliký v 5. knize svých Dialogů. Ač byla dědičkou velikého rodového jmění, pohrdla záhy po příkladu bratrové světem a zasvětila se Bohu. Opustivši své rodiště v Nursii u Spoleta, usadila se na úpatí kláštera montekasinského, kde pomocí svého bratra zřídila u Piambarole první panenský klášter benediktiinek, ježž sama řídila. Jak freskové obrazy vypravují, byl jí sv. bratr duch. vůdcem k dokonalosti i rádcem ve vedení řeholních sester. (Scházela se s ním mimo klášter v klášterním dvorci na úpatí hory montekasinské.) Vynikala skutky milosrdné lásky (obraz protější). Zachovávajíc přísný půst, pouze jednou za den navečer se svými družkami požívala skromného pokrmu, sytíc se více chlebem duchovním než hmotným (freska nad římsou). Pán ji vyznamenal mocí divotvornou, již ověřil její svatost. Věhlas její svatosti zvláště proslavilo uzdravení slepé sestry (vedlejší freska). Spasnou moudrost, stálost a neumdlévající lásku čerpala z ran Kristových, které nejčastěji rozjímal (malba naproti). Zemřela smrtí blaženou 10. února 543. Sv. bratr její uzřel u vidění duši její jako holubici vznášející se k nebesům (nástropní freska).¹⁾

KAPLE SV. HEDVIKY.

Patronka Slezska (manželka slezského knížete Jindřicha I.), starší vrstevnice bl. Anežky Přemyslovny, neteře zakladatele velehr. basiliky, patří mezi nejušlechtlejší zjevy našich náboženských dějin a nejzasloužilejší

¹⁾ Obnovu kaple uhradili: olomoucký metrop. kanovník Msgre dr. Rud. Nejezchleba a katecheta P. Dovrtěl.

širitelky obnovené, následování Krista zcela oddané zbožnosti. V době, kdy se započínalo se stavbou basiliky velehradské (manžel její nastoupil na knížecí trůn r. 1201), rozvíjela neobyčejně pozeňnanou činnost ve prospěch utvrzení křesťanství ve Slezsku. S manželem svým založila velký počet chrámů, klášterů a dobročinných ústavů. Hlavním počinem ctnostné kněžny bylo vybudování velikého panenského kláštera třebnického (v letech 1203—1218), do něhož uvedla řeholnice cisterciácké. (V tomto klášteře byla také od útlého věku tři let vychovávána bl. Anežka Přemyslovna.) Po třiatřicetiletém manželství, pozeňnaném 6 dětmi, přiměla svěťice svého zbožného manžela, že r. 1209 spolu složili slib doživotní dobrovolné zdržlivosti (freska vpravo zobrazuje manžele klečící před papežem). Po smrti svého manžela vstoupila do kláštera třebnického, oděla se řeholním rouchem, ač řeholních slibů nesložila, aby mohla z kláštera vycházeti, nemocným sloužiti, chudé vyhledávati a vůbec mimo klášter skutky milosrdenství konati. Při tom byla jeptiškám vzorem v zachovávání řeholních pravidel a hlavně v kajcnosti. Zvláště dojímala svou láskou ke mši svaté (obcovala denně četným mším sv. — jak hlásá obraz dolní). S mimořádnou láskou sloužila chudým a trpícím (obraz hořejší). Denně hostila a obsluhovala 13 chudásů. Bůh vyznamenal ji i mocí zázračnou, že uzdravila slepou sestru (obraz pokrajní). Svatost její se napájela z vytrvalých modliteb a strohé kajcnosti (dva obrazy). Kající skutky před křížem stále stupňovala a nedala se od nich odvrátiti. Syn její Jindřich často nařikával: „Nemohu ani prosbami, ani pláčem přiměti matku, aby se v kajících skutcích mírnila.“ A manželka jeho v slzách říkávala: „Znám životy mnohých svatých, ale nikde jsem nečetla o takové odříkavosti a kajcnosti, jakou vídám na své tchyni.“ Vypravovalo se o ní, že kdysi k ní Ukřižovaný vztáhl ruku (obraz). Zemřela 15. října 1243 v klášteře třebnickém, lfbajíc sošku Panny Marie. Na klenbě v andělském doprovodu vstupuje v slávu nebeskou.

Sv. kněžna, jež všechny své síly obětovala utvrzení křesť. víry v svém milovaném lidu slezském, uzrála světecky v duch. prostředí řehole cisterciácké. Zaujímá významné místo v sboru svatých velehradské svatyně.

Náklad na obnovení kaple patronky Slezska v basilice velehradské ochotně uhradili poutníci slezští v čele se svým duchovenstvem.

*

Právě v této kapli vidíme, že malířská výzdoba, již nahrazeny byly původní fresky slavného Pavla Paganioho (zničené neb těžce poškozené požárem r. 1719), daleko se nerovná dochovaným malbám italského mistra na klenbách (hlavně v příční lodi). Na obnově fresek Paganioho pracoval neb novými nahrazoval brněnský malíř František Egstein po r. 1719. Samostatné jeho malby nejsou, bohužel, zcela hodnotné. Klášter jej poslal na dokonalejší vzdělání do Říma. Na jeho omluvu lze uvést, že velehradské fresky byly prvním jeho dílem.¹⁾ Mnohem hodnotnější jakosti byly práce jeho brněnského druha Jana Egtense, který vyzdobil kaple velehradské v letech 1725—1733. To třeba mít na mysli, při prohlížení freskové výzdoby v kaplích, kde dolejší (větší) fresky Paganioho byly asi všechny s dřevěnými oltáři úplně zničeny požárem r. 1719. Klenební fresky, uchráněné za požáru v některých kaplích, nápadně se odlišují uměleckou hodnotou od fresek dolejších, ač i ony jsou nestejně kvality.

KAPLE SV. VÁCLAVA.

I basilika velehradská má svou kapli svatováclavskou. Její fresková výzdoba hlásá, že vděčná paměť dědice České země jest spjata se svatyní velehradskou od jejího zbudování. Velehradskou basiliku postavil potomek rodu Přemyslovského, z něhož vzešel přední světec národa českého. Moravský Přemyslovec Vladislav Jindřich, zakladatel basiliky, byl velkým ctitelem sv.

¹⁾ Viz Hurt II., str. 134.

Václava. Dle zbožné pověsti (zaznamenané mor. historio- grafem dr. Bedou Dudíkem) vděčil přímluvě sv. Václava spolu se svou manželkou Anežkou za uzdravení. Dolejší fresky na to poukazují. (Na epistolní straně pakostnicí stížený Vladislav Jindřich spíná ruce ke kříži, na evangelní straně jeho chorá choť Anežka na kolenou před sv. Václavem.) Hořejší malby tlumočí v zkratkách věhlas světce na přemyslovském knížecím stolci, prvního budovatele svébytnosti a samostatnosti našeho národa, který zajistil zemi v úděl nám Bohem dané všechny podmínky svéprávnosti, sňal s nás pohanu barbarství a uvedl národ náš jako rovnocenného a plnoprávného člena do společnosti kulturních křesťanských národů.

Fresky velebí zpevnitele jednoty (výjev s odbojným Radislavem), otce chudých a ztročených (širitele sociálního pozhnutí křesťanství), ideálního křesť. vladaře, který svou svatostí rozšířil slávu českého národa po veškerém kulturním světě. Ostatní obrazová výzdoba je myšlenkovým doprovodem výjevu na hlavním oltářním obrazu (mučednická smrt 28. září 929). Autorem obrazu je asi Mich. Willmann. Průvod andělský se znamením kříže a vítěznými palmami jako by tlumočil slova životopisce sv. Václava (mantovského biskupa Gumpolda z 10. století): „Přesvatá duše jeho byvší mukami tolika ran zproštěna tělesné schrány, vznesena jest rukama andělů u velebnou vítězoslávu . . .“¹⁾

Dědic České země vstoupil do nebeského dvorstva krásného s palmou mučednickou. Zemřel pro svou spravedlnost, pro svůj ctnostný život, pro apoštolsky horlivé šíření a upevňování víry ve své zemi. Trpěl a umřel pro jméno Kristovo. A v lásce, v níž obětoval se za svůj lid, oroduje v nebesích za své plémě. V svatováclavské kapli na Velehradě bezděky chví se nám duší modlitba staroslovanské „Služby sv. Václava“:

Světlostí záře, osvět' nás, hříchy omráčené, modlitbami svými, maje z kůrů mučedníků odvahu prositi za nás . . .

¹⁾ Kapli svatováclavskou obnovila svým nákladem Občanská záložna v Ivančicích.

A s pokornou úpěnlivostí dodáváme:

Sv. Václave, mučedníku Kristův, kníže náš, dědici České země: Jsme tvůj lid. Tvá krev. Chloubo naše, ochrano naše! Jsi náš. Tisíc let nás chráníš. Tisíc let žijeme nadějí, že neopustíš dědictví svého. Zahyneme-li, tobě zahyneme. Nedej zahynouti nám ni budoucím!

KAPLE SV. FLORIÁNA.

Nápis nad kaplí („sv. Fl. ochránce tohoto místa“) svědčí, že v době, kdy byla svatyně zbarokována, byl tento světec na Velehradě ctěn jako patron místní. V lidu našem byl od pradávna velmi uctíván jako ochránce v nebezpečích ohně. Četné požáry basiliky vysvětlují jeho velehradský patronát. Byl též křesťmým patronem zbožného opata Nezorina (1699—1724), který mu zbudoval v basilice původně dřevěný oltář. Fresková výzdoba, doplňující oltářní obraz, líčí v zkratkách život tohoto římského vojína-mučedníka, jehož mučednický věhlas uchoval se v podunajských krajinách. Dle podání zemřel mučednickou smrtí 4. května 304 za pronásledování Diokleciánova v nynějším Lorchu v Hor. Rakousích. Bývalý plukovník řím. posádky, povzburzen příkladem někdejších svých podřízených, veřejně se prohlásil za křesťana císařskému náměstku (obraz na straně evangelií). Odepřev obětovati bohům, byl shozen s mostu do Enže s kamenem na hrdle (obraz epištolní). Dle pověsti řeka vynesla tělo jeho na skálu, kde orel křídly svými jej zaštilil (obraz vedle na okraji). Tělo jeho odnesla a pochovala zbožná žena Valeria, již se zjevil (obraz na oblouku). Další freska spolu s hlavním oltářním obrazem zobrazuje jej, kterak hasí oheň. (Důvod důvěry v jeho pomoc při ohni zakládá se na tom, že zemřel muč. smrtí ve vodě.)

Poláci ctí sv. Floriána jako svého národního patrona od 12. století. Při poutích polských bývala vždy kaple polského patrona ve velehradské basilice předmětem zvláštní zbožné pozornosti.

V klášterní kapli (nad kapitolní síní) je velký obraz sv. Floriána od vídeňského akad. malíře H. Zatzky, rodilého Moravana. Protějšek k němu tvoří stejně veliký obraz sv. Václava, od téhož umělce. Obrazy objednal velehradský kaplan J. Vychodil r. 1888 z odkazu známého přítele Velehradu, vyšehradského probošta Václava Štulce.¹⁾

KAPLE SV. MAŘI MAGDALENY.

V těsné blízkosti kazatelny jsou zasvěceny dvě kaple dvěma význačným kajícnicím, jež nepochybně patřily k sveticím zvláště uctívaným v ženské řeholi cisterciácké.

Sv. Maří Magdalenu vyznamenává liturgie římská přídomek kajícnice. Někteří sv. Otcové zovou ji apoštolkou apoštolů. Křesťanský Východ nazývá ji „apoštolům rovnou“. V liturgii řecké, koptické a syrské slaví se svátek „sv. nositelky myrhy a apoštolům rovné Marie Magdaleny“ stejně tak jako v liturgii západní 22. července.

Willmannův oltářní obraz (jež zvláště obdivoval slavný pražský malíř Adolf Liebscher) zobrazuje velikou kajícnici, zžehnutou očistným ohněm kající lásky. Fresky líčí historii jejího obrácení: Marnivě prostopášnici milost a odpouštějící láska Kristova otevřela oči a proměnila ji v oddanou učednici Páně, rekyni víry a nekravou mučednici lásky. Víru zvláště osvědčila pod křížem kalvarským a po zmrtvýchvstání Páně. Pán odměnil víru kajícnice zvláštním zjevením a učinil pokornou kajícnici první zvěstovatelkou vzkříšení apoštolům. Fresky, líčící život kajícnice po nanebevstoupení Páně, jsou výkladem k slovům Velepísně (v epištole na svátek sv. Maří Magdaleny): „Našla jsem toho, jež miluje duše má. Chopila jsem se jej a nepustila... Polož mne jako pečeť na srdce své...“

¹⁾ Kapli obnovilo z vděčné úcty k svému patronu naše hasičstvo.

Sochy oltární představují bratra kajícnice biskupa Lazara a sestru Martu, hostitelku Páně.¹⁾

KAPLE SV. MARIE EGYPTSKÉ.

Willmannův oltární obraz (opravený Ign. Raabem) i fresková výzdoba jsou souladným protějškem. Hříšnice alexandrijská (nar. 344 v Hor. Egyptě) byla jakousi dvojnicí Maří Magdaleny. Připodobnila se jí též pokáním. Fresky vypravují, kterak se z touhy po dobrodružství připojila k poutníkům alexandrijským, putujícím do Jerusalema k oslavě sv. Kříže. V chrámě jerusalemském se však obrátila. Odešla na poušť a tam konala strohé pokání 47 let. Před smrtí našel ji staříčkový opat Zozimus. Zdálí naň volala: „Otče, jsem hříšnice a nemohu s tebou mluvit, neboť nemám šatů. Hoď mi svůj plášť!“ Když se tak stalo a kajícnice zvěděla, že přichází je knězem, vyznala mu své viny. Nato ho prosila, aby jí přinesl z kláštera Tělo Páně. Sv. opat jí vyhověl (právě na Zelený čtvrtek). Když pak druhého roku nesl jí opat Tělo Páně, našel ji již mrtvou. Dle pověsti lev mu vyhrabal pro ni hrob. Zemřela asi r. 421.

Sochy oltární představují sv. Zozima a sv. Pelagii, herečku antiošskou, která pokáním následovala kajícnici alexandrijskou.²⁾

KAPLE SV. CYRILA.

Tato kaple s protější kaplí sv. Metoděje je velmi přiměřeně a významně umístěna ve středu původní hlavní lodi po bocích kazatelny. Kazatelna je pravým okrajem slohově i myšlenkově přímo včleněna do kaple sv. Cyrila. Hlavní anděl obrácený tváří ke kazateli vzlétá z kaple sv. Cyrila (je též umístěn na stěně kaple), jako by se vznášel ke kazatelně ze sboru svých druhů v cyrilské kapli a jako by obracel pozornost kaž-

¹⁾ Kaple sv. Maří Magdaleny byla opravena nákladem farnosti kroměřížské a probošta Msgra F. Kutala.

²⁾ Náklad na obnovu kaple převzala farnost zlínská.

dého kazatele na oltární obraz, představující sv. Cyrila, kázacího evangelium. Kazatel obrácený k lidu má po pravé straně kapli sv. Cyrila, kdežto levá ruka jeho bezděky směřuje ke kapli sv. Metoděje. Jako by tyto dvě významné kaple tvořily celek s kazatelnou, umělecky nejnádhernější, ale též myšlenkově nejvýznamnější součástí hl. chrámové lodi. Jak kazateli, tak posluchačům slova Páně připomíná přilehlá dvojice památných kaplí: Tito jsou vaši věrozvěsti, kteří vás učinili účastny požehnání křesťanství. I hlavní oltární obrazy v obou kaplích jako by to zdůrazňovaly: Sv. Cyril káže a sv. Metoděj křtí. Zvláště působivě to zdůrazňuje křest Bořivojův na klenbě, právě nad kaplemi slov. apoštolů.

Raabův obraz výrazně zachycuje sv. Cyrila v hlavním jeho úkolu: v misijním apoštolátu evangelia. (Na sv. Cyrilu vskutku spočívalo misijní dílo u našich předků v prvním údobí 3½ roku. Starší Metoděj sloužil pokorně mladšímu bratru jako jáhen.) Sv. Cyril slovanskou abecedou, překladem Písma sv. a bohoslužebných knih do staroslověnštiny a svým misijním dílem položil základy našeho pokřesťanění a naší osvěty.

Fresková výzdoba tvoří jakési kulisy k oltárnímu obrazu. Křísí vzpomínku na příchod věrozvěstů na Moravu 863. (V obrazech jsou některá dějinná nedopatření: věrozvěsti jsou zobrazeni jako biskupové, ač sv. Metoděj byl teprv posvěcen na biskupa r. 869 a o biskupské hodnosti sv. Cyrila zmiňuje se pouze legenda latinská, kdežto nejdůležitější pramen o jeho životě, staroslovanský jeho životopis, nic o tom neví.)

Protější freska zachycuje výjev z dvora Svatoplukova se zvláštní, spíše obraznou podrobností. (Bořivojovi, ještě pohanovi, nebylo dovoleno zasednouti ke stolu s ostatními již pokřtěnými knížaty.) Na klenbě zobrazeny nebeské narozeniny sv. Cyrila (vstup do slávy věčné). Symbolická (obrazná) výzdoba hlásá hlavní zásluhy prvního našeho věrozvěsta: Desatero přikázání, evangelium a kalich.

KAPLE SV. METODĚJE.

Doplňuje souladně kapli sv. Cyrila. Mluvou Raabova oltářního obrazu připomíná, kterak sv. Metoděj pokračoval v misijním díle po předčasné smrti svého bratra. Získal křesťanství i čes. knížete Bořivoje, kterého pokřtil kolem r. 880 (obraz oltářní). Dvě velké poboční fresky jsou spíše obraznou výzdobou. Výjev na evangelní straně vzat je z pověsti, jež má jen částečný podklad v římské a staroslovanské legendě. Sv. Metoděj chtěl prý po smrti sv. Cyrila splnit slib, učiněný matce, že ten z bratří, kdo přežije druhého, dopraví jeho mrtvolu do kláštera, odkud vyšli na Moravu. Ježto však v Římě nechtěli dopustiti, aby sv. Cyril byl jinde pochován, zamýšlel sv. Metoděj v noci tajně odvézti rakev s tělem sv. Cyrila z Říma. Vůz však uvázl a nebylo lze jím hnouti s místa. Mrtvý Cyril pak prý nadzvedl ruku a ukázal zpět k Římu. — Dle staroslovanských legend, napsaných nedlouho po smrti sv. bratří, i římské legendy psané římským průvodcem sv. bratří (bis. Gauderikem) vskutku prosil sv. Metoděj papeže Hadriána II., aby směl tělo bratrovo dle přání matčina převézt do kláštera na Olympu a tam pohřbiti. Papež s těžkým srdcem svolil. Tělo zemřelého kázal položiti do mramorové rakve, uzavřiti železnými hřeby a svou pečeti zapečetiti. Po sedmi dnech dal Metoději dovolení k odchodu. Tu však římské duchovenstvo s biskupy a kardinály naléhalo na papeže, by nedovoloval přenést „tak velikého a vynikajícího muže“ kamkoli jinam. „Jeho prostřednictvím dostalo naše město a naše církev nazpět tak drahocenný poklad (ostatky sv. Klementa) a Bůh po tolika cestách z dalekých krajín přivedl milostivě toho svatého muže sem a zde jeho duši přijal do svého království. Zde tedy ať je čestně pochován ctihodný muž. Sluší se zajisté velmi, aby tak slavný muž měl v přeslavném našem městě slavný hrob.“ Papež schválil ten návrh a poručil, aby obdivovaný světec byl pochován v basilice sv. Petra v jeho vlastním papežském hrobě. Sv. Metoděj však prosil, aby bratr jeho byl pohřben v chrámě sv. Klementa po boku ostatků sv. Klimenta, jež po

obtížném hledání našel na Chersonesu a do Říma přinesl. Papež prosbu vyslyšel a uspořádal sv. Cyrilu pohřeb, jež byl velkolepým holdem světců.

Nástěnný obraz na epištolní straně má za podklad pověst o kající smrti syna Svatoplukova, Svatopluka II., který prý po zániku Velké Moravy žil nepoznáán s třemi poustevníky na nepřístupném místě nedaleko Zoboru u Nitry. Teprve při smrti dal se poznati. (Na obraze zobrazen v mnišském rouchu s korunou na hlavě.) Dva zlatené reliéfy zobrazují sv. Metoděje v modlitbách a skutcích milosrdné lásky.

Zvlášť nádherná je velká freska na klenbě, představující vstup sv. Metoděje do slávy věčné.

Z oslaveného zjevu prvního slovanského metropolitů rozlévá se jas podmanivého světeckého majestátu. Málokterý obraz v basilice a klášteře velehradském vyjadřuje tak výstižně duchovní velikost hrdinského apoštola — trpitele, který 16 let byl duší obrovitěho misijního díla za nesmírných útrap, jsa zároveň hlavním duch. pastýřem a správcem, organisátorem výchovy kněžstva, spisovatelem a diplomatem a při tom vpravdě mučedníkem své oddanosti k Církvi i lásky k lidu slovanskému, podoben sv. Pavlu horlivostí v šíření evangelia i nezdolnou vytrvalostí v útrapách.¹⁾

Poklekáme-li v této kapli, bezděky chvějí se nám duši slova, jimiž žák Metodějův ukončil staroslovanský jeho životopis:

„Ty pak, svatá a ctihodná hlavo, shlédni s výšin svou přimlouvou na nás, kteří tebe milujeme a tebe postrádáme. Zbav své žáky všeho nebezpečí a pomáhej jim šířiti pravé učení a zapuzovati bludy, abychom hodni svého povolání žili zde a jako tvoje stádce přišli k tobě na pravici Krista, Boha našeho, a od něho přijali život věčný; jemu budiž sláva a čest na věky věkův. Amen.“²⁾

¹⁾ Dle svědectví restaurátora J. Janší je nástropní obraz sv. Metoděje nejzachovalejší freskou v celé basilice. Pochází asi od slavného Paganího.

²⁾ Kaple sv. Cyrila a Metoděje obnoveny byly nákladem Cyrilo-metodějské záložny v Brně.

V svatyni velehradské, v níž mluví k nám kus našich dějin, budí tato kaple živé vzpomínky na Otce vlasti Karla IV. Byl zvláštním ctitelům sv. Kateřiny a jeho zasluhou úcta této mučednice v českém národě zlidověla. Její svátek byl v Čechách od doby Karla IV. slaven jako svátek zasvěcený. O ohlasu úcty této světice svědčí nej památnější staročeská Legenda o sv. Kateřině (obsahující přes 3500 veršů) z 14. století. Kaple velehradská připomíná karlštejnskou kapli sv. Kateřiny, v níž nejraději Otec vlasti povznášel svou zbožnou duši k Bohu a modlil se za svůj lid. Bohužel, žádný starověký spisovatel nezůstavil nám spolehlivého životopisu proslulé mučednice Kateřiny, která uctívána je na Východě jako megalomartyr (velká mučednice) a na Západě slynila ve středověku zvláštním věhlasem. Zpráva o jejím mučednictví je původu pozdějšího. I co do obsahu i co do četných okolností je opředena tolika nezaručenými zbožnými pověstmi, že těžko lze se v ní dopátrat dějinného jádra. Světice proslavila svým mučednictvím egyptskou Alexandrii podobně jako sv. Anežka proslavila Řím. Zdá se, že vynikala neobyčejnými dary ducha, znalostí pohané filosofie i křesťanské nauky. Jak mučednickým hrdinstvím, tak svou učeností vzbudila při své smrti mimořádný obdiv. Popravena byla dle pověsti v Alexandrii za císaře Maximina (311—313). Tělo její se uctívá v prastarém slavném klášteře na hoře Sinaj.

Raabův oltářní obraz, zlacené štukové obrazy (reliefy) i freskové malby tlumočí zlomkově zbožnou pověst o jejím mučednictví. Když mudrcové pohanští marně se pokoušeli získati světici pro pohanství, byla Kateřina (Katharina = Čistá, u Řeků zvaná Aikatarina = Vždy čistá) odsouzena k smrti. Měla býti kolem lámána, ale když kolo prasklo, byla státa mečem. Zlacený relief na straně evangelní zobrazuje ji v žaláři, kde jí anděl skýtá útěchu. Na protější straně zobrazeno její mučednictví. Hořejší reliefy připomínají její modlitby při mučení a andělská zjevení. Fresky na stěnách postran-

ních zobrazují anděly s odznaky mučednické rekyně a slavné svědkyně Kristovy. Na klenbě vznáší se vítězná mučednice do nebeské domoviny. Všechna zobrazení světice odpovídají starému podání, dle něhož je mučednice zobrazována jako spanilá panna s korunkou na hlavě (na znamení urozeného původu) s knihou a palmou v ruce (znaky učenosti a mučednictví), majíc u nohou meč a kus rozbitého mučitelského kola (odznak její mučednické smrti). Socha na evangelní straně představuje obdobnou slavnou mučednici římskou sv. Anežku (s beránkem) a socha na epištolní straně sv. Teklu, která slyšela kázati sv. Pavla v Ikoniu a vynikala dle pověsti rovněž učeností.¹⁾

KAPLE SV. BARBORY.

Sv. Barbora řadí se po bok sv. Kateřiny. I o životě jejím nemáme písemných soudobých svědectví. Martyrologium vypravuje, že zemřela mučednickou smrtí v Nikomedii za pronásledování Maximina. Dlouho byla vězněna, pak pochodněmi pálena a posléz státa. Byla tedy dle všeho vrstevnicí sv. Kateřiny a hrdinstvím svého mučednictví zjedнала si podobný mimořádný věhlas. Křesťanský Východ vyznamenává ji stejně jako sv. Kateřinu významným přídomek „velká mučednice“. Všechny východní církve slaví svátek této proslavené mučednice 4. prosince stejně jako Západ, kam pronikla úcta její z východu a nevšedně se rozšířila od 6. století. (V Římě je jí zasvěceno hojně chrámů a oratorií.) Sv. Barbora je počítána do sboru 14 sv. Pomocníků a je vzývána jako patronka proti náhlé a nekající smrti. Je též ctěna jako patronka havířů a hutníků. Obrazy její dávány na zvony, na prachárny a zbrojnice. I v českém národě byla úcta její odpradávná populární. (Její chrám v starém horním městě v Kutné Hoře je uměleckým klenotem světového věhlasu; socha její od Brokoffa zdobí Karlův most.)

¹⁾ Kaple sv. Kateřiny byla obnovena nákladem p. Josefa Čapky, statkáře z Podivína.

V kapli velehradské zobrazena je dle obvyklého a očitého podání jako mladistvá panna s korunkou na hlavě, s kalichem, nad nímž se vznáší sv. hostie, v jedné ruce a s palmou neb mečem v druhé, majíc vedle sebe věž. Kalich se sv. hostií je znakem její přimlvy u Boha proti nenadálé smrti bez zaopatření sv. svátostmi.¹⁾

Věž připomíná vězení, v němž byla nelidsky trýzněna a posléz vlastním otcem štata. (Úkrutného otce zabil blesk.) Zlacené štukové reliéfy zobrazují výjevy z jejího umučení. Obraz na klenbě líčí její nebeskou vítězoslávu.

Po bocích oltáře stojí sochy dvou mučednic: sv. Dorothea (Bohdanky) † 311 v Cesarei Kappadocké a sv. Hátie (Agaty), sicilské mučednice († 251).²⁾

KAPLE SVATÝCH Z ŘÁDU CISTERCIÁCKÉHO.

Řád cisterciácký, který byl téměř 600 let strážcem našeho Velehradu, byl požehnanou štěpníci svatosti. Mohutný sbor světců a světic cisterciáckých bude vždy hlásat v dějinách Církve slávu řeholní rodiny, která zasáhla i do našich náboženských a osvětových dějin a zasloužila se hlavně o zvrucnění a prohloubení úcty mariánské. Řád cisterciácký, který se rozšířil po celé Evropě, ba i do Syrie, vykonal veliké dílo po stránce osvětové (i v oboru hospodářském) v stavitelství, ve vědě (bohoslovné a dějinné), hlavně však v ohledu nábožensko-mravním. Z řádu vyšli: dva papežové [Evžen III. (1145—1153) a Benedikt XII. (1334—1342)], 42 kardinálů a 535 biskupů. Hlavní jeho chloubou jest sbor světců, v jehož čele stojí dva první budovatelé řádu sv. Robert z Molesme († 1110) a jeho nástupcové sv. Alberik († 1109) a sv. Štěpán Harding († 1134). Největšího věhlasu světeckého dosáhl vlastní duchovní otec cisterciáků sv. Bernard († 1153), po němž byl řád

¹⁾ Oltářní obraz pochází od Ig. Raaba.

²⁾ Kaple obnovena nákladem nejmenovaného faráře z brněnské diecése.

zván též řádem sv. Bernarda neb Bernardinů. Z dalších světců zvláště vynikli: sv. biskup Guérin († 1150), bl. arcibiskup kanterburský Balduin († 1190), bl. biskup Didak († 1207), rádce sv. Dominika, bl. biskup Adolf Camp († 1224), bl. kardinál Konrád z Urachu, bl. opat Alexandr z Kolína († 1175). Mezi řádovými světci bylo značně mučedníků v čele s bl. Petrem z Castranova († 1208). Mnozí zemřeli za víru v Anglii, v Irsku a v Německu za bouří protestantských. K nim řadí se i velehradští mučedníci, upálení husity r. 1421. Též mnoho světic vyšlo z ženského odvětví řádu v čele se sv. Humbolinou, sestrou sv. Bernarda. Tak bl. Ascelina († 1195), příbuzná sv. Bernarda, sv. Luitgarda z Brabantu († 1246), proslulá svými viděními, sv. Franka z Piacenzi (* 1175), sv. Sofia († 1221), bl. Berta (1274), bl. Terezie (Tarasia) († 1250), žena kastilského krále Alfonsa IX., sv. Mechtilda z Hackenbornu († 1299), sv. Mechtilda z Magdeburku († 1282), pak slavná sv. Gertruda zvaná Veliká († 1302), známá knihou „Posel božské lásky“ jako šířitelka úcty Bož. Srdce Páně, Mechtilda z Wippra († 1299), proslulá v oboru mystiky.

Raabův oltářní obraz zobrazuje sbor cisterciáckých světců a světic. Všichni se vinou ke kříži Kristovu a klanějí se nejsv. Svátosti. Vyniká zvláště sv. Bernard a vedle něho sv. řeholnice Juliana z Lutychu. (Byla významnou duch. žákyní sv. Bernarda, ač nepatřila do jeho řeholní rodiny. Bernardův Výklad Písne Šalomounovy přímo ji opojil láskou k nejsv. Svátosti. Dala podnět k zavedení slavnosti Božího Těla r. 1264.) V popředí též slepá sv. Luitgarda, slavná cisterciácká visionářka (má sochu na mostě u kláštera). Fresky na hořejších částech kaple hlásají, že řád cisterciácký byl řádem Mariiným přední zásluhou „citeníka Mariina“ a „mistra mariánské vědy“ (jak jej zove Dante v Ráji XXXII.), sv. Bernarda. Vypravují o důvěrném obcování Panny Marie se sv. Bernardem a jeho řádem (Duchovní zásnuh Panny Marie se sv. Bernardem, Matka Páně podává mu Božské dítě, osvěžuje sv. kajícníka libým snem a duchovními radostmi, Panna Maria vynímá

stéblo z oka žnouceho bratra). Na klenbě vznáší se zjev „dobrotivé Paní“ řádu cisterciáckého.

Dolejší dvě fresky zůstaly z původní kaple sv. Klimenta. Když při zbarokování chrámu byla tato kaple (původně zasvěcená sv. Klimentu) změněna v kapli svatých cisterciáků, byly fresky zastřeny obrazy cisterciáckými, jež byly pak r. 1885 odstraněny. (Bližší viz na str. 42.) Freska na evangelní straně představuje smrt sv. Klimenta (sv. papež byl s kotvou na hrdle vržen do moře). Protější obraz křísí vzpomínku na chrám sv. Klimenta na Chersonesu, v jehož troskách našel sv. Cyril památné ostatky světce, které přinesl na Moravu.¹⁾

KAPLE SV. ANDĚLŮ.

Andělská kaple, která za ponižující zkázy svatyně velehradské před 100 lety nejvíc byla zničena,²⁾ po odborné opravě zvláště prohlédla. Raabův oltářní obraz souhrnně připomíná dobrodiní, za něž vděčíme svým andělským přátelům, pomocníkům a ochráncům. Ve sborech andělských vynikají na obraze tři nejvýznamnější nebeští duchové, o nichž Písmo sv. zvláště mluví: *M i c h a e l* (= kdo jako Bůh), vůdce vojáků andělských a hlavní strážce Církve Páně, *G a b r i e l* (= muž, hrdina Boží), zvěstovatel vtělení Páně, *R a f a e l* (= lék Boží), ochránce tělesného zdraví a nebeský lékař, jehož liturgie vyzývá jako ochranného průvodce na cestách. K těmto třem knížatům andělským, od starověku křesťanského uctívaným na Východě i na Západě, druží se *a n d ě l é s t r á ž n í*, jejichž úcta zvláště v době barokní se u nás pronikavě rozšířila. Nade všemi anděly staví se jméno Hospodinovo, neboť všichni andělé jsou služební duchové Boží, „posílání ke službě pro ty,

¹⁾ Kaple obnovena byla nákladem Msgre J. Hanáka, katechety v. v. a inspektora nábož. v Kroměříži.

²⁾ Do chrámu zatékalo, obmítka opadávala a trhliny objevovaly se na klenbě. V kapli andělské bylo nejhůř. Několik fresek bylo úplně zničeno.

kteří dědictvím obdrží spásu“ (Žid. 1, 14). — Nástěnný obraz na epištolní straně připomíná, kterak anděl Hospodinův pomohl k vítězství nábožnému králi judskému Ezechiášovi proti vojskům asyrského Senacheriba. (IV. Král. 19, 35.) Protější freska líčí dle 2. knihy Makabejské, kterak na prosby velekněze Oniáše zabránili andělův yloupení a zneuctění svatyně jerusalemské, ztrestavše úředníka krále Seleuka, Heliodora (II. Makab. 3). U tohoto obrazu dochovalo se jméno malíře Františka Egsteina s datem 1721. (Tento brněnský malíř pracoval v chrámě velehradském za opata Floriána Nezorina.) Hořejší nástěnné obrazy byly zhotoveny na návrh P. Jana Vychodila neznámým malířem r. 1885 na místě zničených starých fresek. Zobrazují nebeskou návštěvu u Abrahama, po níž posláni byli dva andělé k potrestání Sodomy; na protější straně: žebř Jakubův. (Myšlenkový podklad: Andělé jsou posly Božími ať na potrestání zlých [Sodoma], ať na ochranu dobrých [Jakub].) Okrajové fresky zobrazují andělské přispění zapuzené Agaře a zápas Jakubův s andělem. Na klenbě stkví se veliká freska archanděla Michaela, jež zvláště utrpěla zatékáním dešťové vody zničenou střechou r. 1828. (Přes opravu r. 1885 opět z velké části opadala r. 1893.) Byla už tedy třikrát nákladně opravována. Představuje vůdce andělských vojáků, archanděla Michaela, vítěze nad odbojnými duchy a předního ochránce rodiny Páně proti zášti pekla. Tohoto knížete nebeského, který nejvýznamněji zasáhl do dějin spásy (Písmo sv. o něm mluví nejčastěji), Církev nejčastěji a nejvroucněji vyzývá, věříc, že je hlavním jejím obráncem, že zvláště pomáhá umírajícím ve smrtelném zápasu a provází všechny duše, které po vítězném boji vcházejí do slávy věčné. Jméno jeho (Michael = kdož jako Bůh) je vůbec vůdčím heslem veškerého vítězného andělského zápolení s úklady pekla v stádcí Kristově. *K d o ŷ j a k o B ů h ?* Kdo je tak mocný, moudrý a milování hodný jako Bůh? Koho jest se nám více báti, v koho jest pevněji doufati? Kdo odplatí věrněji služby naše? Kdo zasluhuje více, abychom ho milovali

a poslouchali, vírou, nadějí a láskou k němu lnuli — jako Bůh.¹⁾

KAZATELNA.

Vedle kůrních lavic patří k předním klenotům barokního řezbářství a sochařství v basilice. Na pilíři kaple sv. Cyrila vévodí mohutné prostoře hlavní lodi. Myšlenkově začleněna do dvojice kaplí slovanských věrozvěstů pod velebnou nástropní freskou křtu Bořivojova tvoří nejvýraznější součást umělecké výplně rozlehlé chrámové části, původně oddělené mříží od řeholního chóru.

Zbudována byla za opata Malého v letech 1725 až 1735. Jména umělců, kteří na ní pracovali, bezpečně neznáme. Nepochybně však patřili k souboru odborníků, které na Velehrad přivedl slavný italský sochař a architekt Baltasar Fontana v čele s proslulým Janem Hagmüllerem.²⁾ Kazatelna upoutává ušlechtilou, jemně vznosnou stavbou, která při veškerém bohatství forem, ozdob a zlacení zachovává vzácnou rovnováhu a soulad. Základní myšlenkou umělcovy tvorby jako by byla slova sv. Pavla: „Milostí spasení jste skrze víru“ (Efes. 2, 8). „Víra z slyšení, slyšení pak skrze slovo Kristovo.“ (Řím. 10, 17.)

Nádhernou baldachýnovou horní část oživuje skupina sedmi andělů (značné velikosti), nad nimiž se tyčí postava s křížem a kalichem. Dva andělci (uprostřed) drží desky Desatera (jeden širokým gestem povolává věřící, druhý ukazuje na přikázání). Čtyři andělci kolem nich třímají knihy 4 evangelíí. Kniha evangelia sv. Matouše v ruce prvního andělka (u pilíře kaple sv. Cyrila) je otevřena s textem „Secundum

¹⁾ Kaple obnovena byla nákladem Msgre Karla Kuči, viceděkana v Mostkovicích.

²⁾ Z jeho rukou vyšel původní hl. oltář a dva oltáře boční v příční lodi. Na ostatních a asi i na kazatelně pracovali nepochybně podle jeho modelů jeho žáci. Viz Hurt na u. m. II., str. 133 a n.

fidem vestram fiat vobis“ (Podle víry vaší staň se vám, Mat. 9, 29.) Nad sborem andělů vznáší se zjev ušlechtilé ženy, která upírá zanícené zraky k nebi. Levou rukou pozvedá znamení spásy — kříž. Pravici pak naklání, držíc v ní kalich. Sedmý andělek sedí jí u nohou a pozvedá k ní ruce. V pozadí vynořuje se z oblaků houf rozkošných hlaviček andělských. Obrazná postava představuje asi Církev (zosobnění učitelského úřadu Církve). Kříž a kalich v hutné zkratce připomínají ústřední články křest. víry (o vykupitelské oběti a přivlastňování jejich plodů skrze její obnovu ve mši sv.). Nepochybně hlásají, že všechna milost spásy (máme-li na mysli zmíněný text ze sv. Pavla, jenž zdá se vůdčí myšlenkou při výzdobě kazatelny: „Milostí spasení jste skrze víru“ (Efes. 2, 8) prýští z kříže Páně a do srdcí věřících se rozlévá hlavně obětí oltářní.

Spodní část příklopu (stříšky) ozdobena je jak obvykle holubicí Ducha sv. ve věnci zlatých paprsků.

Na zadní stěně vlastní kazatelny vlíná se nádherně řezaný baldachýn s bohatým zlacením. Poodhrnuje jej veliký cherub na epistolní stěně kaple sv. Cyrila (jako by vzlétl ze sboru andělů, kteří v kapli obklopují obraz prvního našeho věrozvěsta, kázícího evangelium Kristovo). Uprostřed zadní stěny stkví se zlacený reliefní obraz, zachycující zjevení Zmrtvýchvstalého apoštola Tomáši. Zobrazený výjev tlumočí zvolání Tomášovo: „Pán můj a Bůh můj!“ a slova Spasitelova: „Že jsi mne uviděl, uvěřil jsi; blahoslavení, kteří neviděli a uvěřili.“ (Jan 20, 28, 29.) Dva řezané sloupce s andělskými hlavičkami tvoří rámeček.

T. zv. koš kazatelny je bohatě zdoben reliefními obrazy v sytém lemování rostlinné výzdoby. Střední obraz představuje Spasitele, kterak předává nejvyšší náměstnou moc v Církvi Petrovi. Připomíná slavné vyznání Petrovo: „Ty jsi Kristus, Syn Boha živého,“ a slova Páně: „Blahoslavený jsi, Šimone, synu Janův, neboť tělo a krev nezjevilo toho tobě, nýbrž Otec můj, jenž jest v nebesích. I já pravím tobě: Ty jsi Petr (t. j. skála) a na té skále vzdělám církev svou, a brány pekelné

ji nepřemohou. A tobě dám klíče království nebeského...“ (Mat. 16, 17—19). A posléz i předání slíbeného prvenství moci: „Pasiž beránky mé!“ „Pasiž ovce mé!“ (Jan 21, 16, 17). Na boku (směrem od kaple sv. Cyrila) zobrazen výjev u studnice Jakubovy. Připomíná slova Kristova k Samaritánce: „Kdybys znala dar Boží a kdo je ten, jenž ti praví: Dej mi pít, prosila bys ho, a dal by ti vody živé...“ „Já jsem (Mesiáš), jenž mluvím s tebou“ (Jan 4, 10, 26). Po druhé straně zobrazen Spasitel s učedníky na cestě do Emaus. Obraz chce připomenout slova Páně: „Ó bláhoví a váhaví srdcem k věření všemu, co mluvili proroci! Zdaliž nemusil to Kristus trpěti a tak vejíti do slávy své“ (Luk. 24, 25), jakož i slova učedníků: „Zdaliž nehořelo v nás srdce naše, když k nám mluvil na cestě a vykládal nám Písma?“ (Luk. 24, 32). Další výzdobu vlastní kazatelny tvoří ozdobné náplně, většinou rostlinné, jež krásí též schodiště, vedoucí na kazatelnu. Vespod spočívá kazatelna na silně profilované římsě, znázorňující ladné předivo bohatých věnců.

Architektura a římsy jsou mramorovány v jemných barevných tónech (světle červeně, fialově, žlutě až zeleně). Spolu s ohnivým zlacením a slonovou bělobou andělů tvoří nádherný souzvuk barevné krásy.

*

Odborná obnova kazatelny byla zadána dílně akad. sochařů a restaurátorů Kotrbových. Trvala od 23. března do 4. července 1937.

Kazatelna byla odborně rozebrána do nejmenších jednotlivých součástí. Při snímání a rozebírání nenašel se bohužel žádný zápis neb značka. Bylo shledáno, že ozdobná součást řezbářská je z lipového dřeva.¹⁾ Andělé byli při opravě r. 1885 nařeni bílou olejovou barvou. Pod touto vrstvou byly nalezeny zbytky zlacení a lehce tónovaného alabastrování. Architektura byla pokryta silnou vrstvou pozdějších olejových přemalování. Řezby

¹⁾ Údaje o odborném ohledání při snímání a rozebírání kazatelny, jakož i o postupu obnovných prací dle sdělení arch. Vikt. Kotrby ml.

a sochy byly v žalostném stavu. Červotoči dokonali zde dílo zkázy. Zanechali ponejvíce pouze vnější kůru, chráněnou barvou a zlatem, kdežto vnitřní dřevina byla rozemleta přímo na mouku. Ukázalo se, že s odbornou konservací se začíná v nejvyšší čas. Zajišťovací stmelování bylo velmi svízelné. Některé ornamentální řezby byly tak zničeny, že nezbylo, než znovu je zhotoviti přesně dle starých originálů. Po zahubení červotočů v plynové komoře postupovalo se v conservačních pracích stejným způsobem, jako při opravě kurních lavic. Hlavní snahou bylo uvésti umělecké veledílo do původního stavu, zjištěného odborným odkrytím pod vrstvami dřívějších nevhodných oprav. Sochy andělů byly obnoveny v původním teplém tónu slonové kosti s jemným barevným naznačením vlasů, rtů i očí slabou lazurou. Podobně obnoveny byly ostatní sochy (udivující po sejmutí svou velikostí i skvělou propracovaností) v stejné originální technice barvou temperovou. Zlacené součásti byly znovu zlaceny leštěným i matným zlatem v polimentové technice. (Ke zlacení bylo zapotřebí 17 knih dvojitého dukátového zlata.) Strídáním leštěného i matného zlacení dle původní úpravy docílilo se hlavně u reliefů živého zvýraznění zobrazených výjevů. Architektura a římsy byly pokryty silným jednobarevným olejovým nátěrem. Pod ním bylo skryto původní mramorování v dosti dobrém stavu. Odstranění nevhodného nátěru bylo velmi pracné, neboť bylo nutno místo vedle místa opatrně seškrabati. Hrubě poškozené části byly obnoveny dle originálního způsobu kaseinovou technikou. Po přelakování celé architektury bezbarvým lakem zjevilo se nádherné originální mramorování v plném lesku. Když byly jednotlivé části řádně obnoveny, bylo vše znovu sestaveno, odborně spojeno a řádně upevněno na svém místě. Při tom nebylo zapomenuto na vyměnění trámové nosné kostry. I schodiště bylo obnoveno. Úpravou schodů zmírněn byl příliš strmý přístup starým, sešlým schodištěm.¹⁾

¹⁾ Obnovné práce vyžádaly celkem nákladu 14.300 K. Zbudování kazatelny v letech 1725—1735 stálo dle Hurta (II., str. 133) celkem

Od svátku sv. Cyrila a Metoděje 1937 stkví se obnovená kazatelna v původní syté nádhře. Umělecké dílo pozdního baroka je nejvýraznější ozdobou přední části chrámové lodi.

KŮR A VARHANY.

Kůr s varhanami tvoří důležitou součást chrámového vnitřku, hlavně v svatyních barokních. Je protějškem hlavního oltáře. Proto mu bývá věnována zvláštní pečlivost jak po stránce stavební, tak i ozdobné. A varhanní skříň (prospekt) je v barokních svatyních zpravidla skvělým dílem barokního řezbářství, sochařství a uměleckého stolařství. Tak je tomu i v basilice velehradské, kde protějšek hlavního oltáře byl zřejmě předmětem zvláštní péče. Při slohové přeměně staré románsko-gotické svatyně připadla varhannám úloha zcela mimořádná. Měly svým tvarem i výzdobou překonat tvrdý průsek románského, stroze hloubkového prostoru na západní straně chrámu. Bylo tu třeba barokního nenásilného přechodu, zapojení do nového slohového vnitřku a hlavně souladného uzávěru v myšlenkovém protějšku k velebnému ohnisku svatyně v hlavním oltáři. A toho se docílilo stavebním tvarem mohutného kůru a nádherného skříňového tělesa varhanního, seskupeného ve dvou oddílech kolem velkého průčelního okna. Bližší začlenění do barokní výzdoby chrámového vnitřku i do malbových výplní klenby zůstalo úkolem řezbářské a sochařské výzdoby varhanních skříní. A vyřešilo se to velmi zdařile. Barokní řezbářství a sochařství vytvořilo tu dílo, důstojné

985 zl. Kolik uměleckých děl bylo zjednáno pro basiliku při tehdejší změně kursu, když opat Silavecký věnoval na zbarokování svatyně přes 100.000 zl., opat Nezorin 70.000 zl. na opravu škod po požáru r. 1719 a opat Malý přes 40.000 zl. na výzdobu chrámového vnitřku v nynější podobě. Slavný Pavel Pagani, který kolem r. 1695 ozdobil svými freskami všechny kaple, dvě sakristie a předsakristie a zároveň vymaloval obraz pro hl. oltář, obdržel 2290 zl. (při čemž mu barvy a štětky opatřil klášter svým nákladem).

slavné svatyně. I myšlenkově byl tu vyjádřen protějšek hl. oltáře. Hlavní myšlenkou řezbářské výzdoby varhan je blahozvěst vtělení, zvěstovaná vyvolené Matce Vykupitele. Památná chvíle v dějinách lidstva je zachycena se sytou výrazností a živostí. Archanděla provází sbor andílků, kteří v dětské zvidavosti a nedočkavosti obsadili každé volné místo, aby nezameškali velikou událost a zúčastnili se její oslavy. Výjev váže se k malířské výzdobě klenby, kde se otevírá nebe se zadním vojem andělské družiny. — Andělský pozdrav při zvěstování je protějškem k Nanebevzetí na hl. oltáři. Zvěstování a nanebevzetí, toť dva mezníky pozhnaného díla Panny Marie na zemi. Zvěstováním začíná a nanebevzetím vrcholí oslava Matky Vykupitele. Vzácně vyjádřil umělec v tváři Panny Marie i v jejím postoji pokornou oddanost i vznešenou velebnost při slovech: „Aj, já dívka Páně, staniž se mi podle slova tvého,“ jimiž počíná vlastní dílo vykopení.

*

Varhany velehradské jsou vpravdě důstojným protějškem velkolepého hlav. oltáře, nejen po stránce myšlenkové, ale i umělecké.¹⁾ S odbornou opravou započalo se počátkem května 1937. Postupovalo se podobně jako při opravě kůrových lavic. Oprava trvala přes čtvrt roku.²⁾ Varhanový stroj pochází z r. 1745 od brněnského varhanáře Ant. Richtra. Byl opraven r. 1863 a r. 1885. R. 1924 byl úplně vnitřně přeměněn a zbaven starého systému.

*

Z průčelního okna nad varhanami září obraz Královny nebes, před níž klečí sv. Cyril a Metoděj. Barevné okno

¹⁾ Arch. Ing. Viktor Kotrba, který pracoval se svým otcem i bratřími na obnově řezbářské výzdoby varhan, tvrdí, že velehradské varhany řadí se mezi nejlepší díla svého druhu, hlavně pro své šťastné řešení ve spojitosti s prostorem, pro svou krásnou koncepci a skvělé umělecké provedení v úzké spolupráci architekta, sochaře, řezbáře, malíře a malíře fresek, která zaručila dokonalost díla. Viz Velehradské zprávy 1939, č. 1, str. 4—6.

²⁾ Vyžádala si nákladu 25.700 K.

bylo zhotoveno v uměleckém závodě Mayerově v Mnichově dle nákresu arcib. architekta Gustava Meretty za 6000 K k jubileu svatometodějskému r. 1885. Zjev Královny nebeské zobrazen podle prastarého záštitného obrazu Panny Marie velehradské.

*

POD KŮREM.

Pod sloupy, jež podpírají kruchtu, tvoří dolejší nosná plocha baldachýnový kryt nad vstupem do basiliky. Plocha je zdobená nevsedně krásnými freskami v třech polích. Zobrazují tři chvalopěvce biblické. V prostředním poli vznáší se zpívající žalmista David. Na epištolní straně pje Zachariáš svůj vykupitelský díkůzpěv „Požehnán buď Hospodin, Bůh israelský, že navštívil a vykoupení zjednal lidu svému . . .“ (Luk. 1, 68.) Na evangelní straně zpívá Simeon svůj chvalozpěv a velebí Mesiáše jako spásu všech národů a světlo k osvětlení pohanů (Luk. 2, 29—32). Houf andělů přizvukuje. Obnovené fresky prozrazují barokního mistra. Myšlenkově velmi vhodně zdobí dolejší část kůru.

*

Do výzdoby dolní části kruchty jsou vhodně myšlenkově začleněny dva velké obrazy na stěně po boku hl. dveří. Starší popisovatelé velehradské svatyně (Rejzek a Vychodil) zmiňovali se jen o jednom obraze (na evangelní straně) a viděli na něm zbožného bratra Fortunáta (dle známé legendy). Mýlili se však. Jsou tu dva obrazy, představující jednoho a téhož sv. Bernarda (jak svědčí tatáž podoba a světecká svatozář) v řeholním rouše cisterciáckém. Po obnově obrazů patrně, že jsou to dva obrazy sv. Bernarda. Světec má u nohou na evangelním obraze opatskou mitru, na epištolním mitru a opatskou berlu. (Mitra a berla, jakož i svatozář naprosto vylučují fratra Fortunáta.) Běží zcela jistě o sv. Bernarda, jenž je tu ostatně úplně obdobně zobrazen jako v příčné lodi i v kapli sv. cisterciáků. Mladistvý zjev světce odpovídá skutečnosti. Sv.

Bernard byl ustanoven opatem ve věku 24 let. (Na evang. obraze vynořuje se v pozadí jeho klášter v Clairveaux — Jasnodolu.) Na evangelním obraze hříží se sv. Bernard v rozjímání za zpěvu ptačího, na epištolním obraze naslouchá u vytržení mysli nebeským zpěvům andělským. Obrazy výmluvně docelují výzdobu dolní části kůru. Myšlenkový vztah ke kůru s varhanami je jasný a srozumitelný.

*

Velký kříž na epištolní straně při vchodu je dílem samouka Aug. Sedláčka z Vyškova. Darován byl svatyni r. 1860 velehradským občanem Fr. Hybnerem.

OPRAVA BOHOSLUŽEBNÝCH ROUCH A LITURGICKÝCH PŘEDMĚTŮ.

Obnovený vnitřek basiliky vyžadoval, aby důstojně byl obnoven i liturgický háv, jímž láska vděčného národa přioděla chudobu cyrilometodějské svatyně v letech 1863—1885. Všechna bohoslužebná roucha byla odborně opravena nákladem 46.983 K. I soupravy liturgického náčiní bylo třeba opravit i a hlavně nové pozlatiti. Obnova liturgických předmětů (křížů, svícňů, věčných lamp, kanonických tabulek, monstrancí, kalichů a j.) vyžádala náklad 39.482 K.

OSVĚTLENÍ BASILIKY A VYKOPÁVEK. MÍSTNÍ ROZHLAS.

Dle návrhů odborníků byla obnovená basilika ve všech svých prostorách opatřena skrytými reflektory. Pečlivě se přihlíželo k slohovému ústrojí obnovené krásy a využilo se všech vymožeností osvětlovací techniky. Zvláštní péče se věnovala presbytáři, kopuli a klenbám příčné i hlavní lodi. Důmyslně umístěné a zastíněné reflektory ve všech prostorách, hlavně na mohutných římsách, zesilují harmonicky světlo oken a za soumraku neb večer lijí vodopády mohutného jasu, v němž září obnovený interiér velesvatyně v uchvacující nádhře mramoru, zlata a barev. Zařízení osvětlení ba-

siliky a vykopaného traktu pod basilikou vyžádalo 83.721 K.¹⁾

Aby basilika dostala svému úkolu jako největší naše poutní místo, byl uvnitř chrámu (na kazatelně a u hl. oltáře) i na nádvoří pořízen trvalý místní rozhlas nákladem 13.500 K.

PAMÁTCE TĚCH, JICHŽ JMÉNA ZŮSTANOU SPJATA S OBNOVOU BASILIKY VELEHRADSKÉ r. 1935—1938.

REKTOR P. ALOIS KOLÁČEK T. J.



Zapsal se nesmazatelně do dějin našeho cyrilometodějského Sionu. Jeho čtyřleté velehradské dílo (21. VI. 1934—1. VIII. 1938)²⁾ tvoří novou etapu v historii rozvoje hmotného i duchovního Velehradu.

Pokorný cyrilometodějský horlivec, v němž slučuje se balbínovsko-sušilovský zápal s houževnatostí stojanovskou, byl zřejmě zvláštním řízením Prozřetelnosti postaven v čelo řeholní družiny strážců Velehradu v předvečer památného jubilea svatometodějského a dvoustého výročí vysvěcení velehradské svatyně. V tomto významném údobí, jež zůstane vždy zárnou kapitolou dějin velehradského cyrilometodějství, vykonal dílo, které plně teprv ocení budoucnost. Jubileum svatometodějské, připlo-

¹⁾ Instalaci provedla firma Alois Daněk na Velehradě.

²⁾ Rektorský úřad na Velehradě převzal po † dru J. Habešovi. Narodil se r. 1887 na Prostřední Bečvě na moravském Valašsku.

jené jako závěr a velkolepý doslov k prvnímu celostátnímu sjezdu katolickému v Československu r. 1935, zásluhou rektora P. Koláčka (uznanou neobvykle významným způsobem papežem Piem XI.)¹⁾ pronikavě zdůraznilo duchovní poslání Velehradu a vneslo nový oheň do všech obrodných akcí, jež mají na Velehradě svou opěrnou základnu. Souběžně však podjal se díla, které historie zařadí k nejvýznamnějším počínům památného jub. dvouletí 1935—1936. Počátkem r. 1935 rozhodl se přes tíhu obecné hospodářské krise a svízelnou finanční tíseň kláštera i misijní školy k důstojné jubilejní obnově basiliky velehradské v neochvějně důvěře v pomoc Boží. Jeho nezlomnému optimismu, jeho nepovolné houževnatosti a obdivným námahám vdčíme, že k odvážnému počínu došlo (přes tolik hlasů, jež zrazovaly od povážlivě smělého díla v době tak těžké finanční krise) a že se podnik s tak překvapujícím úspěchem zdařil. Sběrací akce, vřaděné do široce koncipovaného programu jubilejních oslav, provázelo mimořádné požehnání Boží. Úsilí o důstojnou obnovu nejpamátnější cyrilometodějské basiliky vyvolalo nečekaný ohlas ve všech vrstvách naší veřejnosti.

Výzvu k sbírkám podepsali vedle episkopátu členové vlády v čele s ministerským předsedou (celkem 13 ministrů), předsednictva sněmoven, rektori a děkani vysokých škol (78 univ. profesorů), zástupci vědeckých i uměleckých institutů, přední spisovatelé a veřejní pracovníci bez rozdílu politického přesvědčení. Jen Bůh vševědoucí ví, kolik to námah a obětí vyžádalo na rektoru P. Koláčkovi. A nejširší veřejnost neviděla od dob Stojanových takového vytrvalého prosebníka, který si svou pokornou prostotou všude ote-

Theologická studia konal v Olomouci, kde též byl r. 1912 vysvěcen na kněze. Na to vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova a po doplňovacích studiích theologických a filosofických působil téměř výlučně na Velehradě jako profesor cyrilomet. misijní školy.

¹⁾ V apoštolském listě, zaslaném k zahájení jub. oslav velehradských 17. května 1936, který byl slavnostně předčítán téhož dne na Velehradě za přítomnosti apoštolského nuncia pražského J. Ex. dra X. Rittra.

víral dveře a všechno (i kruhy odcizené víře) podmaňoval neodolatelným půvabem muže Božího, hořícího jen zápallem lásky pro zmnožení slávy Boží v díle velehradském. A jen v knize života je zapsáno, jakým apoštolátem byly ty několikaleté obchůzky P. Koláčka a rozhovory s nejvýznačnějšími osobnostmi v prostředí, kam kněz po léta nepronikl. Neskonale mnoho vykonal P. Koláček pro Velehrad i pro svůj řád, kdysi u nás tak napadaný, když mu byl předáván Velehrad. Neocenitelně přispěl k chápání duchovně vzkříšeného Velehradu v jeho velikém úkolu. A ukázal též nejširší veřejnosti — popředně činy — ale i slovy, že v řeholní družině sv. Ignáce na Velehradě žije duch starých řádových vlastenců Balbína, Středý, Chanovského a j. — Podpírán modlitbami pražského Karmelu, neochvějně důvěřuje v pomoc hlavně sv. Josefa a slovanských věrozvěstů, vykonal obrovité dílo, v němž uskutečnily se tužby generací cyrilometodějských od padesátých let minulého století. Bezpříkladné houževnatosti tohoto pokorného dělníka Božího vděčíme za zdar řady širokých počínů, jimiž vrácena byla basilice velehradské její původní nádhera a odhalen její historický věhlas. Finanční pomoc, kterou vyprosil na Bohu a na lidech, umožnila nákladnou a odborně uměleckou obnovu nej památnějšího cyrilometodějského a unionistického chrámu. Obrovité vykopávkové dílo, provedené rektorem P. Koláčkem, zmnožilo dějinnou slávu Velehradu a rozsáhlé odvodňovací práce zabezpečily basiliku po staleti ohrožovanou a ničnou vlhkem. Vedle toho započalo se s řadou významných úprav i mimo basiliku a zajistily se podmínky pro rozvoj misijní školy velehradské (zjednáním práva veřejnosti a získáním velkého finančního obnosu pro novostavbu).

K předním zásluhám rektora P. Koláčka bude však vždy patřit, že dovedl získat Velehrad novou lásku v nejširších vrstvách národa i v kruzích, do nedávna nábožensky úplně lhostejných a cyrilometodějství odcizených.

Svým dílem dal nám mohutný příklad, který nás povede dále ve službách drahého Velehradu.

ARCHITEKT KLAUDIUS MADLMAYR.

Přední ze soudobých architektonických umělců, který celou duší připoutal se k velikému renovačnímu dílu velehradskému, podmaněn duchovním majestátem grandiosní krásy cyrilometodějské velesvatyně. Získal si velkých zásluh o úpravu význačných součástí basiliky, jejichž obnovenou krásu zmnožil vysoce hodnotnou novou výplní.

Narodil se r. 1881 v Bystřici pod Hostýnem, kde otec jeho byl ve službách bar. Laudona. Je bratrem pražského Ing. Huberta Madlmayra, známého nábožensko-filosofickými úvahami, jež v popřevratovém rozbourání vzbudily nevšední pozornost.

Po absolvování vyšší průmyslové školy studoval jako mimořádný posluchač odborných předmětů na technice a pak na akademii výtvarných umění ve Vídni, posléz ve speciální škole pro architekturu u proslaveného profesora Ohmana. Rozhodující vliv na umělecké vzdělání Madlmayrovo měla hlavně dlouholetá spolupráce s vynikajícím odborníkem prof. Ohmanem nejen v jeho privátním atelieru, ale též při provádění četných monumentálních staveb. Za pobytu ve Vídni naskytla se mladistvému architektu příležitost práce v Istrii a na Rjece, což jej přimělo k přestěhování do Lovrany r. 1912. Po světové válce působil v Bratislavě. R. 1922



přestěhoval se do Brna. Jako samostatný architekt projektoval a provedl řadu úředních budov, bank, obytných domů atd. v různých městech.¹⁾ Jeho projekty obrátily na něho pozornost odborných kruhů i široké veřejnosti. Z jeho chrámových staveb dlužno zmíniti kostel sv. Cyrila a Metoděje v Brně-Židenicích, hřbitovní kapli v Kostelci na Hané, přístavbu kostela v Měrotíně, kostel v Rozvadovicích a v Želči. R. 1939 řídí rozsáhlé opravy opatského chrámu v Nové Říši.

Velehradské renovační dílo získalo v něm vynikajícího odborníka, nad jiné povolání pro řadu důležitých úkolů.

Arch. Madlmayr je umělec výsostné ražby, hluboká duchovní osobnost vznešeně čistého typu, bohatého vzdělání historického i estetického, přísný vyznavač kázně a duchového řádu. V uměleckém kvasu dneška nepovolně pevně se opírá svými čistými, oproštěnými liniemi o konstanty přísné umělecké kultury. Je mu naprosto cizí všechno náhodné, nesouvislé, neposvěcené pokusnictví i křečovitě siláctví, jež myslí, že tvoří, vybouří-li se ze svého afektu.

Vynikaje jemným vkusem pro včlenění nového výrazu do obnoveného ústrojí barokní nádhery velehradské basiliky, vytvořil nám v Královské kapli, v presbyterním oboltáří a v kapli Matky unie dílo výsostných hodnot.

Přední znatel náhrobkového umění vypracoval po nadměrně houževnatých přípravných pracích skvělý projekt sarkofagu arcib. Stojana a s dvěma předními výtvarníky moravskými vybudoval vznešený náhrobek, důstojný významu obnovitele Velehradu. Jako odborník v okenní chrámové technice (přední znalec této techniky v Itálii a v Německu) promítl mluvou heraldických znaků historii přemyslovského a cisterciáckého Velehradu do nových oken Král. kaple, nahradiv takto stará, nepůvodní okna, jež skličovala řemeslným primitivismem

¹⁾ V Olomouci je to palác Pozemkového ústavu, starobylý měšťanský dům Krajinské lékárny Furrychovy, budova okr. úřadu a sborového velitelství.

a mrtvou němotou. Pietní povšechnou úpravou vrátil historické Královské kapli majestát mausolea nejpatrnější cyrilometodějské svatyně.

Stejně vzkřísil původní dvě apsidové kaple přemyslovské basiliky v oboltáří, znásobiv jejich krásu novými dvěma oltáři a skvělým koloritem nových oken. Zvláště se zapsal do dějin velehradské basiliky originální úpravou kaple Matky unie. Bývalou sakristii proměnil ve velkolepou svatyni unionistického paladia. Kaple Matky unie bude vždy připomínat vznešené dílo velkého moravského umělce.

KONSERVÁTOR A RESTAURÁTOR VIKTOR KOTRBA.

Měl-li rektor P. Koláček šťastnou ruku při volbě odborných umělců pro obnovu basiliky, našel zvláště šťastně ojedinele kvalifikovaného odborníka pro nejtěžší a nejodpovědnější úkol: obnovu sešlých kůrních lavic. Vlastně ho ani nenašel. Spíše mu přišel přímo do rukou, jako na zavalanou právě ve chvíli, kdy ho bylo na Velehradě potřeba. Rektor P. Koláček říkával, že mu jej sama Prozřetelnost Boží poslala na Velehrad. Byl to starý zkušený, chrámový štafíř, řezbář a pozlacovač, který se právě po 35 letech vrátil se 4 odborně školenými syny ze zahraničí a dosti obtížně se u nás zařizoval. Ti, kdož mu zadávali první, celkem menší práce chrámové, netušili, že skromný, ušlechtilý řezbář a pozlacovač je vynikající český umělec, který tvrdou, dlouholetou odbornou prací v cizině dostal se od řemesla k umění a svou štafírskou a konservátorskou činností zjednal si jméno nejlepšího odborníka v jižním Německu. Jen několik



málo našich konservátorů (hlavně přednosta Stát. památkového úřadu v Brně arch. St. Sochor) znali zahraniční věhlas našeho skromného krajana.

Životní dráha Viktora Kotrby byla velmi rušná. Jako chudý hoch z českého Podkrkonoší (* 2. září 1872 v Hrubé Horce u Železného Brodu), dostal se do učení k starému mistru štafířskému Frant. Pavelci v Klatovech. V dílně zkušeného odborníka projevil zvláštní vloh a osvojil si záhy velkou dovednost. Mistr velmi si oblíbil jemného, zbožného a dovedného pomocníka a brzy mu svěřoval zvláště obtížné práce při renovaci četných oltářů a kostelů v Pošumaví. V klatovské dílně pod vedením starého odborníka nabyt pozdější proslulý konservátor slibné dovednosti v pozlacovačství a štafířství. Po vyučení vydal se do ciziny ve snaze po nejdůkladnějším odborném vyškolení. Pracoval postupně v předních dílnách chrámového restaurátorství ve Vídni, v Solnohradu a na různých místech v Tyrolích. Z jiho-tyrolských dílen přešel do Švýcar, kam vábila jej pověst vysoké úrovně chrámového umění a restaurátorské umělecké techniky. Zakotvil nejprve ve Sv. Havlu (St. Gallen) a pak v Curychu, kde se mimo jiné zapracoval i do odborného restaurování obrazů. Odtud nastoupil vojenskou službu ve své vlasti v Jičíně. Opět však se vrátil do dílny odborního mistra v Curychu. Po smrti oblíbeného mistra zamířil do Bavor, kde umělecké chrámové restaurátorství mělo vysoký kurs. S bohatými již zkušenostmi umístil se v předních odborných dílnách v Mnichově. Měl zde vzácnou příležitost, aby se speciálně zdokonalil v oboru konservátorském, hlavně v restaurování plastik. V Mnichově, kde byla tehdy početná česká kolonie, zúčastnil se čile spolkového života — jako již před tím v Curychu — a uplatnil se jako významný činitel mezi zahraničními krajany. Svými mimořádnými schopnostmi ve svém oboru obrátil na sebe pozornost a nabídnuto mu bylo vedoucí místo v starobylém velkém závodě chrámového umění A. Heim v Augsburgu. V dílnách tohoto závodu pracoval již úplně samostatně a s velkým počtem pomocníků pro-

váděl obnovy řady významných chrámů. Hlavní působiště závodu bylo v krajích bavorských a švábských Alp, známých četnými nádhernými barokními chrámy. Po mimořádně zdařilé renovaci předního z hlavních chrámových klenotů švábsko-bavorského rokoka, chrámu Panny Marie v Günzburgu nad Dunajem (díla to slavného arch. Dom. Zimmermanna z r. 1735), obdržel mistrovský dekret s vyznamenáním. R 1902 se úplně osamostatnil a založil si vlastní dílnu v Günzburgu.¹⁾ Tím započala rozsáhlá restaurátorská činnost, která zjedнала vynikajícímu českému odborníku v Bavorsku nevšední věhlas.

Práce, již se věnoval s posvátným zápalem a láskou hluboce zbožného srdce, nesmírně se mu rozrůstala. Obnovil a vyzdobil velkou řadu chrámů.²⁾

V odborných kruzích byl vysoce ceněn. Přednosta mnichovského státního úřadu pro ochranu uměleckých památek, generální konservátor dr. Hager, opětovně prohlásil mistra Kotrbu za nejlepšího odborníka konservátorského a štafířského celého jižního Německa. I jiní významní odborníci vyjádřili se o jeho umělecké dovednosti s nejvyšším uznáním (tak přednosta stát. konservátorské dílny v Mnichově, hl. konservátor prof. Lischka, četní bavorští biskupové). Zvláštního příznivce a obdivovatele měl v mnichovském univ. profesorovi

¹⁾ R. 1904 založil si rodinu. Vzácnou, ušlechtilou manželku našel v Kateřině, rozené Beerové, potomkyni kdysi slavného rodu barokních chrámových a klášterních stavitelů, předních reprezentantů t. zv. vorarlberské školy.

²⁾ Podle pozdějších, neúplných záznamů jeho synů byly to: Mar. chrám v Günzburgu, far. kostel v Nesselwangu, far. kostel v Mannheimu, poutní místo Stift Banz n. Mohanem, dóm ve Freisingu (konservování soch), jub. výstava v Norimberku (nový oltář, odměněný zlatou medailí), far. kostel Gundremmingen, Würzburg (nový biskupský trůn v katedrále), fil. kostel Beutenstetterhof, far. kostel Wittislingen (rodiště sv. Oldřicha), far. kostel Bidingen, far. kostel Rieden, far. kostel Wittesheim, děk. chrám Železná Ruda na Šumavě, fil. kostel Königsried, far. kostel Echlishausen u Ulmu, hl. bavorská poutní svatyně Altötting, far. kostel Mittelstetten, far. kostel Stadels, far. kostel Oberhausen, far. kostel Simmerberg (nový hl. oltář), far. kostel Steibis, nový kostel sv. Alžběty Ulm, far. kostel Ober-

dru A. Seitzovi (proslulém apologetovi). Obecně požíval vážnosti. Nikdo mu nezazlíval, že v cizině zůstal věrným své vlasti. Byl zakladatelem a starostou cechu malířského (pro celou severošvábskou oblast), zakládajícím členem a vlivným činitelem v spolku katol. tovaryšů, v katol. Charitě, v organizaci samaritanů, v díle sv. Josefa a j. Šťastné manželství jeho bylo požehnáno sedmi dětmi. Výchově jejich se věnoval s příkladnou láskou. Z pěti synů čtyři připravoval pro svůj obor. Nejstarší Viktor po absolvování hum. gymnasia studoval obor architektury a pozemního stavitelství na technice v Mnichově. Čtyři mladší synové, František, Karel, Heřman a Josef školili se v dílně otcově v oboru pašířství a konservátorství. František navštěvoval potom ještě uměleckou malířskou školu v Augsburgu, aby se odborně zdokonalil v technikách maleb chrámových, hlavně v technice freskové. Heřman specialisoval se pak zvláště v oboru sochařsko-řezbářském a pracoval po vyučení doma u předních mistrů tohoto odvětví. Nejmladší Josef zvláště se specialisoval v malířství a pozlacovačství. Pomoc synů přišla velmi vhod v těžké době

waldbach, kláš. chrám Wettenhausen (obn. oltáře), far. kostel Hausen (nové oltáře), far. kostel Bernrode (Durinsko), nová kazatelna, fil. kostel Schneckenhofen, domácí bisk. kaple v residenci v Augsburgu (nový oltář), far. kostel Pobenhausen, far. kostel Bollstadt (rodiště sv. Alberta Vel.), poutní mariánský kostel Pobenhausen, piaristický klášter Günzburg (obnovení refektáře), kláš. kaple Börsawang, kláš. kaple Salvatoriánek v Berlíně, far. kostel Wittighausen, far. kostel Hegelhofen, far. kostel Pfronten-Kappel, far. kostel Pfronten-Kappel (Algav), fil. kostel Pfronten-Weissbach, kapuc. kostel Kempten (nová křížová cesta), far. kostel Petzenhausen, fil. kostel Hennhofen, far. kostel Rohrenfels, expos. kostel Reisensburg, far. kostel Achsheim, řeholní kaple sester sv. Josefa Günzburg, far. kostel Ethenbeuren, poutní chrám Kicklingen, far. kostel Bayerdilling, kaple chir. kliniky Günzburg, far. kostel Sainbach, far. kostel Altenmünster, far. kostel Ritzisried, far. kostel Fronhofen, fil. kostel Holzkirchen, far. kostel Illdorf, bened. opatství Neresheim, kaple Stettenhof, far. kostel Fremdingen, far. kostel Wehringen, far. kostel Buchdorf, kurátní kostel Ellgau, far. kostel Zöschingen, klášter Anglických Panen Günzburg, redemptoristický studijní ústav Günzburg (kaple), far. kostel Mittelneufnach, far. kostel Weiler (Algav), nové oltáře. (Dle sdělení arch. Ing. Viktora Kotrby ml., jemuž vděčím za dokumentární materiál k této kapitole).

za inflace a drahoty. Zdálo se, že vzestup mimořádně kvalifikovaného mistra, který vládl souborem odborně školených synů v dílně, která ve své soběstačnosti měla svou analogii jen v době rozkvětu baroka, bude trvalý. Než změnou poměrů kolem r. 1930 nastal netušený obrat. Dílnu i rodinu českého mistra postihly v změněném prostředí kruté svízele, jež se spádne stupňovaly po r. 1933. Kdysi kvetoucí závod octl se na mizině. V těchto útrapách ztratilo sedm nezaopatřených dětí Kotrbových dobrou matku.¹⁾

Starému mistru nezbylo posléz, než vystěhovat se po 35 letech do staré vlasti. A byl to návrat nesmírně bolestný. Proslulý odborník stěhoval se s troskami svého závodu a podlomeným zdravím (po těžké žaludeční operaci r. 1934). Těžce se zařizoval r. 1935 v Brně, nejsa znám v širší naší veřejnosti. Pouze přední naši konservátorští odborníci, kteří znali jeho jméno z Bavorska, snažili se mu dopomoci k práci. Tak svěřena mu byla zemským úřadem v Brně konzervace a oprava oltářů i chrámového zařízení v Bítově.²⁾ Zaslouhou arch. Madlmayra zadán mu byl oltář Bolestné Panny Marie pro nový kostel v Brně-Židenicích. R. 1936 svěřena mu oprava oltářů v Jimramově, renovace kaple v Lutíně a zadána mu 3 sousoší pro poutní chrám ve Staré Vodě. V té době, kdy zařídil se už definitivně v Brně (Biskupská ul. 2), hledal rektor P. Koláček kvalifikovaného odborníka pro veliké renovační dílo velehradských kůrních lavic, kazatelny a varhan. Po dotazech u konservátorských odborníků obrátil se na mistra Kotrby. A nemohl najít pro toto odpovědné dílo kvalifikovanějšího umělce. Starý, chorý mistr ožil. Byl jako proměněn, když se svými 4 odborně školenými syny přijel na Velehrad a započal odbornou opravu kazatelny a pak kůrních lavic,

¹⁾ Pouze nejstarší Viktor, tehdy už inženýr a architekt, po vykonání vojenské povinnosti v Čechách nostrifikoval a doplnil svá studia na technice v Brně. Pro svou výbornou kvalifikaci dosáhl místa u státního ústavu fotomeřického v Praze.

²⁾ Na doporučení přednosty Stát. památkového úřadu, arch. St. Sochora.

jež ho oslňovaly svou uměleckou krásou a dojímalý historickým významem. Viděl v tom velkou milost Boží, že mu na sklonku života (tušil svůj blízký konec) dopřáno bylo obnovit nejcennější umělecký klenot historické národní svatyně cyrilometodějské. Bylo to vskutku jeho poslední životní dílo. Vžil do něho všechnu svou lásku, všecek umělecký zápal své vzácné duše. Kdo jej vidal na Velehradě při práci, neubráníl se pohnutí. Tento hluboce zbožný, podmanivě pokorný a ušlechtilý umělec, který započínal vždy svou práci modlitbou, pracoval s takovou pietou, s takovou usebraností, jako by stále byl pohřížen v meditaci. Bylo také názorně vidět, jak vzácně školil své čtyři syny — spolupracovníky, kteří lnuli k němu s dojemnou, zcela kromobyčejnou láskou. Jeho poukazy na některé zvláště výsostně umělecké detaily a poznámky zasluhovaly, aby byly doslovně zachyceny. A přímo planul vnitřním zanícením, když pracoval na některých nádherných součástech kazatelny a kůrních lavic s důkladností, pečlivostí a vytrvalostí, jež se jevila nepochopitelnou náhodným divákům. A znova a znova se soustředěně zamýšlel nad hlubokým významem řezeb, komposice a alegorie . . .

A s pomocí Boží (jak vždycky zbožně, s nejhlubším přesvědčením říkával) po dlouhých měsících úporné práce dokonal se svými syny dílo, k němuž se přimkl celou hořící duší. Byl to důstojný závěr životní práce starého českého mistra ve službách „krásky domu Hospodinova“. Na podzim r. 1937 se rozstнал. Starý žaludeční neduh se znovu ozval. A velké útrapy minulých let odňaly organismu všechnu odolnost. Bylo třeba vyhledat „Dům útěchy“. Nebylo však už pomoci. S hrdinskou trpělivostí snášel kruté bolesti, čerpaje posilu v pokorných modlitbách. Přijav svátosti umírajících a rozžehnav se tklivě se svými syny, kteří mu slíbili, že mu budou vždy ku cti, zemřel 25. března 1938.

Bylo to v podvečer svátku Zvěstování Panny Marie, kdy rokovali jsme s rektorem P. Koláčkem na Velehradě o dokončeném renovačním díle, když zazněl telefon. Synové Kotrbovi oznamovali, že jejich otec právě

zemřel. Pomodlili jsme se dojatě za duši ušlechtilého českého mistra, jemuž zůstane vždy Velehrad zavázán vděčností. A první mše sv. za zesnulého byla obětována v basilice, jejíž historickou krásou tak význačně a záslužně obnovil.¹⁾

¹⁾ Synové, skvěle otcem vyškolení, vedou dále jeho závod (Brno, Biskupská 2). Svým dílem na Velehradě (po smrti otcově) prokázali, že jsou vynikajícími žáky slavného odborníka. S arch. Madlmayrem vytvořili oltáře v oboltářích s dvěma novými sochami, spolupracovali na nádherném oltáři v kapli Matky unie a obnovili křtitelnici i památnou sochu sv. Jana Nepom. na chodbě obnoveného rajského nádvoří.

OBSAH:

	strana		strana
Moravský velechrám, v němž zůstává „Metodějovo požehnutí v ovoci svém“	5	Hlavní loď	89
Zpětný pohled jubilejní (1228—1938)	6	Kůrní lavice	91
Nad dějinami basiliky	8	Popis dle odborného ohledání	94
Vě vzkříšeném lesku historické slávy	13	Mluva soch a ozdobné výplně	95
Obnova basiliky velehradské (1935—1938)	17	Výzdoba sochařská	95
Vzkříšené dílo cyrilometodějského baroka z let 1684—1735	18	Kaple v bočních lodích	100
Odkaz barokního cyrilometodějství	23	Kaple sv. Petra	100
V obnoveném velechrámu Jsme v basilice, svatyni významované zvláštní výsadou cti a důstojnosti	26	Kaple sv. Pavla	101
Jsme v Mariánské velesvatyni	29	Kaple sv. Scholastiky	102
Jsme ve velesvatyni cyrilometodějské	32	Kaple sv. Hedviky	102
Svatí velehradské basiliky	40	Kaple sv. Václava	104
Obnovený presbytář	45	Kaple sv. Floriána	106
Hlavní oltář	45	Kaple sv. Maří Magdaleny	107
Obnovené oboltáři s dvěma novými oltáři	48	Kaple sv. Marie Egyptské	108
Kaple Matky unie	53	Kaple sv. Cyrila	108
Unionistické paladium velehradské	53	Kaple sv. Metoděje	110
Příční loď	65	Kaple sv. Kateřiny	112
Kaple sv. Benedikta	66	Kaple sv. Barbory	113
Kaple sv. Bernarda	70	Kaple svatých z řádu cisterciáckého	114
Sousoší sv. Petra a Pavla	73	Kaple sv. andělů	116
Sousoší sv. Cyrila a Metoděje	74	Kazatelna	118
Památné korouhve	76	Kůr a varhany	122
Královská kaple	77	Pod kůrem	124
		Oprava bohoslužeb. rouch a liturgických předmětů	125
		Osvětlení basiliky a vykopávek. Místní rozhlas	125
		Památce těch, jichž jména zůstanou spjata s obnovou basiliky velehradské r. 1935—1938	126
		Rektor P. Alois Koláček T. J.	126
		Architekt Klaudius Madlmayr	129
		Konservátor a restaurátor Viktor Kotrba	131

Dr. František Cinek: BASILIKA VELEHRADSKÁ
v jasu obnovené krásy. Vydalo Dědictví sv. Cyrila a Me-
toděje v Brně jako podíl číslo 106 za rok 1939. Vytiskla
Občanská tiskárna v Brně, typem Plantin. V červnu 1939.

Nrus. 5970.

Ex Consistorio Episcopali Brunae die 1. Junii 1939.

Nihil obstat.

Msgr. AEMILIUS PROCHÁZKA,
censor.

Imprimatur.

† JOSEPHUS,
Episcopus.

Z P R Á V Y
DĚDICTVÍ SV. CYRILA A METODĚJE
V B R N Ě Z A R O K 1 9 3 8 .

POKYNY O „DĚDICTVÍ“.

Členem „Dědictví“ se může stát každý za poplatek 40 K jednou provždy. Rod, spolek, obec za poplatek 80 K.

Kdo chce přistoupiti za člena, ať p ř e d e m zašle poštovní poukázkou nebo vplatním lístkem 40 (80) K a 5 K na poštovní výlohy (se zásilkou knih) na adresu: Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně, Antonínská ul. 1, s přesným udáním: jména, bydliště a pošty. Jako člen dostane podílň list členský, tři starší knihy, podíl toho roku a za léta budoucí až do smrti.

Kdo chce umělecký diplom členský, připlatí 5 K (s portem 8 K).

Kdo chce vyzvednouti podíl, dá podepsati odběrný list svým duchovním správcem a předloží nebo pošle knihkupectví, které má na tomto listu označeno, ne však na ředitelství. Pro členy z brněnské diecése, z Čech a Slovenska je to Občanské knihkupectví v Brně, Starobrněnská ul. 19-21, a pro členy arcidiecése olomoucké Lidové knihkupectví v Olomouci, Masarykovo nám. 11. Kdo žádá, aby mu knihkupectví poslalo podíl poštou, platí sám výlohy.

Protože úroky ze členského vkladu 40 K jsou nyní tak malé a výlohy s vydáním podílu veliké, je „Dědictví“ nuceno žádati příspěvek na úhradu a za manipulaci knihkupectví celkem za podíl 2 K.

Kdo nevyzvedne podílu za 5 let po jeho vydání, pozbývá dle stanov na něj právo, podíl mu propadá.

Je-li odběrný list vyčerpán (dopsán), může člen dostati nový list za poplatek 5 K, s portem 6 K. Kdo ztratil odběrný list, může dostati nový za 5 K, s portem 6 K. (Možno splatit ve známkách.)

Když člen zemře nebo rod synem vymře, prosíme, aby někdo z pozůstalých napsal na jeho odběrný list členský den úmrtí a poslal jej sám nebo prostřednictvím duchovního správce do Brna. V Pánu zesnulý má podíl na mši sv., kterou slouží starosta „Dědictví“ za všechny členy v den sv. bratří 5. července.

Pamatujte na „Dědictví“ dle možnosti darem!

NOVÍ ČLENOVÉ.

Útulek sv. Josefa v Mor. Budějovicích, Jos. Jašek, Křenovice, dp. Jan Meixner, Brno, ctp. Fr. Marek, Brno, ctp. Lad. Jurák, Brno, Růž. Kratochvílová, Alexovice, B. Večeřa, Alexovice, Fr. Mikeš, Strunkovice, Jan Hružka, Hejnice, Lidová záložna, Vodňany, Petr Jakeš, Strunkovice, St. Čáp, L. Čermák, St. Jelínek, Jar. Kočí, Vl. Nejedlý z Kamenice u Jihl., Jos. Gilk, A. Jindrová, Bl. Andrlík, Jos. Andrlík, Krásné, Fr. Štaud, Trpín, M. Pleskačová, H. Újezd, M. Korbel, Bory, Mil. Janovská, Brno, Fr. Heiterová, Brno, rod K. Štětiny, Mor. Křižánky, L. Pospíšilová, Brno, Jos. Crhák, Bořitov, ctp. L. Novotný, Brno, Jos. Matoušek, Václ. Peša, Olešnice, rod Jana Bílka, D. Bojanovice, Konicar Al. a Kristina, Novák Ant. a Marie, Čermák Fr. a Hedvika, Václ. Bartl, Střelice.

ZEMŘELÍ ČLENOVÉ.

(Pokud je „Dědictví“ známo.)

Vldpp. Kar. Čupr, far., Č. Hora, Jan Tomančík, far., Dol. Dunajovice, Šim. Novotný, far., Předín, P. Dr. Pav. Vychodil, O. S. B., člen výboru, Brno, Dr. Pař. Hodonský, prof., Praha-Braník, Jan Kalous, katech., Brno; ctp. Fr. Prok. Černoch, O. F. M. C., Brno, Fr. Jak. Mařík, O. F. M. C., Brno, Stan. Kopal, bohosl., Brno-Třešť.

Tyto a všechny ostatní v Pánu zesnulé členy „Dědictví“ doporučujeme do Nejsvětější oběti, do modliteb žijících členů a do přímlyvy patronů „Dědictví“ sv. Cyrila a Metoděje.

VÝBOR DĚDICTVÍ.

Em. Masák, katecheta, Brno-Židenice, Hroznětova 11, starostou.
Dr. Jos. Jančík, profesor nábož., Brno, Lerchova 65, jednatel.
Al. Kopal, spirituál, Brno, Antonínská 1, pokladník.
Msgr. Emil Procházka, profesor v. v., Brno, Sirotčí 10—12, revisorem.
J. E. Msgr. dr. Jos. Kupka, biskup v Brně.
Msgr. dr. Jos. Dvořák, prof. boh. v. v. v Brně.
J. M. Msgr. dr. Met. Marvan, sídelní kanovník v Brně.
Msgr. Ant. Bartoš, profesor v. v. v Brně.
Msgr. dr. Tom. Hudec, univ. prof. v Olomouci.
Msgr. dr. Karel Skoupý, prof. boh. v Brně.
P. Anselm Matoušek, O. S. A., prokurátor kláštera Aug. v Brně.
Tom. Ballon, farář, v. v. v Opavě.
Msgr. dr. Jos. Heger, univ. prof. v Praze.
Msgr. Frant. Všecka, duch. správce v Brně.
Lad. Špolc, farář v Brně-Komárově.
Al. Koudelka, farář v. v. v Brně.
Dr. Ferd. Dokulil, prof. bohosl. v Brně.
Jan Meixner, dom. vikář v Brně.
Dom. Pecka, prof. náb. v Jihlavě.
Frant. Večeřa, dom. vikář v Olomouci.

SEZNAM KNIH PODÍLŮ,

KTERÉ JSOU K DOSTÁNÍ I NEČLENŮM.

Jméno díla:	Cena K
<i>Korec</i> , Poutní kniha II. d. Modlitby a písně	4.—
<i>Tater, Hrdlička, Janovský</i> , Čtvero vzorů křesť. života	3.—
<i>Tenora Jan</i> , Život P. Martina Středy T. J.	3.—
<i>Janovský, Weiss, Pavelka</i> , Zpět k Římu	2.—
<i>Hrudička A.</i> , Františka Slavatová, <i>Vrba R.</i> , O úpadku stavu rolnického, <i>Perútka F.</i> , Katechismus střednosti	2.—
<i>Konečný F. J.</i> , Jen katolické náboženství má budoucnost, <i>Šťastný Vlad.</i> , Frant. Sušil	3.—
<i>Rondina-Jiráček</i> , Anežka a Zuzana, <i>Weinberger</i> , Z katol. misíí	3.—
<i>Hlavinka Al.</i> , Dějiny světa, 3 díly váz.	15.—
<i>Roselly-Florian</i> , Křištof Kolumbus	2.—
<i>Vrba</i> , Rozmach kapitalismu	—40
<i>Jež Cyr.</i> , Bož. Srdece Ježíše, pramen blaženosti	—50
<i>Samsour Dr.</i> , Papežové v dějinách	1.—
<i>Jiráček Fr.</i> , Přírodopisná čítanka I. O hvězdách	1.—
<i>Jiráček Fr.</i> , Přírodopisná čítanka II. O zemi	2.—
<i>Rypáček F.</i> , Ms. Vl. Šťastný, <i>Oliva Václ.</i> , Tovaryšstvo Ježíšovo	2.—
<i>Procházka E.</i> , Do Sv. země. Pout r. 1910	6.—
<i>Janovský Fr.</i> , Vychovatelská rozhledna	2.—
<i>Hudec T.</i> , Obrazy z Východu	2.—
<i>Hudec T.</i> , Za časů Kristových	2.—
<i>Všecka Fr.</i> , Obrázky z katolických misíí, díl I., Asie	3.—
<i>Všecka Fr.</i> , Obrázky z katol. misíí, díl II., Afrika	2.—
<i>Rejzek A.</i> , Sv. František Xav.	2.—
<i>Ballon T.</i> , Krásné poselství a dozvuk jeho (t. j. přesně dle čtyř evangelíí sestavený životopis Krista Pána a Skutky apoštolské	8.—
<i>Tato kniha má býti v každé rodině a knihovně.</i>	
<i>Bartoš Ant.</i> , Do Jerusalema, Pout r. 1928	10.—
<i>Vyhliďal J.</i> , Veselé i vážné obrázky z Hané	6.—
<i>Masák Em.</i> , Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje	20.—
<i>Venhuda Fr.</i> , Župník Sarajevsko-Poljski	7.—
<i>Stuchlý Ignác</i> , Sv. Jan Bosko	5.—
<i>Vyhliďal Jan</i> , Vlastenecké vzpomínky slezské	10.—
<i>Pecka Dom.</i> , Assunta	10.—
<i>Jörgensen-Dohnal</i> , Obrazy řím. světců	10.—

Příhlášky nových členů a dotazy adresujte na „Dědictví sv. Cyrila a Metoděje“ v Brně, Antonínská ul. 1.

Objednávky knih adresovat na

knihkupectví Občanské tiskárny v Brně, Starobrněnská ul. 19-21.